

F O N S

(Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok)

XIII. évfolyam

**"Hiába menekülsz, hiába futsz,
a sorsod elől futni úgyse tudsz!
Mert sorsunk nekünk és végzetünk,
hogy egymásért szenvedünk . . ."**

2006. 3. szám

E számunk szerzői

Havadi Gergő (szociológus, PhD-hallgató),
Koltai Gábor (levéltáros, BFL),
Mikó Zsuzsanna (levéltáros, MOL),
Rácz Attila (levéltáros, BFL)

BFL = Budapest Főváros Levéltára

MOL = Magyar Országos Levéltár

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon

Gúnyrajz 1956-ból. Karády Katalin ismert dalának szövegét idézi.
BFL XXV.4.a. Fővárosi Bíróság, büntetőperes iratok 1049/1958.

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdája
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XIII. évfolyam

2006. 3. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente három alkalommal (összesen 30 ív).

Publikációs kör: A történelem segéd tudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segéd tudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: KERTÉSZ BOTOND.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők. *Székhely:* Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segéd tudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1088. Múzeum krt. 6-8.

E-mail: kenyeresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu

siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu

oross.andras@mol.gov.hu

Honlap: www.c3.hu/~fons

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat 3,5"-es lemezen, vagy e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139. Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

HAVADI GERGŐ

AZ ÚJ „NÉPI SZÓRAKOZÓHELY”

A „hosszú” ötvenes évek Budapestjének életvilága a szocialista vendéglátásban

Az ötvenes évekről számos társadalom- és történelemtudományos igényű írás jelent meg, de a korszak hétköznapi emberének szórakozási lehetőségei nem tartoznak a kiemelt társadalomtörténeti kutatási témák közé. *Pedig itt lenne az ideje, a korabeli szociológiai, illetve makrotörténeti munkák kritikai revíziójának, ami elsősorban a korszak társadalomtörténetét kutatók feladata (is) kellene, hogy legyen.* A társadalomtörténeti kutatásokban (elméleti szinten) egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a mindennapok történetére, a naplók, memoárok, elbeszélések, életutak, narratív interjúk, mint források jelentőségére. A vizsgált korszak hétköznapi emberét értelmező, leíró mikrotörténeti kutatások száma mégis csekély¹, a szórakozási szokások feltérképezése pedig még teljesen járatlan ösvény.

A fogyasztói szokások, illetve a szociális élet megnyilvánulásainak teret engedő és időt biztosító vendéglátó intézmények (főnyilvános terek) eddig jellemzően az államosítással vagy az iparosítással összefüggésben kerültek a korszak társadalomtörténetét kutatók figyelmének középpontjába.² Az általam vizsgált időszak, a kommunista hatalomátvételtől, a negyvenes évek végétől a totalitárius rezsim „puhulásának”, a Kádár korszak konszolidálódásának kezdetéig, azaz a hatvanas évek elejéig terjed. Ezt a korszakot nevezem „hosszú ötvenes éveknek”. Jelen írással e korszak Budapestje vendéglátásának, illetve az ehhez kapcsolódó étkezési és szórakozási lehetőségek leírására illetve társadalomtörténeti elemzésére teszek kísérletet.

A kocszmák a korszak hivatalos diskurzusában az alkoholizmus, a prostitúció és a bűnözés melegágyaként, a politikailag megbízhatatlan elemek gyűjtőhelyeként kerültek bemutatásra. A hétköznapi emberek életében betöltött szerepük viszont

---

1 Azért akad néhány kivétel, mint például Tóth Eszter Zsófia, Majtényi György újkeletű munkái.

2 *Majtényi – Szatucsek*, 2001.; *Horváth*, 2000. Ezekon kívül nem társadalomtörténeti ihletett-ségű, de témánk szempontjából hasznos forrásmunkának számít *Molnár Gál*, 2001., valamint *Gundel – Harmath*, 1979. Rájuk a későbbiekben többször is hivatkozom.

továbbra is fontos maradt, használatuk a hivatalos propaganda beállításától eltért. Emiatt sem tehető egyenlőségjel a közvélemény, a mindennapi emberek általános megítélése — még ha ezt nem is vállalhatták nyilvánosan — valamint a korabeli forrásokban tükröződő hivatalos szemlélet közé.

A vendéglátás meghatározó terepe társas életünknek, de intézményeit különböző módon használjuk társadalmi identitásunk és státuszunk szerint, így az egyes közösségeinkbe ágyazott társadalmi csoportok életmódjának fontos jellemzője.³ Különösen igaz ez Budapesten, ahol a 19. század végétől sohasem látott konjunktúra kezdődött a vendéglátásban, elég ha csak a virágzó kávéházkultúrára gondolunk. Ez a folyamat a két világháború között megtört, ami már bizonyos mértékben az igények változásának jeleit mutatta. Ám a vendéglátás különböző intézményeinek a hétköznapi ember életében betöltött funkciója változatlanul fontos maradt. A negyvenes évek végétől, ötvenes évek elejétől a vendéglátó üzletek államosításával a kommunista diktatúra fokozatosan kezdte ellenőrzése alá vonni a vendéglátást is, így változtatva meg a mindennapok szórakozási szokásait, mintáit és lehetőségeit. Melyek voltak ennek az átváltozásnak a főbb sajátosságai, állomásai a vendéglátásban, illetve mit értett a propaganda a „bűnös régi”, valamint a helyes „új formák” alatt? S mindezekhez hogyan viszonyult a pesti ember? Vajon milyen lehetőségei adódtak a diktatúra szorításában az egyénnek és társaságának a szórakozásra? Sikerült-e a pártnak teljesen ellenőrzése alá vonni a vendéglátás intézményeit, vagy csak részlegesen tudta kontrollálni a társas fogyasztás és magánélet e szféráit? Mindezen kérdések vizsgálatához eddig még feldolgozatlan vagy csak

3 „A kocsmák férfias intézményként komoly kihívást jelentettek a domináns hivatalos kultúra számára. Egyrészt annak családközpontú és középosztálybeli idcákra épülő szabadidő-citlőtségi normái miatt, másrészt a kocsmák nem pusztán szembenállást jelentettek a hivatalosan is támogatott értékrenddel, hanem életmódbeli alternatívát is kínáltak. Ez abba az értelmezési keretbe is illeszthető, amely szerint az iparvárosokba bevándorlók számára a kocsmai közösség a falusi, közösségi értékek transzformálását és továbbélését is jelképezte — ami az industrializációhoz kapcsolódó közösségi formákkal szembeni ellenállásként is értelmezhető. [...] A kocsmák, az egyik legfontosabb intézmény annak kifejezéséért, hogy az ipari munkásság megkülönböztesse és elhatárolja saját kultúráját a többi társadalmi csoportétől.” In: *Horváth* 2004. 160. p. Ami a polgárnak a kávéház vagy a klasszikus vendéglő, az a munkásnak sajátos főnyilvános tértként a kocsmák, amely nemcsak egy-egy szubkultúrához kötődő nyilvánosság-nak ad teret, hanem belső törvénycívet, közösségi szokásaival, tárgyi kultúrájával és autonóm hangulatával sokak számára — a külvilággal szemben — az otthonosság érzetét is megadja.

részben feldolgozott levéltári dokumentumokra, életútbeszélésekre⁴ és a korabeli sajtóra támaszkodom.⁵ Amellett, hogy írásomban — a fenti kérdések vizsgálatával — szeretném érzékelteni a korszak propagandájának hatását, a vendéglátás bevett szokásainak megbélyegzését és intézményrendszerének leépülését, úgy vélem a politikai vezetés akarata ellenére nem sikerült teljesen kiiktatni bizonyos „eretnek”, a polgári világból átmertődött, a vendéglátáshoz kapcsolódó szokásokat és értékeket. A kíméletlen elnyomás ellenére az emberek megtalálták a kiskapukat boldogulásukhoz, ám az így előtérbe kerülő korrupciós mechanizmusok a későbbiekben a társadalom minden rétegében éreztették hatásukat a mindennapi gondolkodásmódban és gyakorlatban. A feketezés a vendéglátásban is bevetté, megszokottá, „értékké” vált. A fogyasztói igényekben bizonyos változások már korábban megkezdődtek, a háború után pedig egyenesen szükségszerűek voltak. Előljáróban ezekre a változásokra és a vendéglátásban bevett intézmények funkcióira és típusaira szeretnék kitérni.

„Félnyilvános terek” változásai, az espressók forradalma és a kávéházak alkonya

Az első világháborút követően a húszas évek átmeneti gazdasági föllendülése a Nagymező utca környéki szórakozónegyed (Broadway) felfutását eredményezte. Gundel Imre így jellemezte a korszak vendéglátását: „A café-restaurantokban dízőzők léptek fel, bridzsszalonok és pingpongtermek nyíltak a kávéházakban. Megjelentek a kis bárók hangulatvilágítással, egy-két zenésszel, tánccal és mulatói árakkal. Nagy sikerük van a különböző fantasztikus és egzotikus (török, fegyház, eszkimó, hottentotta) berendezésű szórakozóhelyeknek. De rövid fellángolás után az infláció éveiben tucatjával el is tűnnek ezek. [...] A stabilizációt követő újabb föllendülés során létesült fényes üzletek jellemzően az úri városrészekben nyílnak,

---

4 Az alábbiakban néhány általam készített életútinterjú-idézet, egy-egy hely közönségét leíró elbeszélés illetve történet segítségével (is) kívánom szemléltetni a szocializmus első két évtizedének vendéglői kultúráját. Az elbeszélők főként budapesti kocsmák, vendéglők egykori szakemberei, üzletvezetői, tisztviselői. Az interjúkat magam készítettem. Az életútinterjú-alanyok identitását meghatározó kispolgári, polgári családmódel és a vendéglátás értékeinek kapcsolódásai az idézett interjúrészletekből is jól érzékelhetőek.

5 Az idézetek a legtöbb helyen szó szerint kerültek a szövegbe, szerkesztésükre csak akkor került sor, ha az a megértést az eredeti szöveg nyelvtani szerkezeténél fogva gátolta, ezt külön jelöltem.

a perifériákon néhány kispolgári vendéglő mellett csak a csapszékek, a szegényes kifőzdék, a rossz hírű lebujok szaporodnak.⁶

A harmincas években az életritmus gyorsulása, a gazdasági válság, az éleződő konkurenciaharc miatt megkezdődött a kávéházak számának fokozatos apadása, beolvadása más üzletágakba, s ez a nemrég még virágzó kávé ipar válságához vezetett⁷ éppúgy, mint a kisebb szállodák, panziók esetében.⁸ Ennek ellensúlyozásaként kezdtek ekkor megjelenni tárgyi kultúrájukban lényegesen egyszerűbb, szűkösebb vendégteret, illetve választékot kínáló, viszonylag kis tőkebefektetést igénylő espressók.⁹ Szintén a szakma térvesztésére utal, hogy a férfi iparosoknak 1910-ben még 14%-a, 1930-ban már csak 6%-uk dolgozott a vendéglős szakágazatban.¹⁰

A második világháború után a vendéglátás stagnált, egyre-másra zárták be a kocsmákat, vendéglőket. A negyvenes évek végén a Gundel-kézikönyv¹¹ 1200 bu-

6 *Gundel – Harmath*, 1979. 44. p. A szerző többgenerációs vendéglős-család sarja, akit a szocializmusban csak mint tanárt hagytak érvényesülni, illetve származása miatt ez a pálya maradt nyitva előtte. 1979-ben megjelent könyvében nyilván ezért sem rajzolhatott a szocializmust megelőző korszakról kedvezőbb, pasztikusabb képet.

7 Egy másik, a kávéházak életét ékesen szemléltető történéstől, Zcke Gyulától származó frissebb adatgyűjtés szerint is hasonló tendencia érvényesült: „1880-ban 168, 1885-ben kercken 200 volt belőlük [kávéházakból – H.G.], 1900-ban 376. Számuk 1908-ig ismét háromszáz alá szállt, de csak egyetlen évben, 1905-ben volt két és fél száznál kevesebb (246), hogy azután 1909-ben 329-el újra fölfelé iveljen. Az utolsó békcévben 368 állt nyitva, 1916-ban pedig még mindig 343 várta reménykedve, hogy visszazökkenjen régi kerékvágásába az idő, de a nagy összcomlást 1922-re már csak 223 élte túl. Az 1920-as években számuk valamivel kétszáz alá szállt, hogy 1930-ban és 1931-ben még utoljára fölé emelkedjen (208; 206). Onnantól már folyamatos a csökkenés, de 1944-ben még pontosan 150 kávéház hitte Budapesten, hogy városával együtt elkerülheti pusztulást.” *Zeke*, é.n. 10. p.

8 A Főváros Címjegyzéke 1940-ben már csak egyetlen fogadót említi.

9 A korszakban elterjedt olaszos írásmódja később, a hatvanas évektől változik meg, a mai helyesírás szabályai szerint „fonctizálódik” eszpresszóra. Az első hagyományos eszpresszó 1937 végén nyílt meg a Vigadó utcában Quick néven. Az eszpresszók gyors elterjedését elősegítette, hogy viszonylag kis befektetéssel, a kávéházaknál jóval szerényebb rezszel, jövedelmező profilnak bizonyultak. Létjogosultságot adott számukra egyrészt az új olasz kávéfőző gépek '20-as évektől kezdődő megjelenése, másrészt az az igény, hogy ne nagy kávéház-hodályokban, szinte a kirakatban kelljen ülni, hanem meghitt sarkokban lehessen fogyasztani. A harmincas éves végén megnyílt a hasonló jellegű, részben önkiszolgáló American Eszpresszó (V. Petőfi Sándor u. 1.) és a Lucullus Sandwich Bar (V. Martinelli tér 7.), mint a hidegkonyhai termékek fogyasztásának kultuszát feltámasztó üzletek előőrsei. A nevekből is kiérződik az amerikai fogyasztói kultúra egyre erősödő hatása.

10 *Bene*, 1928. 42. p.

11 *Gundel – Harmath*, 1979.

dapesti vendéglátóhelyről tesz említést, ami az 1938-as 3500 üzemegységhez képest drasztikus csökkenés. A kávéházak a múlt dinoszauruszaiként vegetáltak, teraszaik pangtak, sorra jelentek meg újságcikkek a kávéházak „haláláról”, ami egyben a „dzsentri” korszak bukását is fémjelzte.¹² A fogyasztói igények egyszerűsödésével az eszpresszók és az olcsó bárók, kifőzdék kezdték átvenni a kávéházak és a vendéglők szerepét. A nevek változása is követte az igények és az üzletek jellegének, profiljának átalakulását: Szatyor bár (volt Hadik kávéház), Nylon espressó, Corvin buffet, Poló espressó, Oké bár, Sztálin téri kiosk, Ádám buffet. Mind egyszerű, gyors szolgáltatást és kényelemnélküliséget sugalltak.

A háborús károk és az ezt követő általános szegénység következtében a vendéglátás teljes mértékben háttérbe szorult. Az átalakulás stílusromboló volt, a művészi enteriőrök, a historizáló eklektika helyébe, az egyszerűség és a praktikum lépett. A Thonet- illetve Khon-székek, a nádból hajtott újságoskeret, hatalmas aranyozott oszlopok és az ezüstös falitükrök, márványlapú asztalok, biliárdasztalok, tölgyfalambéria valamint a húszas–harmincas évektől előtérbe kerülő polgári art-deco lámpatestek, rézcsillárok és alpakka falikarok fényeit a minden komfortot nélkülöző füstös talponállók homálya váltotta föl, amit részben új, szegényebb „melós” közönségük igényelt.

Az egyes vendéglátóhely-típusok használatát, nagyban megszabja környezetének lakossága, társadalmi státusza, illetve magának a helyiségnek a miliője, kinézete. Ezért is lehet egy hely, ha formálisan étterem vagy vendéglő néven működik is, hangulatában más, ha például törzsközönsége kocsmának használja. A munkásnak kocsmá¹³, a maga közvetlenségében és egyszerűségében, a polgárnak vendéglő a maga egyediségében valami olyasmit kínál, amit egyetlen más intézmény sem képes nyújtani. A munkásnak a családon kívüli életet, és a feszültségoldás légkörét, míg a polgár számára az otthonosság, közösségi reprezentáció fontos színtere.¹⁴ Ezért alkalmas a vendéglátóhely a ismeretségek, baráti közösségek kialakulására, vagy még inkább ezek fenntartására, ápolására (szociálpszichológiai terminusokban: a csoporttudat, identitás erősítésre). A kocsmák egyrészt hasonló szerepet töl-

---

12 Sorsuk bemutatását példázza, Csapó Katalin a New York kávéház történetének leírásában. *Csapó*, 1996. 194. p.

13 A kocsmáknak a város életében betöltött integráló erejéről, megjelenésükről a közbeszédben, valamint a munkások kocsmákhoz is kapcsolódó szabadidős szokásairól igen sok történeti, városantropológiai és kultúrtörténeti írás született már, különösen az angolszász irodalomban. Például *Gorham-Dunnett* 1950, *Monckton* 1969, *Hutt* 1973, *LeMasters* 1975, *Burke* 1981, *Rosenweig* 1983, *Tomasz* 2001.

14 *Horváth*, 2002. 36–51. p.

tenek be tehát, mint a „polgári” vendéglők vagy kávéházak, ám utóbbiakból az ötvenes évekre csak néhány maradhatott fent. Bár e patinás helyek teljesen nem tűntek el, jellemzően átalakultak, és egy furcsa „hibrid” formában éltek tovább. A későbbiekben, az ötvenes évek kezdetétől kibontakozó és helyüket betölteni igyekvő italboltok, eklektikus eszpresszók, kisvendéglők, bisztró jellegű éttermek, sőt még a cukrászdák egy része is, mind közejükben, mind kialakításukban elsősorban az alkoholfogyasztásra (a tervteljesítésre) helyezték a hangsúlyt. A kávéházak és a vendéglők sokszínűsége helyett a gyors és alacsony színvonalú¹⁵ kiszolgálást lehetővé tevő népbüfék, italboltok és eszpresszók jöttek divatba, de a társas térhasználatban megmutatkozó egyenlőtlenségeket az államosítások sem tudták elsimítani. A vendéglőbe és szórakozóhelyre járás igényét és a régi szokásokat nem sikerült teljesen eltüntetni, bár az új divatnak megfelelően a kávéházak és mulatók helyére lépő „proletarizált”, üzemszerű vendéglátó üzlettípusok (italbolt, népbüfé) részben más funkciókat láttak el.¹⁶ De mint arra korábban utaltam, a kávéházak korának hanyatlása már a világháború előtt megkezdődött. Mint ahogy az államosítás, úgy a kávéházak átalakítása és a gyorsbüfék, eszpresszók megjelenése sem kizárólag a szocializmus találmánya, hanem (részben) a harmincasas évek társadalmi igényeinek szüleménye.

A világháború utáni kiskereskedelem újjáéledését, a fővárosi teraszok, vendéglők, kávéházak újbóli benépesülését a háborús károk, a közművek, az infrastruktúra elégtelensége, a hiányos élelmiszerellátás valamint az emberek egzisztenciális helyzete hátráltatta. Ám emellett a vendéglátás intézményei (közülük is kiváltképp a kávéház és a lokál) a háború előtti „bűnös” polgári értékek szimbólumaivá váltak¹⁷, és a Horthy-rendszer társadalmának miliójét hordozták magukban. Ilyen, a politikai vezetés által elavultnak nyilvánított, majd felszámolásra ítélt „intézmények” lettek a tulajdonosokat tömörítő vendéglős, szállodás, kávé és kocsmáros ipartestületek, a „trónoló” főúr, a frakkban, „lakájként” rohangáló pincér, a borralvaló, a békebeli mulatók világa. Lekerültek a pódiumról a bárkit szabadon kifigurázó kabarék, nem kívánatosak, sőt üldözendővé vált a prostitúció, illetve megváltozott általában a nőekkel való bánásmód. E változásoknak a bemutatása segíthet

---

15 Mindenki számára egyformán alacsony színvonalú volt a kiszolgálás.

16 Jól példázza ezt a változást az újjáalakult New-York cipőraktárrá, vagy a Nyugati téri Ilkovits népbüfévé alakítása.

17 Az MDP 1948. évi kongresszusán elhangzottak szerint „a belkereskedelem nemzetgazdaságunk egyik olyan területe, ahol még nagymértékben megmaradt a tőkés rend anarchiája”. In: *Gundel – Harmath, 1979, 36. p.*

megértenünk, hogy a hétköznapi ember hogyan alkalmazkodott ezekhez életmódjában, — és miként maradhattak fent, vagy alakultak ki a propaganda által elítélt szórakozási szokások.

Államosítás és propaganda-hadjárat a „bűnös” polgári világ vendéglői mentalitása ellen: Ipartestület, lokál, borralaló, frakkos főúr, jampec ...

1948 után megindult az éppen hogy újjáéledő vendéglátás államosítása. Egy 1948 júliusi, a Pénzügyi Központ (PK) által készített kimutatás szerint a fővárosban 214 vendéglős köztartozása közel 7,3 millió forintra rúgott.¹⁸ A listán szereplő vendéglőtulajdonosok közül kiemelkedik Gundel Károly, aki két vendéglőjében ekkor összesen 279 alkalmazottat tartott, de száz fölötti létszámmal büszkélkedhetett az összeírás szerint Ilkovits Miksa a Marx téren (152 alkalmazottal), Somló és Füzék VI. Dalszínház utcában (131), Behrmann és társai az Erzsébet körúton (125), Szimandt József az Erzsébet királyné útján és Berliner Manó az Andrássy úton (103)¹⁹ Az üzletekhez vállalatvezetőket rendeltek ki²⁰, akikről hamar kiderült alkalmatlanságuk. Gyakran leváltották azon vállalatvezetőket, akiket pár hónapos működésük során nem tartottak megfelelőnek, de mivel káderhiány volt, sokszor azért döntöttek egy üzlet bezárása mellett, mert nem találtak megfelelő, megbízható vezetőt. Az ellátás színvonala tovább romlott, mivel a kinevezett káderek nagy része nem értett a vendéglátáshoz, alacsony iskolai végzettségűek, gyakran fizikai munkások voltak,²¹ így nem volt affinitásuk a vállalatirányításhoz vagy az adminisztrációhoz.

A vendéglátó magánkereskedők kiszolgáltatottak voltak — csakúgy, mint mástutt a kiskereskedelemben —, hiszen üzletüket szinte bármikor becsukhatták, mivel képtelenek voltak alkalmazkodni a sűrűn kiadott rendeletekhez, jelentős adótartozásuk volt, s az 50-es évek propagandájának céltáblájára kerültek. Ha az illető kereskedő kellően magas szintű kapcsolatokkal rendelkezett, és le tudta kenyerezni a pártfunkcionáriusokat — olykor azok saját fogyasztási szükségletei és igényei miatt —, akkor sokszor szemet hunytak a nyilvánvaló szabálytalanságok felett.

18 Ez nagyjából ma 3,4 millió forintnak megfelelő átlagos összeg fejenként.

19 MOL XIX-G-4-jj 36.

20 1949. évi 20.sz. törvényerejű rendelet 16 §-a alapján. MOL XIX-G-4-jj 36.

21 Akadt közöttük vascsztergályos, vasipari munkás, szövőnő, vegyipari munkás, pék és még cipész is. MOL XIX-G-4-jj 36.

Ilyen volt például a szakszervezeti „zugbüfé” jelensége, a klubhelyiségekben, büfékben történő engedély nélküli szeszital kimerés.²²

A Belkereskedelmi Minisztériumban (BkM) funkciójuk szerint szakosztályokba sorolták az államosított vendéglátó egységeket — ami gyakorta nem egyezett azok tényleges, látogató közönségük által gyakorolt felhasználási módjával és színvonalával. A magánkereskedelmi államosítási kimutatások sokszor üzemként említik ekkor a kereskedelmi vendéglátóhelyeket is, mivel ténylegesen üzem- és nem üzletszerű működést írtak elő számukra. Ennek az elképzelésnek tökéletes megfelelője a népbüfé, mint a korszak (ötvenes évek) „típusvendéglátó” egysége. Az ingatlanok államosítással járó megkurvitása (panziók szobáinak és az üzlethelyiségek egyes részeinek elvétele), forrás- és eszközfelvonás, valamint a titkos hálózati megfigyelés a vendéglátó- és szórakoztatóipart fokozottan érintette, mivel a hatalom így kívánta a vélt és valós ellenséges politikai csoportok működését (kapcsolattartását) ellehetetleníteni. A szabadidő „félíg nyilvános” tereinek korlátozásával az informális közösségek csatornáit akarták ellenőrzés alá vonni: „A felszámolás során számításba jöhető espressók száma, a Központ szerint 70-re tehető, amelyeknek felszámolását indokoltá teszi az a körülmény, hogy ezek mind reakciós elemek búvóhelyei és munkanélküliek találkozóhelye. A nyilvántartásunkban lévő magán espressóknak ilyen formában való fenntartása politikailag nem kívánatos. A hetven espressón kívül, amelyeket felszámolni tervezünk, vannak még úgynevezett törpecukrárszdák, ezeknek a felszámolását azonban nem tartjuk időszerűnek.”²³ [kiemelés tőlem – H.G.] Ez utóbbi cukrárszdák lefoglalására 1952-ben került sor.

A vendéglősök, kávéosok, szállodások, kocsmárosok ipartestületei tehetetlenek voltak, és 1948/49-től a propaganda folyamatos támadásának keresztüzébe kerültek. A időközben egységesített szakszervezet (a Magyar Vendéglátóipari Munkások Országos Szabad Szakszervezete — MVMOSZSZ, később a Kereskedelmi Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezete — KPVDSZ) rendszeres kirohanásokat intézett az ipartestületek ellen. Többek között azt kifogásolták, hogy nem foglalkoztatnak elegendő számú munkást. Nem is tudtak, hiszen működésük az egyre csökkenő árak és nyereségkulcsok következtében deficites volt, és a hatalmas hiteltartozás és adóteher részleteit nyögték. Kifogásolták azt is, hogy a kocsmáros ipartestület szabadnap bevezetését kérvényezte. Az ipartestületek működé-

22 MOL XIX-G-4-bbb BkM- 1001/957 személyi, clvi, újítási kérelmek kivizsgálásainak dokumentumai

23 Feljegyzés Tausz János államtitkár elvtárs részére, BkM. Szervezési Osztály, Bp. 1950. október 5. MOL XIX-G-4-ji 36.

se formálissá vált, és a szakszervezet fölöslegesnek tartotta további ténykedésüket: „Példájuk [a kocsmáros ipartársulaté – H.G.] ékesen bizonyítja, hogy az ipartestületek egyesülését már nem lehet tovább halogatni. A szakmának egy szakszervezete van, semmi szükség hát öt-hat ipari oligarchiára.”²⁴ Aki nem vett részt a szakszervezet munkájában, nem bizonyult lojálisnak, a „régii szellemet” képviselte, és a vendéglátásból eltávolítandó. Ilyen célpont lett a Plantázsbeli Weisz vendéglője is: „Előjáróban el kell mondanunk, hogy a régi lokál rendszert, *melynek szelleme még mindig itt lebeg, meg akarjuk és meg fogjuk semmisíteni. Ez az egyik oka, hogy nem tartjuk alkalmasnak Weisz Miklós Plantázsbeli*²⁵ alkalmazását, aki még mindig a régi szellemet képviseli, és nem tud, vagy nem akar megváltozni.” A kinevezett vállalatvezetőknek „*meg kell találniuk a megoldást, hogy milyen legyen az új népi szórakozóhely, ami a volt lokál rendszert végleg el fogja felejtetni.*”²⁶ A politikai vezetés tehát nem tudta pontosan megfogalmazni, milyen kivitelezhető alternatívái (üzletípusai) lehetnének az új népi szórakozóhely eszményének megvalósításának, ezért a részletek kidolgozását a frissen kinevezett, szakmailag nagyrészt képzetlen és tapasztalatlan vállalatvezetőkre bízták.

Önálló vendéglőssé a háború előtt az ipar öröklésén kívül általában csak jó pár év szakmai gyakorlattal, sokszor főpincéri múlttal, valamint jelentékeny tőkeberuházás árán válhatott valaki. Ebből adódóan, a háború után az átlagosnál „korosabb”²⁷ iparos csoport jobban ragaszkodott a nehezen megszerzett üzletéhez, kialakított vendégköréhez és azok szokásaihoz. Ezért is tekintette a szakszervezet rendkívül maradinak, a szocialista haladást gátolónak a kávé és vendéglős ipartestületeket.

A régi polgári hagyományok közé tartozott a borralaló intézménye: „A borralalót eltöröltük a vendéglátóipari üzemekben, s eltörölték a postások az ő területü-

24 Vendéglátóipari Munkás (VM), 1949. 7. sz. 15. p.

25 A harmincas években kedvelt táncos szórakozóhely Budapesten.

26 A creditiben kiemelés a cikk szerzőjétől. VM, 1949. 7. sz. 15. p.

27 1928-ban a szállodás- és vendéglősiparban dolgozók nagyrésze az 50 éves korosztályba tartozott, amivel az ipar főcsoportjai közül a legidősebb átlagéletkorral rendelkeztek. Míg a többi iparos foglalkozási ágban általában a 21–40 év közöttiek játszották a vezető szerepet, addig a vendéglős iparosok csoportjaiban a 40–60 évesek tették ki az állomány többségét. (53%). A 40–60 évesek csoportja csak két iparágnál, a kávéházi és szállodaiparnál kerül 50% alá, hogy annál nagyobb helyet engedjen a 60 évnél is idősebbeknek. A feltűnően magas kortagozódású vendéglősipar relatív jelentősége a legidősebb, 60 éves kort meghaladó iparosok körében még tovább növekszik, itt már majdnem minden tizedik iparos a vendéglős- és szállodaiparban tevékenykedik. Elsősorban az önállósodáshoz szükséges jelentős tőkeszükséglet okozza, hogy az önállók száma még a legidősebb korosztályban is jelentékeny — a háború után ezért sem tudtak sokan újraindulni. Lásd Bene, 1928. 56. p.

kön. De a borralaló mégsem ment ki a divatból és ez egyaránt büne annak, aki adja és annak, aki elfogadja. A közönség proccoló hajlamát, amely a borralaló adásában megnyilvánul, mindenki ismeri. [...] Annál is inkább csodálkozunk a szervezett munkásokon, akik, még borralalós területen dolgoznak, és még nem csatlakoztak a borralaló-ellenes mozgalomhoz. Elvárjuk a más területen dolgozó társainktól, hogy keményen utasítsák el maguktól a lealalzó alamizsnát.”²⁸ A borralaló szokását nem sikerült még az ötvenes évek elején sem teljesen kiiktatni a vendéglátásból. Az élmunkás ugyanúgy használta, mint a „bűnös” polgár. A „jatt” része volt a pincérek megélhetésének, a bérezési rendszernek. 1947-ben bevezette a szakszervezet a százalékos, más néven „rayon”- rendszert, amivel a borralaló intézményét kívánták felszámolni. A pincér nem fogadhatott el borralalót, hanem felszolgálási százalékot kellett felszámítania, amiből az üzemben dolgozó összes alkalmazott részesült.²⁹ „Hogyan történt a múltban? A vendég bejött a kávéházba, étterembe vagy vendéglőbe. A felszolgáló odasietett, lesegíti a kabátot, a vendég alá tolja a széket, kívánságára el is helyezi a holmikat a ruhatárban. Azután étlapot ad a vendégnek és várja a rendelést. [...] A felszolgáló, aki esetleg hat-hétszer szaladt ki-be, vagy fel-le a vendég asztalától a konyháig, ki volt szolgálatva ennek jó vagy rossz kedvének, gavallériájának vagy szűkmarkúságának. És ha pincérnek egy nap rossz sorozata volt, akkor egésznap szaladgálás és fárasztó munka után sem tudott hazaadni a családnak semmit. Ez volt a borralaló-rendszer alatt.”³⁰ Ezzel szemben merőben más képet vázolt fel az egykori pincér az akkori vendéglátós kereseti lehetőségekről: „A Búsuló Juhászban is egy nagyon menő bár volt. Nem olyan értelemben, mint egy Las Vegas-i bárban, csillogás meg minden. Ez egy olyan kis otthonos, klubszerű éjszakai hely volt. Mondtam, hogy ott volt az a gyönyörű nő a pultban, aki maga is egy vonzerő volt, kivágott gyönyörű ruhában. Akkor volt egy belügyes pincér, mindenki tudta, hogy nekik dolgozott, de nagyon jó pincér volt. Ő neki az volt a feladata, hogy figyeljen. Oda nem lehetett csak úgy bekerülni, hogy te

28 Postások sem fogadják el a borralalót c. cikk. In: VM, 1949 február.

29 „Az államosított vendéglátóipari egységek fenntartására az állam előbb Élelmezési Nemzeti Vállalatot alakított, majd megalapították a Budapesti Vendéglátóipari Vállalatot. A kor igényeinek megfelelően alakultak át a szolgáltatások, a belső terek; s ezzel egyidejűleg a kiszolgáló személyzet magatartása is megváltozott. 1948. november 5-én a vendéglátóipari dolgozók szakszervezete a dolgozók kezdeményezésére megszavazta a borralaló eltörlését. Meghirdették azt a szlogent, hogy a vendéglátóipar dolgozói a jövőben nem lesznek szolgálalkú kiszolgálói az úri vendégseregnek, hanem öntudatos dolgozóivá válnak a demokráciának. Az államosított vendéglők öntudatos és udvariatlan dolgozói azonban sokak emlékeztetőben az elmúlt rendszer emblematikus figurái maradtak. In *Majtényi, én*.

30 VM, 1946. szeptember, 2. oldal. Részlet Erős Livia (kávéházi tisztviselő) írásából

jó szakember vagy. Azok olyan hatalmas pénzeket kerestek, például a bárban ennek a pincér ürgének volt vagy negyven öltönye, az egy dúsgazdag ember volt, mondjuk az átlagkereset volt akkor 1500 forint, ő meg keresett 15 ezret havonta. Mondjuk az apám egy szövetkezetnek volt a műszaki vezetője, és volt 3000 forint a fizetése. Én, mint [akkor még csak] ruhatáros, akinek semmihez nem kellett értenie, annyit kerestem egy éjszaka, mint az ő egész hónapban. Mert csak így bedobták a 100-ast, és az akkor nem volt kis pénz, abból meg tudtunk ketten-hárman vacsorázni. Például a Baross kávéházban 12,50 volt a konyak, ami a legdrágább ital volt, akkor 18,70 volt egy rántott szelet, ami szintén az egyik legdrágább étel volt.”³¹

Gyakran a vendég már azért fizetett előre, hogy „normális” adagot vagy egy erős „feketét” kapjon.³² A korszakban végig működött az ilyen és ehhez hasonló jövedelemkiegészítő tevékenység, ugyanis a vendég előre szerette volna biztosítani, hogy megfelelő kiszolgálásban és figyelemben fog részesülni. Sőt előfordult, hogy ha nem kapott baksist a csapos vagy a kávéfőző, akkor spóroltak a normán, így a vendégen. Ez a probléma az ötvenes évek végén a szaksajtóban is egyre inkább felmerült, s levonták a következtetést, hogy „a borralaló intézményét adminisztratív eszközökkel megszüntetni nem lehet.”³³ Külön problémát okozott — elsősorban a szoros elszámolású egységekben — a kötelező többszörös adminisztráció és a napi leltározás. Egy Ludas Matyi-cikk epilógusa némi ironiával mutat rá a pesti vendéglőkben kialakult állapotokra. A vendég (szerző) által bűdösnek talált rántothalat nem vitték vissza, majd nem engedték, hogy ezek után bármi mást rendeljen:

„De ha a halnak nem is volt szaga, a Savoy-Kávéházban akkor is büzlik valami. S én kérdezem az illetékesektől:

I. Helyes-e az az álláspontom, hogy a szocializált [értsd, szocialista szellemű – megjegyzés HG] Savoy-Kávéház dolgozóinak legalább annyira figyelmesnek kell lenniük, mint a tőkés Savoy-Kávéház pincérei voltak? (Mert miért adjunk lehetőséget a reakciónak, hogy sóhajtozó összehasonlításokat tegyen a régi pincérek javára?)

31 Interjú K. Tamással, Bp., 2006. Készítette H. G.

32 Ezt nevezték akkoriban „kemény blokknak”, ami a kifizetett blokk alá tett apró (1 vagy 2 forintos) volt, a kávéfőzőtől sokszor csak ekkor számíthatott valaki jó minőségű (a normának megfelelő) feketére.

33 Például Varga Emil: Néhány szó a borralalóról című cikkében vizsgálta ezt a kérdést. In: Vendéglátás, III. évf. (1959) 7. sz. 8. p.

2. Nem volna-e helyes körülnézni ebben a kávéházban, azon az alapon, hogy minden halak közül a rántotthal büzlük leginkább a fejétől?”³⁴

A korabeli viccek gyakori témája, hogyan rövidítik meg a dolgozók dupla kávéját szimplára, hogy amit szimplának hívtak egyenlő volt a néhány csepp kávésvízzel, vagy hogy rendszerint hogyan csapolják alá, másképp szólva „hanzlizzák”³⁵ agyon a sört.

A vállalati kezelésbe vett vendéglátóhelyek sokszor nem voltak képesek az alapvető ellátás biztosítására sem, a munkaerőhiány és a csekély szakmai hozzáértés miatt. A „vendéglátóközpontú” beállítódás immár a múlté:

„Bementünk az eszpresszóba. Két szimplát kértünk. Telt múlt az idő, de nem hozták a kávé. Barátom egyre idegesebb lett. Odament a két kiszolgálóhoz, akik egy nagy asztalon papírszeleteket rendezgettek.

— Tessék egy kicsit várni, most váltás van, és fel kell dolgozni a blokkokat.

[...] Ezután a kávézó vezetőjéhez zárandokolt, aki azonban idegesen hártott el minden beavatkozást:

Napi jelentést készítek — mondja ridegen — ne haragudjon most nem érek rá.”³⁶

A pincéretet sem kímélték, viseletüket uniformizálták, és aki ettől eltérni merészt, azt kipellengéreztek.³⁷ A frakkos pincér képében nem pusztán a régimódi vendéglátás továbbélését, hanem egyben a polgári értékek szimbólumát is látták, ezért a frakk viselését már korábban betiltotta a szakszervezet: A frakk, „ez a korszerűtlen és idejétmúlt ruhadarab még mindig nem került le a felszolgálókról. Itt maradt hirdetni az elmúlt idők lakájszellemét. Nagyon érdekes, hogy a legtöbb helyen a felszolgálók ragaszkodtak hozzá. [...] A szakszervezet kiharcolta, hogy csak könnyen mosható munkaruhát köteles a pincér magának beszerezni, ha a munkaadó frakkot vagy más pojácaöltözéket ráakasztani, akkor azt a saját költségén kell megvennie. A közeljövőben a szakszervezet meg fogja szüntetni a frakk viselését a dolgozók részére. Hordják a frakkot a bálozók és a diplomaták. El fog tűnni egy egészségtelen és kényelmetlen ruhadarab, hogy helyet adjon egy megfelelőbb, kényelmesebb és ízlésesebb öltözéknek.”³⁸

---

34 Idézet *Tabi László*: Hal a Savoyban című cikkéből. Ludas Matyi, VII. évf. (1951) 16. sz., április, 6. p.

35 A hanzli a csaposnál mellécsurgatott sörhab, állott sörlic. Lásd *Dr. Draveczky Balázs*: Kisszótár régi vendéglátós kifejezésekből. Gundel Imre (1927–1993) emlékének. <http://www.sticker.hu/vendegfogadas/kisszotr.htm>

36 *Palásti László*: Kérek egy szimplát című írása. Ludas Matyi, VIII. évf. 1952. 19. sz. 4. p.

37 VM, 1949 6. szám 14. p. Deresre fektet: Tóth Béla rovat.

38 VM, 1946 7. szám. Frakk! című írás Tóth Bélától.

A pincérek társadalma a századfordulón szigorú hierarchiát követett, melynek alján a pikoló, tetején az „Úristennel” egy magasságban elhelyezkedő főpincér állt, akiből idővel gyakran önálló kávé vagy vendéglős lett. E rend zártságát, az I. világháború bontotta meg, ekkor jelentek meg a frontra vonuló, sokszor soha vissza nem térő frakkos „uraságok” pótlására a nőpincérek, akik azonban helyüket az 1920-as évektől csak kivételképp voltak képesek megtartani. Visszaállt a rend, s az 1930-as évek végén még botránynak számított az itt-ott bevezetett újítás, amely a főúrnak járó fizetőpincéri reputációt szétesztotta az összes pincér között.³⁹

Az éjszakai élet sajátos csoportját alkották a jampeccek, akik lázadó divatukkal és zenéjükkel vonták magukra a szervek figyelmét, mivel a jampec szubkultúra, illetve az életformájuknak teret biztosító vendéglátók is a propaganda keresztüzébe kerültek. A jampeccek, az ötvenes évek jellegzetes figurái, hozzá tartoztak a város éjszakai életéhez.⁴⁰ Öltözködésükben és szórakozási szokásaikban nyíltan tüntettek az uniformizálódás ellen, amerikai divatot igyekeztek követni, hegyes orrú cipőt, csónadrágot, nagy, kockás zakót viseltek. Voltak olyan üzletvezetők, akik abba a hibába estek, hogy táncos mulatóikat jampec-figurákat ábrázoló plakátotokon hirdették. Ilyen volt a VIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalat Marika espressója a Rákóczi út 16. szám alatt: „[...] A múlt héten amikor elsétáltam a Rákóczi út 16-ban lévő Marika espressó előtt, majd leültem a csodálkozástól. Zsoszáné szakértő maga sem volt elragadtatva egy hónappal ezelőtt amikor a VIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalat dekorációjától megkapta a remekbeszabott plakátot, de jobb híján kitette. [...] A [jampecokat ábrázoló – H.G.] plakát azonban nem egyedülálló a VIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalat történetében, mert a József körút és a Népszínház utca sarkán is ennek az állatkertbe kíváncszó jampecnek a segítségével próbálják felhívni a figyelmet a vállalat egyes üzemeire.” Kérdés, hogy ténylegesen mennyire voltak népszerűek az így reklámozott helyek? A jampec szubkultúra és megjelenése, könnyűzenei ízlésvilága nem terjedt el széles körben, inkább csak szokatlan stílusával hívta föl magára az emberek figyelmét, hol komikus, hol inkább lenézett csoportnak számítottak. „A Pipacsban és a Jerevánban most kezdődik az élet. Sokan forgolódnak a táncparketten, halkan, tompán szól a zene a sejtelmes félhomályban — ennyi maradt meg a két mulatóhely hírhedt légköréből.

39 Zeke, é. n. 21. p.

40 Ez az ötvenes évekre jellemző szubkultúra az ifjúság körében alakult ki. Feltűnésüknek a propaganda is nagy figyelmet szentelt. A jampeccek testesítették meg azokat, akik értékrendjükben nem a hivatalos normákhoz, hanem alternatív életformákhoz kötődnek, a fiatalok azon csoportját, akik negatív példát adnak társaiknak a „kapitalista értékrend”, a divat követésével. Lásd erről részletesen Horváth, 2002.

Eltűntek a sokakat felháborító műsorszámok. De hol késnek az újak és a jók? Itt egyelőre csak táncolni lehet. S örömről: alig látunk már csónadrágot, jampec-cipőt. Eltűnt a jampec tánc is, igaz, a zene se csábít ilyesmire.”⁴¹

A fenti, 1954-ből való Nők Lapja idézet érzékletesen adja vissza a kor mulatójának kissé fojtott hangulatát, de mit is értett az „agitprop” a „sokakat felháborító műsorok” alatt? A lapban népnevelő szándékkal cikksorozat indult a „könnyű műfajról”. Alapvetően a jazz, szalon tánczene, a könnyed, humoros kabarék újbóli megjelenési formáiról kezdtek szűk keretek között beszélni. A „vitában” megszólaltattak színészeket, vendéglősöket és vendégeket egyaránt. A legnagyobb ellentmondás az volt, hogy a táncon, zenén, humoron és kultúrán nem ugyanazt értett a káder, az értelmiségi, a paraszt vagy a munkás, ami megnehezítette a hatalom „kultúra-uniformizáló” törekvéseit. A cenzúrázott és kultúrpolitikailag részben előre megkomponált olvasói levelekben elsősorban a humor megjelenési formáit, illetve a korszak jellegzetes politikai kifejezéseinek kifigurázását tették szóvá: „A szerkesztőségünkbe érkezett egyik hozzászólás részben elítéli, egészében azonban helyesnek tartja az Emke műsorát. [...] Emlékeztetőül jegyezzük meg, hogy a műsor kifogásolt része így hangzott: »Röpgyűlésen láttalak meg tégedet, rögtön megtetszett a keresztmetszeted.« [...] Úgy gondoljuk, hogy az a bizottság, amely engedélyt adott egy ilyen műsor lejátszásához, tisztában volt azzal, hogy igenis az énekesnőnek csakis ilyen kritikával kell foglalkoznia, amely sajnos Gyenes elvtárs szerint »bárgyú ízléstelenség.«”⁴²

Az ötvenes–hatvanas években készült fotók szerint az egyszerű munkásember is kiöltözve járt kedvenc presszóiba, ezt az interjú visszaemlékezések is igazolták. A férfiak fehér inget, szürke vagy sötét öltönyt és nyakkendőt viseltek, a nők fehér ingblúzt és szoknyát, fejkendőt vagy kalapot hordtak.⁴³ A korabeli képek tanúsága szerint hideg időben a presszóvendégek magukon hagyták a ballon- vagy lódenkabátot. Néhány magasan jegyzett (osztályon felüli) vendéglőn, kávézón kívül nem volt, vagy megszüntetésre került a ruhatár, fogas is csak elvétve volt látható, és a fűtéssel is takarékosan bántak. Ebben az időszakban jellemzően csak beállított fotók készülhettek egy-egy hely közönségéről, ezért ezeknek a tényleges forrásértéke időnként kétséges, illetve elsősorban arra jók, hogy az ideológiai szempontok sze-

41 Nők Lapja VI. évf. (1954) 28. sz. 3–4. p. Ugyanezeket a szórakozóhelyeket (Jercván, Pípaacs), egy 10 évvel későbbi, 1964-es állambiztonsági jelentés a pesti éjszakai élet legzüllöttebb helyeként tartja számon. Lásd *Bácsalmási*, 2005. 111. p.

42 Nők Lapja, VI. évf. (1954) 22. sz. 7. p.

43 E szokás a hetvenes és különösen a nyolcvanas évekre teljesen eltűnt, maradt általában az egyszerű munkásöltözők, szandál, farmer, atlétatrikó.

rint megjeleníteni kívánt, idealizált hétköznapiok képét mutassák be. A sajtóban csak olyan felvételek kaphattak helyet, melyek tanúsága szerint az üzletek pultjai látszólag roskadoztak az étel- és italválasztéktól. A vendégek, vásárlók jól öltözöttek, szinte kivétel nélkül áradó optimizmussal tekintenek a jövőbe.

A sajtó megkülönböztetett figyelemmel kísérte az élmunkások üdültetését, és ezt propaganda célokra használták. „Mi Galyán [Galyatetőn – H.G.] a következőképp csináljuk: társas kirándulásokat rendezünk, meglátogattuk a parádi üveggyárat, majd jól sikerült házimulatságot rendeztünk, ahol a vendég a szálló személyzetével és az élmunkásokkal közösen hajnalig ropta a táncot.”⁴⁴ Életüket mesésnek és gondtalannak beállító ehhez hasonló cikkek tömkelege nyilvánvaló ellentmondásban állt a munkás családok valóságos megélhetési problémáival, illetve fogyasztási szokásaival.⁴⁵

Vendéglátóipari „szakmai” ankétok témái az orosz ételek adaptációjára, diétás ételek elterjesztésére a húsételek kiváltására, ellensúlyozására — ami megegyezett az olcsó, hús- és fehérjementes ételekkel, az egyébként borzasztó konyhai körülmények kozmetikázott bemutatására és javítására szorítottak. Ezen eseményeket propagáló cikkek, tanulmányok szerzői gyakran önellentmondásba kerültek, például a „takarékos anyagfelhasználás a kávé minőségének javítása érdekében” vagy az „olcsó üzemi típusébéd jobb minőségű, mint a szabadpiacon beszerzett, pazarló anyagfelhasználással dolgozó iparosok menüje”.⁴⁶ Az üzemi ételmezésben a szakszervezetek a vállalatok önköltségének állandó csökkentése mellett akarták javítani az ételek minőségét, választékát.⁴⁷

1953 júniusát, Nagy Imre kormányra kerülését követően már az áruhiánnyal és a minőséggel kapcsolatos kritikus észrevételek is megjelentek.⁴⁸ Ennek legszemlé-

44 VM, 1948 szeptember (2. szám), 7. p.

45 Egy ötfős, kétkeresős gyári segédmunkás család átlagos havi jövedelmének több mint 50%-át fordította ételmezésre (ami a decemberi áremelések hatására 17%-al, 1154 forintra emelkedett), de ennek kevesebb, mint 0,02 százalékát költötte házon kívüli étkezésre (691 forintból 11 fillért), valamint nem egészen egy litert italra. A fennmaradó keresetnek közel 19%-a maradt élvezeti cikkekre valamint üdülésre. Egy másik, négyfős kétkeresős szakmunkás család esetében a havi átlagos házon kívüli étkezés az ételmezési költségek 10%-a (39 Ft) italra pedig valamivel több, mint 3 liter jutott, így viszont üdülésre és dohányra a fennmaradó kereset 12% maradt meg mindössze 1951-ben. Forrás: Három budapesti munkáscsalád fogyasztási szerkezete 1951-ben és az 1951. decemberi áremelések után, a KSH számításai. In: Belényi, 2000. 196–200. p.

46 VM, 1948. szeptember (2. szám), 3. p.

47 Belényi, 2000, 297. p.

48 Többek között az üzemi étkezés rossz minőségét, az elégtelen választékot, és a szakmai hozzáértés hiányát tették szóvá. 1953-ban az MDP Politikai Bizottsága határozatot hozott, amely-

letesebb ábrázolását a Ludas Matyi számaiban találhatjuk, amely 1954-ben szinte mindegyik számában „érelődött” a vendéglátásban kialakult helyzetben. A korábbi időszakhoz képest a politikai vezetésben már valamivel nagyobb figyelmet szenteltek a lakossági fogyasztásnak, a mindennapi élethez szükséges cikkek (és szolgáltatások) terén mutatkozó hiányok mérséklésének.⁴⁹ A vendéglátás II. világháború utáni első igazi szakmai sajtóorgánuma (és sokáig egyedüli fóruma), a BkM által 1957-től kiadott Vendéglátás című folyóirat volt, amely hosszú, fényképekkel illusztrált cikkekben számolt be az árleszállításokról, a választék bővüléséről, új vendéglátó egységek megnyitásáról, boldogan és elégedetten fogyasztó dolgozókról, akik természetesen hálásak voltak a pártnak és a kormánynak ezekért az élet-színvonal-javító intézkedésekért. E nyilvánvaló propagandacélok mellett lehetőség nyílt az ország különböző vendéglőseinek, kocsmárosainak és cukrászainak tapasztalatcseréjére, külföldi riportok bemutatására és így a szakmai szempontok megfogalmazására is.

A vendéglátás fogyasztási tendenciái 1949 és 1961 között

A vendéglátást leíró statisztikai adatok 1945 és 1953 között igen szegényesek, csak az ötvenes évek második felétől közölt részletesebb adatokat a szektorról a Központi Statisztikai Hivatal (KSH). A magánszektor háttérbe szorulása és a fogyasztási szerkezet megváltozása a meglévő adatokból is szemléltethető. A kiskereskedelemből származó nemzeti jövedelem háromnegyede, míg a vendéglátásból származónak közel 90%-a a magánkereskedelemből származott még 1949-ben is.⁵⁰ Ez azt mutatja, hogy az amúgy is foghíjas üzlethálózat ellátásának zavartalan biztosítása nem volt egyszerű feladat a BkM számára.

„A vendéglátás forgalmának fejlődése része annak az általánosan jellemző folyamatsnak, hogy a fogyasztásban növekszik a feldolgozott termékek jelentősége.

---

ben újraszabályozta az iparcngedélyek kiadását. A cél egyértelműen a korábban teljesen negligált fogyasztói igények kielégítése volt, ugyanakkor meg akarták védeni az állami ipart a fogyasztói igényekre orientált kisipar és kereskedelem versenyétől, s így próbálták elcséjteni annak, hogy a kisiparosok közületek és vállalatok részére is termeljenek. Lásd *Majtényi – Szatucsek*, 2004. 24–25. p.

49 Ennek hatása viszont az árak lassú emelkedése volt, 1956 augusztusában például az alkoholtartalmú italok ára közel 50–70%-al emelkedett. Ez nem kis szerepet játszott az elégedetlenség növekedésében, amit a későbbi kocsmá és italbolt fosztogatások is tükröztek.

50 Statisztikai Évkönyv 1949. Bp., KSH. 1950. 6. p.

[...] 1958-tól 1961-ig a vendéglátás ételforgalma évenként átlagosan 12%-al emelkedett, egyidejűleg a bolti élelmiszerforgalom növekedése ennél jóval kisebb, kb. 8%, de még ennél is lassabb a lakosság élelmiszerfogyasztásának éves növekedése. (Ez utóbbit az magyarázza, hogy a bolti forgalom növekedése jelentős részben nem fogyasztásnövekedést tükröz, hanem a fogyasztás áttevődését a központi árualapokra.) Bár a vendéglátás fokozódó jelentőségének tendenciája az utóbbi években már kialakult, az üzemi étkezés ebéd igénybevételének aránya, továbbá az egy lakosra jutó évenként mindössze öt vendéglői étkezés arra utalnak, hogy a vendéglátás a lakosság élelmiszerfogyasztásában egyelőre még nem játszik jelentős szerepet.”⁵¹

A statisztikai adatok alapján a vendéglátás fogyasztási tendenciái az ötvenes években egyre inkább az egyoldalú italfogyasztás felé tolódtak el.⁵² Az alkoholizmus erősödése, a nélkülözés, a tartós hiány (mind az anyagi javaktól, mind a magánélettől való megfosztottság) korszakában az italfogyasztás funkciója megváltozott. Bizonyos fokig a rendszer hajszolta az ivásba az egzisztenciájuktól és vágyaiktól megfosztott embereket. Az általános bizalom megrendülése (éberség-hisztéria), az erőltetett iparosítás kóros hatásai (sztahanovizmus), a nők olykor nehéz fizikai munkára kényszerítése és elvonása a házimunkától, továbbá a diplomás szülőkkel rendelkezők továbbtanulásának akadályozása, a munkás vagy paraszti életformára szocializálódottak vezetői-értelmiségi pályákra terelése, mind-mind olyan napi frusztrációt (szélsőséges esetben személyiségzavarokat) okozott a lakosságban, amit sokan csak az ivás „örömeivel” tudtak kompenzálni. Szemléletváltozás következett be az emberek életében, a munka mitizálása, az állandó ellenőrzés, a hajszoltság okozta az alkoholos kompenzációs kényszert.

---

51 A vendéglátás forgalma 1961 évben. Bp., KSH, 1962. 15. p.

52 A kocsmáros (italboltvezető) „szépen reggel bemenet, kiadta az árut, még a nyitás előtt ugye felkészítette az árut, azaz fölcipelte a pincéből. Azt hiszem már korán reggel hat órakor nyitotunk, az volt a divat hatkor kellett nyitni. Ez egy sztenderd volt, hogy reggel bejöttek az emberek, egy felcst vagy többet is behajítottak, és úgy mentek dolgozni. Nagyon sok rövidital fogyott. Egy nap mondjuk a Rákóczi téren, biztos vagyok benne, hogy minimum ötven liter pálinka elfogyott. De tudok olyan italboltot, a Kisfaludy utca és az Üllői út sarkán volt egy italbolt, most ott valami játékkerem van, szemben a Kilián laktanyával, ahol úgy cladták a 150-200 liter röviditalt reggel, mint a pinty. [...] Ez a fekete címkés cserecsznye korszaka volt, ezek abszolút kommersz, hideg úton készült, azaz tiszta szesz és aroma összetételű italok voltak, tehát nem eredeti főzött kisüsti, [dc] olyan is volt, azt is szerették rettenetesen.” Interjú A. Ervin vendéglőssel, készítette Havadi Gergő, Bp., 2006.

Az igények változása. Az éjszakai élet és a vendéglátóhelyek tárgyi kultúrája az ötvenes években

A neonfény a szocialista vendéglátóipar változásainak és korszerűségének szimbólumává vált: „Szombat este 8 óra. Ekkor éled esti életére Budapest. A Községi Élelmészügyi Nemzeti Vállalat kávéházain és espressóin elevenen villog a piros-zöldszínű neonfény lámpa, amely mutatja, hogy a vendéglátóiparban is milyen nagy változások történtek Budapesten az utóbbi néhány hónapban.”⁵³

Az esti programkínálat az ötvenes évek végéig igen szegényes volt, egy-két varieté, néhány tánclehetőséget biztosító hely hirdetése maradt ránk. A második világháború után az elsők között nyílt meg a Rákóczi út 43. szám alatti Palace étterem és kávéház, amely 1946-ban már úgy reklámozta magát a Vendéglátóipari Munkásban, mint „a dolgozók fillérjeiből épült első vendéglátóipari nagyüzem”.⁵⁴ Műsorajánlójában olvashatjuk: „Jilly Joker” varieté 12 attrakciójának 2 órás műsora minden este 8-kor a Palace kávéházban, a VIII. Rákóczi út alatt a Guttenberg zenekara húzza a talpalávalót.⁵⁵ Van zene, reggeli, ebéd, vacsora, olvashatók a napi- és hetilapok, szombaton és vasárnap egész éjjel nyitva van — mindez a háború előtti Budapest kávéházaiban magától értendő szolgáltatás volt.⁵⁶

A negyvenes–ötvenes évek fordulóján a legnépszerűbb éjszakai kávéházak közé tartozott a patinás múltú Andrassy úti Savoy és az Abbázia⁵⁷. Ez utóbbinak az 1948-as újranyitása után is töretlen maradt népszerűsége, viszont a korabeli tudósítások szerint most már munkások és káder-értelmiségiek alkotják a közönséget. Ám valójában, a későbbi átalakítások ellenére is, a környék önálló iparosai, kereskedői és a Broadway művész világa látogatta a kávéházakat, a munkások igényeinek ezek nem feleltek meg. Az Abbázia egykori dolgozója, így emlékszik vissza a

---

53 Szombat esti körséta a községi üzemeiben. In: VM, 1949 7. sz. A nonfelirat igazán széles körben csak az ötvenes évek végétől kezdett elterjedni.

54 VM, 1946. 7. szám 4. p.

55 VM, 1946. 10. számában megjelent hirdetés.

56 Az éjjeli nyitvatartást a 332.500/1947 B.M. sz. csendrendelet korlátozta, amelyben a táncos zenét szolgáltató helyek vasárnap és ünnepnapokon éjjel után 1-ig lehettek nyitva, míg hétköznap 11-ig. Ám a gyakorlatban ennek nehezen tudtak érvényt szerezni. OSZK Kísnyomtatványtár, Ipartestületek, 1947.

57 Az Abbázia kávéházat 1888-ban alapító Steuer Gyula volt az a neves kávécs, aki forradalmásította a szakmát azzal, hogy a Fiume kávéház gazdájaként megszüntette a zárórát, azaz non stop tartott nyitva. Lásd *Erki*, 1996. 59. p.

kávéházra a hatvanas évekből: „Sajnos ma már megszűnt. Az egy nagyon népszerű kávéház volt az Oktogonon, reggeltől estig tele volt. Reggeliztetés is volt, ebéd és vacsora is, mellette meg folyamatosan kávéház. [...] Egy nagy fogyasztótér volt és körben a fal mellett végig pult, abból volt a kiszolgálás. Akár oda is lehetett menni, de az nem volt jellemző, hogy oda ültek [volna] a pulthoz, tehát nem olyan volt, mint egy bárban, az inkább a felszolgálóknak volt a helye, [no meg] sütemények, szendvicsek, vagy ott volt a kávéfőző. [...] Volt egy kávéházi rész, ahol kisebb asztalkák voltak, meg egy olyan rész, ami inkább ebédre volt, és ott meg kisebb szettekkel volt megterítve, de ott is ilyen kisebb asztalok voltak. Döntően egy nagy oszlopos tér volt, ahogy bejött, belátta jóformán az egészet. Sötétebb tónusok voltak, de bent szép világos volt, mert gyönyörű nagy ablakok voltak a körút és az Oktogon fele. Olyan óriási forgalom volt ott, hogy nem tudtam megebédelni, annyian voltak. Ezért volt az Abbázia nagyon kemény, de egy este megkerestem egy öltöny ruhát a Váci utcai szabónál. Akkor az idősebbek még úgy használták, mint régen a kávéházakat. Kiöltözve jártak oda reggelizni, uzsonnázni, ott találkozott a barátnőjével, ez így működött. Ott akkor volt a forró csokoládétól kezdve a presszókávéig, akkor még volt szimpla is. [...] Ami volt azt bármikor lehetett kérni, ha valaki délben akart reggelizni, akkor délben reggelizett. Már 10-től lehetett ebédelni. Ezért volt nehéz, mert már az is időbe telett, amíg felsorolta, hogy mit kért. Mert például, ha kértek egy szimpla kávé, akkor mellé ki kellett vinni egy kis porcukrot, egy kis habot külön, akkor egy féldeci bort vagy rövid italt külön, kért még hozzá egy olyan kiflit, egy olyan zsemlét, egy olyan süteményt, 8-10 féle [rendelést] leadott egyszerre. Volt olyan vendég, aki szinte egész napokat töltött ott, és ha kért valamit, ami esetleg nem volt az aznapi étlapon, akkor ez nem volt gond, megcsináltak a konyhán mindent. Gyönyörűen működött. [...] Név szerint szólítottak, de a kollégákat is. És mi is tudtuk már, hogy ez a kötös néni, az inges, ez a kardműves, és ugyanez volt például később a Baross kávéházban⁵⁸ is. Megmaradt még érdekes módon abban az időben az iparosságnak egy bizonyos része, akik valahogyan tovább tudták vinni az ipart, vagy zsidók voltak, és megtarthatták. És akkor ezek az emberek, próbálták továbbra is ezt a polgári életet élni. Mi ismertük őket, hogy ez a lakatos szemből, vagy a kulcskészítő, vagy a Barossban a kardműves, aki szállította a filmekhez a kardokat a gyárba. Vagy volt szintén a Barossban egy hangszerjavító, nagyon jól keresett, mert jöttek a zenészek és a művészek, és akkor adtak neki pénzt, hogy a drága hangszereiket jól csinálja meg, amit egyébként sehol máshol nem tudtak volna megjavítani. Ezért akkor megtehetette magának, hogy mindennap

---

58 Táncos-zenés szórakozóhely és étterem a hatvanas években, a Baross utca és a Körút sarkán.

beüljön, mert annyi ideje volt, hogy megette az ebédjét és ment vissza. Ugyanez volt az Abbáziában is. Másrészt, megvolt az a réteg, amely igényelte is, hogy ha oda bemegy és találkozik XY-nal, összeültek, beszélgettek órákig, aztán mentek haza. Akik nyolc órában, hivatalban vagy gyárban dolgoztak, azok nem jártak oda, csak mondjuk hétfőgén, vasárnap. Ezekre a helyekre nem volt jellemző, hogy munkások jártak. Azok inkább a külvárosokban a kisebb kocsmákba jártak. Megmaradt az a cifra nyomorúság, hogy egyszer valakik voltak, de mára már senkik se. Akkor nagy élet volt Budapesten, volt élőzene. Ide [az Abbáziába] jártak a művészek, a vezető művészréteg a Gábor Miklóstól a Rodolfoig, a Darvas, a Tolnay Klári ezek mind megfordultak itt, ilyen helyekre jártak. Vagy az írók, itt beszéltek politikától kezdve mindenről. Mert ugye ott voltak közel a színházak, a Broadway. Kávéztak, beszélgettek. Ez fokozottabban így volt a Fészek klubban. Akkor tudtuk már, hogy az „ilyen” ügyvéd úr, az „olyan” doktor úr, ezek is jártak. Akkor ezek a már említett iparosok, mert a belvárosban nagyon sok önálló magán kisiparos megmaradt, övtáskás, nyakkendő, cipész, ilyenek. Nagyon nagy élet volt.”⁵⁹

Alapvetően azonban az új típusú zenés-táncos bisztró-éttermek kerültek előtérbe. Ilyen volt az Erzsébet-büffé, a Sörszanatórium és az Operett vendéglő, mely utóbbiban (1947-ig) volt egyedül lehetőség a hajnali zárásig melegkonyhai étkezésre. Az államosítások után a tovább üzemeltetett régieket a kor igényei szerint átalakították, és eltüntettek minden olyan berendezési tárgyat, amelyek a polgári milió emlékeit idézték (cégérek, reklámok, szervírozó tárgyak). Helyükre vasból és pozdorjából készült típusbútorok kerültek. A reklámok, hirdetések helyét átvették a mozgalmi plakátok, a falakat a párt vezetőinek (elsősorban Rákosi, Gerő és Sztálin) képmásai díszítették.

A vendéglők államosításakor felvett leltárak aprólékosan kiterjedtek mindenre, az alapanyagoktól kezdve egészen a berendezésekig. A nívósabb helyeken zongora, zafír kályha, ezüsttükör, csipkefüggöny, esetleg ventilátor is bekerült a lajstromba. Szinte minden üzlet tartozéka (itt most természetesen ne a külvárosi munkástelepek italméréseire gondoljunk) a National kassza, a stelázi, thonet szék, sörpult, és az eszpresszógép. A leltározásból befolyt összegeket a minisztérium átutalta az adóhatóságnak, amiből teljes egészében fedezték a magánkereskedők által felhalmozott tartozásokat: „Megjegyezzük, hogy a fenti felsorolt vendéglátóipari üzemek ellenértéke fejében befolyt összegeket a Gazdasági Főtanács, illetve az Országos Közellátási Hivatal útján azzal a rendeltetéssel utalta be hozzánk, hogy

---

59 Interjú K. Tamással, aki többek között az Abbázia kávéház egykori felszolgálója volt. Készítette: Havadi Gergő, Bp. 2006.

azok teljes egészében az említett vállalatok adótartozásának csökkentésére fizetendők be az illetékes adóhivatalokhoz.”⁶⁰

A kávéházakat, ha az államosítás után tovább üzemeltették, leginkább eszpresszóvá, a korcsmákat italboltokká alakították. Eszpresszóvá zsugorodott a New York⁶¹, a Budapest kávéház (volt Moulin Rouge), a Dalszínház étterem (volt Füzék). Ez utóbbiban vezették be először, hogy kétforintos belépő mellett fogyasztási kötelezettség nélkül táncolhatnak. „Az EMKE (volt EMKE kávéház helyén) helyiségeiben sem találni ezen a szombat estén üres helyet. Cigányzene és két énekes szórakoztatja a közönséget, a kis helyiségben pedig olcsó árak mellett ragyogó műsor szórakoztatja a vendégeket.”⁶² Budán ekkor csak a Bagdadban, a Sanghaiban és a Zöldfa étteremben nyílt lehetőség éjszakai szórakozásra.⁶³ A rádióban olykor-olykor helyszíni közvetítéssel jelentkeznek egy-egy, a „szocialista erkölcsöknek” megfelelő, a kultúrált szórakozás megvalósításában élenjáró üzemből.

A sajtóforrások ugyan nem említik, de az ötvenes évek egyik kiemelkedően híres intézménye volt az Ilkovits⁶⁴ büfé a Nyugatinál. A hivatalos kultúra szemében reakciós és veszélyes „elemek” látogatták, ám az interjú forrásokból nem ez az oldala domborodott ki: „Az Ilkovits ugye a Nyugatinál szemben volt, ez a MÁV épületekkel, pont a főbejáratnál szemben volt, ott egy hatalmas tűzfal volt, mielőtt odaépült a Skála Metro. Annak a nagy tűzfalnak, egy ilyen első emeletes lepény része volt. Abba volt egy kocsmá, a hírhedt Ilkovits, ami éjjel-nappal nyitva volt, hisz jöttek-mentek a vonatok a Nyugatiba, aki nem akart a restibe, akkor oda kiültek, leültek. Ennek aztán volt egy olyan belső része, ahová le lehetett ülni, egy harmad-

60 Pénzügyi Központ jelentése a Belkereskedelmi Miniszterhez. MOL XIX-G-4-ji 36.

61 A kávéház nevénck credeti írásamódja.

62 Szombat esti körséta a községi üzemeiben. In: VM, 1949. 5. sz.

63 Műsoros éjjeli szórakozóhely még a hatvanas évek elején is alig volt egy-kettő a fővárosban, de az idegenforgalom, az életszínvonal és a szabadidő növekedésével lassan gyarapodott a számuk. Gyors és olcsó szolgáltatások tekintetében az ön- és gyorskiszolgálás mellett a Mézes Mackók, a hetvenes-nyolcvanas évektől a tej- és ételbárok megjelenése és terjedése mind új színfoltokkal gazdagította a vendéglátás üzlet típusait. Lásd *Gundel – Harmath*, 1979. 48. p.

64 A forgalmas helyeken és a pályaudvarok szomszédságában feltűntek az első gyorsbüfék. A leghíresebb a Nyugati téren lévő Ilkovits vendéglő volt, ahol naponta négy-öt ezer vendég is megfordult. Alapítója Ilkovits Izidor (1889–1949) vendéglős. 1926-ban, a mai Teréz krt. – Nyugati tér – Jókai utca által határolt területen működött üzlete, az akkor ismert Ilkovits-büfé, ahol konyha, cukrászműhely, állóbüfé, söntés, hagyományos és önkiszolgáló étterem volt, elsőként tálcás önkiszolgálással. Maga konstruálta automata gépeit. Újító, szervező üzletember volt. 1937-ben üzlete cladására kényszerült. Lásd: Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC06707/06729.htm>

osztályú hely volt. De ebben olyan szakmai munka volt, és olyan szakszemélyzet volt ott, hogy hihetetlen. A kézzel húzott rétestől a széles skálájú menüig, a csülkös bablevestől, ezek a régi magyaros pörköltök, paprikások, belsőségek, csülkők, sorolhatnám, esetleg halak, minden ilyen cukrászkészítménnyel együtt kapható volt, és mindent tudott biztosítani. És hát természetesen ennek egy olyan része is volt, ami ilyen áteresztő: hogy jött oda be, hogy két *kriqlert* kérek, ha bekönyökölt, összeesett, kidobták, jött a következő, szóval [így működött]. Az Ilkovits ez erről volt híres, és egy hihetetlen forgalmat csinált, nagyon nagy üzlet volt. Az Ilkovits egy szimbolikus hely volt akkor. Mint a körtéren lévő népbüfé, ugyanolyan volt. És én merem állítani, hogy olyan ételek voltak ott, amiktől az ember mind a tíz ujját megnyalta, mert nagyon jó szakemberek főztek, nagyon jó minőségű ételeket, csak egy ilyen gyors kiszolgáló, majd később önkiszolgáló lett, [hasonlóan] ilyen lett a Rákóczi úton a Rákóczi étterem, ami már [szintén] megszűnt. De viszont aki akart, az onnan átment a Metropolba, annak is ott volt a söröző része, és aki még jobban [állt anyagilag], annak ott volt az első osztályú része is a Metropolnak, majd szemben ugye ott volt a Palace Hotel, másik oldalt a Nemzeti Hotel. Na most én [ez utóbbiban] tanultam, ott is kiváló szakácsok, konyhások, éttermesek dolgoztak, volt, aki négy-öt nyelven beszélt, tehát annyira képzett emberekből állt az a hely. Na most ezek voltak, azok a helyek, amiért kialakult a nosztalgia a hatvanas évekhez. De ahogy aztán mentünk a körúton, a Góbé, az egy igazi kisvendéglő volt. Az még más néven most is megvan, ott a Tolnai utcában, a rendőrség felé kell menni, most ilyen kurvatanya, meg mit tudom én, ugye a Rákóczi tér után van. Aztán a Népszínház utcában, a Corvin éttermet, a Corvin áruház háta mögött, ami megint egy jó módú, jó nevű dolog volt. De itt ki kell emelnem még mind a Nyugatinak, mind a Keletinek az éttermeit. Akár a másod-, akár az első osztályú éttermeket, ahol nagyon mentek a konyhák, egyrészt azért, mert innen készítették föl a különböző resti büféket, akár ilyen vajás sütemények, vagy *blundel* — ez a túrós batyu, vagy pogácsaféléket. Ezeket innen százával vitték, sőt a Keletinél az Utasellátónak volt egy húsfeldolgozó üzlete, ahol ők saját maguknak csinálták a virslit, a debrecenit, meg mindent, ők ízesítették, és hadd mondjam el, hogy ma olyan árut nem lehet sehol sem kapni, mint ott, olyan roppanós, szaftos virslijük volt. Ezek mind hozzátartoztak ehhez a miliőhöz, és ezek a különböző vendéglátóipari vállalatnak voltak ilyen üzleteik. [...] Az Ilkovitsban én jártam, de én még annyira fiatal voltam akkor, hogy én nem dolgoztam ott, oda nem jártam, csak úgy bementünk, ittunk egy málnát. [...] Azt hiszem, ennek a helynek inkább a hírhedt része az volt, hogy rengeteg a részeg ember ott, és ez vonzotta oda az alvilágot és a [prostituáltakat].”⁶⁵

65 Interjú P. Gyulával, készítette Havadi Gergő, Bp. 2006.

Egy másik szakmabeli így emlékszik vissza rá: „Az Ilkovits a régi elitnek volt a találkozóhelye.⁶⁶ Ott általában büdös volt, füst volt, de olyan emberekkel tudott találkozni, hogy lenyűgözve hallgatta órákig, amiket beszéltek. [...] Olyan műsor volt, hogy kettéállt mindenkinek a füle. Pedig az a hely egy rossz kocma volt, most nem pejoratív értelmében. A kocma az nem egy rossz hely, de ez kifejezetten egy rossz talponálló volt, köpködtek, füst volt. [...] Egy semmi, mint egy rossz önkiszolgáló. Az éjjel-nappal jóformán nyitva volt. [...] Mikor elkezdtem [tanulni] a szakmát, ezekről hallottunk, meg el-eljártunk, és akkor még ezeknek a nyomai még megvoltak. [...] Akkor [az ötvenes évek végén] az Ilkovits, az volt talán a legjobb. Amikor én dolgozni kezdtem, már nem üzemelt, valamilyen tejbüfét csináltak helyette. Az a hely óriási volt. Minden este olyan társaság volt, a szegényebb értelmiség, egyetemisták, akik hallani akartak valamit, hogy hogyan működnek itt a dolgok [valójában], az eljárt az Ilkovitsba.”⁶⁷

A sajtópropaganda ellenére az üzletek nagy részében melegkonyha nem volt, s a munkások által jobban kedvelt italboltok kerültek előtérbe, és az italok közül az olcsó kommersz égetett szeszek, leginkább a rum. Sör és különösen márkás külföldi szeszesital csak nagyritkán volt kapható egy-két belvárosi üzletben, ott is igen korlátozottan. Ezekhez az üzletvezetők csak megfelelő kapcsolatok és kölcsönös gesztusok útján, lefizetések révén juthattak folyamatosan.⁶⁸ Az Árhivatal intézkedéseinek megfelelően egyre csökkentek a szolgáltatások árai, ám ez egyben a minőség visszaesését is maga után vonta.

66 Vészi Endre (1916–1987), író, így emlékezett vissza a harmincas évek végi kocma közönségére 1979-ben: „És szemben a Nyugati pályaudvarral a legendás Ilkovits-büfé, ahol az úgyszemint fehér teremben — fehér terítés asztaloknál — jobban minősített kistisztviselők, kispénzü értelmiségiek ebédeltek, vacsoráztak, a piros teremben viszont... Igen, a piros teremről mégis csak külön kell beszélni: ez a szabad, vagy magukat szabadnak hirdető szegények találkozóhelye volt, köztük írók, költők, gyönyörűséges, kelckótya nők, nagyszakállú, gnosztikus igehirdetők! Ide járt olykor József Attila is, s később a mi társaságunk, költők a nemzedékemből: leginkább világmegváltók, baloldaliak, ahogy ezt ma már egyszerűsítő összefoglalással jellemezni lehet. Vészi Endre: Kézirat.

<http://mck.oszk.hu/03300/03312/html/h7mpr.htm>

67 Interjú K. Tamással, készítette Havadi Gergő Bp. 2006.

68 „HG: Nem volt hiány, mondjuk leginkább sörből? AE: Nem, a jó kapcsolataimnak köszönhetően — mondom, az igazgatóval nagyon jóban voltam, és ő szólt, hogy legyen mindig sör. Nem volt olyan, hogy elfogyott volna. Nyáron nagyon nagy kánikulában, akkor csúfolt, de nem volt probléma, akkor azt meg tudtuk oldani.” Részlet A. Ervin interjújából, ebben a részben az italboltvezetői időszakáról beszél.

Vendéglők színvonalára és árai: osztályon felüli és osztályon aluli

A Nők Lapja Okos Kata levele című rovatában tudósított arról, hogy az első osztályú besorolást kapott nagy múltú vendéglőben milyen viszonyokkal szembesült a „hétköznapi” menüt kérő futóvendég: „[...] Március 23-án, kedden egy kisebb társasággal az Abbázia-étteremben ebédelttem. Hosszú keresgélés után találtunk egy szabad asztalt. [...] Az asztalterítő azonban piszkos, ételfoltos volt, a villán odaszáradt spenótmaradék. [...] Közel fél óras várakozás után megjelent a pincér, s újabb 10 perc múlva étlapot is hozott. Ezen csodálkozva olvastuk, hogy ez az étterem elsőosztályú. Megrendeltük az ebédet. Újabb negyedórás várakozás. [...] Végre megérkezett a leves. Társaságomból többen is diétás menüt rendeltek, darakrémlével. Ez azonban elfogyott. Az erőtlen levesben paradicsom és mosogatórongyfoszlányok úszkáltak. [...] Rövid 20 perc múlva a pincér felszolgált a második fogást — a székelykáposztát. Ebben hajszálat (vagy disznósörtét?) találtunk. [...] Egyikünk babfőzeléket kért — ehelyett burgonyakörítést kapott. Az adagok kicsik voltak, a tálalás pedig ízléstelen. [...] Éhesen és elégedetlenül távoztunk az Abbázia-étteremből, amely csak rangsorolásában és áraiban első osztályú.”⁶⁹ Az ötvenes évek végéig a legnívósabb kereskedelmi vendéglőknek is kötelezőn kellett biztosítaniuk üzemi étkezési lehetőséget, legalább kétfajta menüvel. Kimondottan vállalati kezelésben lévő üzemi konyhákra, éttermekre is igaz volt az, hogy ha nem étlapról, vagy bankett keretében rendeltek, hanem az olcsó menüket és üzemi étkezést választották — amit javarészt a kispénzű átlagemberek —, akkor rendszerint nem laktak jól, és sokszor napokon keresztül ugyanazt ehették. Ez a következő panaszevélben így fogalmazódott meg: „A heti étrend: egyik nap tarhonya, másik nap tarhonya és a harmadnap a változatosság kedvéért ismét tarhonya. Ha burgonyát főznek vagy nyers, vagy fekete, ha tésztát, egy csomóban van az egész. Ráadásul mindig minden zsirtalan és hideg. [...] Baj van a tisztasággal és az udvariassággal is.” Ellenben „a fizetővendég jóízű ételeket rendelhet étlapról. Ha valamilyen bankett van, pompás ételeket készítenek. Egyszóval: főzni tudnak, csak nekünk nem.”⁷⁰

Az egyes üzemegységek besorolása, sokszor nem mutatkozott meg az árakban, azaz előfordulhatott, hogy egy negyedosztályú helyen drágábban mérték a rossz minőségű bort, mint egy elsőosztályú étteremben. A minisztériumban (Bkm) funkciójuk és az ellátás színvonalára szerint szakosztályokba sorolták az államosított

69 Nők Lapja, VI. évf. (1954) 13. sz.

70 Nők Lapja, VI. évf. (1954) 17. sz., Okos Kata rovat.

vendéglátó egységeket. Az első osztályú, illetve osztályon felüli reprezentatív belvárosi éttermek kivételével, a másod-, harmad- valamint a negyedosztályú besorolást kapó — azaz felszolgálás nélküli — italboltok, talponállók fogyasztói árrésében szinte alig volt különbség, közönségük ennek ellenére nem keveredett egymással, viszont kinézetükben, formavilágukban az egyes típusok teljesen uniformizáltak voltak, mindegyik szinte ugyanolyan képet mutatott kívül-belül.⁷¹

Átlagos étkezésnek a bővös 10 forint körüli ebéd számított. A vendéglők nagyrésztében, az esti zenés felárral is, csak ritkán kerültek 20 forintot meghaladó fogások az asztalokra. Így volt ez például a várban és környékén található nagymúltú éttermek közül a Pest-Budában vagy a Márványmenyasszonyban, mely utóbbi csak II. osztályú üzemként működött ekkor.⁷² A kötelezően előírt menü még az osztályon felüli helyeken sem haladta meg a 10 forintot. „P. Jenő, egy szegedi üzletvezető elmondja, hogy kispénzű emberek járnak vendéglőjébe, 10 forintnál drágább ételeket ezért nemigen készítenek. Legkedveltebb a halászlé, amelyből jókora adagot adnak 10,10 Ft-os áron.”⁷³

Ezzel szemben a fővárosban a minőségi kiszolgálást igénylő „elit” vendéglátását az '50-es évek közepétől újból megnyíló Múzeum kávéház, az Astoria kávéház és a Gundel képviselte, amelyek formavilágukban igyekeztek megőrizni és ápolni a háború előtti hagyományokat. A Gundel étteremben 1952 májusában a legdrágább fogás, egy adag libasült pirított burgonya körettel 71,55 forintba került délben, míg este 80,10-et kellett ezért a vendégnek ugyanott fizetnie.⁷⁴ De volt babfőzelék 2,65-ért illetve délig kétféle zóna 9 forinttól. A hatvanas évek Gundeljének vendéggöréről így emlékszik vissza egykori konyhafőnöke: „Általában nagycégeknek a vezetői, diplomáciai testületek, ezekkel kapcsolatos fogadások, ebédek, vacsorák, üzleti tárgyalások, és általában a módosabb kereskedők jártak oda, mert azért régen is egy-egy jól menő maszek, szücs stb., ha nem is rendszeresen, de alkalmanként megengedhette magának, hogy bejöjjön. Nagyon sok külföldre szakadt hazánkfia, aki hazajött, és a Gundel volt náluk a nimbusz, meg a Gellért, és itt meg is kapták azt a pénzükért, amit mondjuk elvártak. Fialatok nemigen jöttek, mert mint ahogy kezdtem mesélni, hogy egy május 1-én ugye bejött, most mondjam, hogy akkor nálunk 210 forint volt egy konyak, de a legolcsóbb

71 Hivatalos besorolásától függetlenül egy borozó, cukrázda vagy presszó is vonzhatott kimagasló (elsődleges) közönséget, ilyen volt például a Kedves presszó is.

72 Az étterem 1959-es étlapján a legolcsóbb a zónapörkölt, zenc nélkül 7,55-ért és a legdrágább 2 személyes Márványtál műsoridőben 50,20-ért kapható. Lásd *Gál*, 2005, 81. p.

73 Vendéglátás, 1957. I./1. sz., 22. p.

74 Gundel étterem étlapja 1952. május 28-án, szerdán. MOL XIX-A-30-c V/068/1951–52 (9.d.)

menü már 21 forintért elérhető volt. [...] Egy Napoleon konyak abban az időben nagy érték volt. Na most beült a kerthelyiségbe a vidéki emberke, kért két konyakot, a fele fizetése mindjárt elment, és mikor megkapta a számlát, akkor nagyon sok nem is tudta kifizetni, ez komoly probléma volt. Na most, csak azt mondom ezzel, hogy az egyszerűbb, alacsonyabb keresetű embereknek nem volt elérhető. Komersz italokat nem is árusítottunk, volt főzéshez meg egyébhez, de jellemzően a legdrágább dolgok voltak. A követségek is, ha tartottak valamit, és azok is mire megkapták a számlát, hát hihetetlen összegek jöttek ki. Mert mellette Kéményseprő vagy az Ezerjő Étterem, a fürdő mellett ugye, azok nyilván ilyen másodosztályú olcsó kis éttermek voltak abban az időben, oda is lehetett menni.”⁷⁵

Ezzel szemben egy, a dolgozók által drágának tartott Éttermi és Büfé Vállalat üzemi büféiben 1 forint 70 fillérbe került a szalámis szendvics. Az államosítások után tehát a vendéglátásban részben fennmaradtak a státuszfogyasztás, a presztízs színterei. Az egyszerű munkásemberek a nyílt propaganda ellenére nem engedhették meg, hogy osztályon felüli vagy első osztályú éttermekbe járjanak — még ha az nem is volt számottevően drágább. Maradt az elsősorban az italfogyasztást preferáló igényeiknek megfelelő italbolt (kocsma), és a felfelé törekvő szakmunkás rétegek számára a kisvendéglő és az eszpresszó.

Pusztán a népbüfékben történt fogyasztása alapján immár nem lehetett megkülönböztetni az egyes rétegeket, az étkezési és szórakozási szokások tehát — látszólag — elvesztik társadalmi pozíciót jelző szerepüket. Az egységesítési, uniformizáló törekvések sajátos módon szembe találták magukat a polgári, kispolgári csoportok identitása mellett a munkásrétegek egyes csoportjainak a vendéglátással kapcsolatos értékeivel is. A jobban kereső (és kispolgári mintákat követő) szakmunkásoknak (munkásarisztokrácia) számos olyan vendéglője, kávézója volt, amely törzsvendégének saját társadalmi csoportján belüli elitpozícióját, vagy éppen kispolgári kötődését volt hivatott hangsúlyozni. Így tehát sokan egyfajta presztízsvesztésnek élték meg, ha kedvenc ételük, italuk vagy pincérük helyett szegényes üzemi kosztot szolgáltak fel hiányos szakértelemmel, vendégszeretet nélkül, rideg, piszkos helyiségekben — még ha olcsón is.

Az ötvenes években a vendéglátás típusegységeinek — a divathoz hasonló⁷⁶ — uniformizálódásában nem pusztán a politikai akaratnak volt meghatározó szerepe, hanem az áruhiánynak, a lakossági fogyasztás drasztikus csökkenésének és az alacsony jövedelmeknek. A hiánygazdaság a maga működési logikája szerint nem

75 Interjú P. Gyulával.

76 Lásd erről részletesen *Valuch*, 2004.

csak az ideológiai szempontból nemkívánatosnak minősített luxuscikkeket tüntette el, hanem igen gyakran a hétköznapi étkezés nélkülözhetetlen kellékeit is luxuscikkekké alakította át. Ilyen volt a nem üzemszerű éttermi fogyasztás is, amit csak kevesen engedhettek meg maguknak az ötvenes években. Ám a hatvanas évektől egyre inkább elkülöníthetővé váltak az egyes presztízs-csoportok igényeinek megfelelő vendéglátóhelyek.

Külváros és Belváros találkozása

Az ötvenes évektől egyre inkább divatba jöttek a kerthelyiségek. A külvárosban több ezer férőhelyes kertvendéglők nyitották meg kapuikat, amelyek hétvégi szabadidős programokat kínáltak a szórakozni vágyó családoknak. Ilyen volt a budafoki Promontor borozó, vagy Pesterzsébeten a 400 férőhelyes Erzsébet Sörkert. Itt „a vendégek kényelmes párnás székeken ülve, fehér damasztabroszokkal terített asztalok mellett válogathatnak a kőbányai, nagykanizsai, pécsi, soproni sörgyárak palackozott különlegességei között. Megkóstolhatják a 0,33 literes kis-Kinizsit, a zalai ászoksört, a Sirályt, a Márciusi Extrát, vagy Pannónia Extrát, II. osztályú áron. A 16-féle sör mellett kapható 5-féle szörp, 5-féle Turmix-ital is. [...] A szórakoztatásról négytagú tánczenekar gondoskodik.” De hasonlóan kedvelt volt az pesterzsébeti Aranycsillag Étterem, a kőbányai Népkert, árpádföldi 1007. sz. Rigófészek kisvendéglő vagy a csepeli Stadion Étterem. Ez utóbbi III. osztályú étterem kerthelyiségében, a folyóiratban közölt útikalauz a leginkább kedvelt étkeként említi a pirított májat 8,15-ért, a hagymás rostélyos 9,65-ért, a rántott borjúlábat tartárral és rizzsel 9,50-ért és a pacalpörköltet 5,50-ért. Ezekért a fogásokért egy belvárosi első osztályú étteremben zenés felár mellett akár 50–100%-al többet is elkérhettek. Budán a 2000 férőhelyes Hűvösvölgyi Népkert (Hársfa vendéglő) számított kultikus helynek ekkoriban.⁷⁷

Egy vendéglős így emlékezik vissza a Hársfáról és „sztár” vendéglőséről: „A Hársfáról nem tudom hallott-e, [mert] az egy nagyon jó étterem volt fönt a Hűvösvölgyi út tetején nagy kerthelyiséggel. Az a minket megelőző korszaknak [ötvenes-hatvanas] évek a legjobb étterme volt, a vezetője, ez az ember egy *virtigli* vendéglős volt, ízig-vérig vendéglős, aki minden porcikájával azt leste, hogy hogyan tudja a vendégeit minél jobban kiszolgálni. Egyetlen egy öröme volt, hogyha megdicsérték. Na most egész pártunk és kormányunk följárt hozzá, és ez is egy

---

77 Vendéglátás III. évf. (1959) 7. sz. 9. p. Mára ezek a nagyméretű kerthelyiségek szinte teljesen eltűntek, illetve jellegükben más típusú üzletek vették át szerepüket.

ilyen gebines⁷⁸ vendéglő volt, korlátozva volt a havi bevétel, csak mondok egy számot, mondjuk tízezer forintban. Na most látható volt, hogy nem tízezret, de még nem is száz, hanem legalább egymillió forintot csinál, mert reggeltől estig tömve volt. De ott volt a titkosszolgálatoktól kezdve mindenki, amíg egyszer valaki megelégette a sikerét, és elkezdte felhergelni az akkori Kádár elvtársat vagy tán a feleségét, hogy micsoda polgári attitűd ez, [amit ez a vendéglős megenged]. Az, hogy „polgári”, ez azt jelentette akkor, mint ma az aljas gengszter, mondjuk ezt körülbelül. Ő igazi polgár volt, az öreg, S.-nak hívták, és egy kiváló étteremet csinált — egyszer én is voltam ott, ami ritkaságszámba ment akkoriban, ezt tudni kell. De ugye valaki fölpiszkálta pártunk és kormányunk figyelmét, onnan meg egyenesen a síttre vitték az öreget — nem volt azt hiszem egy évig vagy egy fél évig, nem soká-

78 „A gebin nem egy hivatalos elnevezés, czecket úgy hívták, hogy önelszámoló üzletek, ami azt jelentette, hogy el kellett számolnia a beérkezett árunak a megadott haszonkulccsal felszorozott értékével. Tehát bejött magához mondjuk száz liter bor, a gebines kocsmába, és akkor volt a haszon italkules 50 százalék, ennyi lehetett, akkor százszor 150 forinttal el kellett számolni, tehát a haszonkulccsal megemelttel. Ez azt jelentette, hogy magának ezt naponta be kellett fizetnie, és mikor a leltári időszak kifutott, mondjuk elfogyott a száz liter bor, akkor a leltár nulla mennyiséget talált és a befizetésnek stimmelnie kellett az eladási értékével. Ezen kívül más kötelezettség nem volt, illetve voltak különböző üzleti tervek meg ilyesmik, de ez nem volt lényeges. Magyarul a többletet egyszerűen eltehette. Tehát ha volt borralalóából még az ötven százalék fölött húsz százalék, akkor kész, az az övé, tehát azzal nem tartozott a cégnek. Míg egy nem gebines üzletben abszolút szoros volt minden. Annnyira szoros volt minden, hogy a pulton a kiadott áruról blokkot kellett adnia a pincérnek, és a blokk szerint kellett elszámolnia. Ott a pincémiel megmaradt a borralaló, amit szétosztottak egy bizonyos pontrendszer alapján. A konyhából kiérkező minden árut blokkolni kellett és el kellett vele számolni. Külön gazdaszonyok voltak, akik napi vételezés alapján kiadták a naponta megtervezett ételmennyiséget. A szakács összeírta, hogy tíz adag ilyet, húsz adag olyat harminc adag amolyan főzött, annak megvolt a kalkulációs íven a megfelelő anyaghányada, és kiszámolták, hogy kettő kiló és 25 deka só kell kiadni ma, és ennyi borsot meg majoránnát és ennyi húst meg lisztet stb. Így működött. A működés nagy része az volt, hogy czecket a szabályokat hogy játsszák ki, mindenfélé oknál foga. Mert ugye nagyon sok olyan szakács volt, aki nagyon jó szakács volt, de ha megjelent egy üzletben, rögtön tönkretette, mert az anyagfelhasználása olyan iszonyú rossz volt, tudni illik nem spórolt az anyaggal, és nem tartotta be a kalkulációs könyvben előírt, egyébként elég bőséges előírásokat, hanem ami neki eszébe jutott, azt tette bele és úgy. Nagyon jó szakácsok voltak. Híresek voltak azok a régi mesterszakácsok között volt egy-két ember, aki elment egy üzletbe — ők ilyen nagy szoros étteremben dolgoztak, szóval ilyen Hungária méretű étterem meg hasonlóak —, híresek voltak arról, hogy egy év alatt teljesen ronggyá tudták tenni az üzletet. De ezzel együtt vitték őket jobbra-balra, mert iszonyúan jól főztek, és akkor híre volt annak a kocsmának, Mátyás Pince például. Na így működött egy szoros, amúgy meg egy gebines üzlet. Ez volt minden típusban: cszpresszó, étterem, söröző, bár stb.” Interjú A. Ervinnel. Készítette Havadi Gergő, Bp. 2006.

ig volt bent. De jellemző, hogy utána bement a Belvárosi Vendéglátóipari Vállalathoz (ma Taverna), és bement az igazgatóhoz. Ez az igazgató ugyanaz az ember volt, aki engem a trösztözhöz vitt, csak a megszűnése után átvitték oda igazgatónak (Bandi bácsi). De a lényeg az, hogy bement hozzá és azt mondta neki, hogy

— Vezérigazgató úr, adja nekem oda a legrosszabb üzletét.

— Magának, hát most jött ki a sittről — felelte az igazgató.

— Adja ide, a legrosszabb üzletét, a fejemmel kezeskedem, hogy egy éven belül a legjobb lesz. — Ugyan, ne vicceljen.

— Próbáljuk meg, a fejemmel kezeskedem, visszavitethet a börtönbe, hogyha nem sikerül.

Megkapta a Napoletanát⁷⁹, ami a Vigadó téren, az Apáczai Csere János utca sarkán volt. Abszolút halott hely volt, de egy év múlva lett belőle a kerttel együtt egy 4–500 személyes étterem, ami állandóan tele volt. Tehát ilyen ember volt, aki ezt meg tudta csinálni egy éven belül. Na jó, de reggeltől estig az üzletben volt, a felesége ott ült a pultban, a lánya mit tudom én hol, és az egész életük erről szólt, semmi másról csak erről. Mindenféle szuper üzletvezetőket raktak oda, és semmit nem tudtak vele csinálni. Na most ezt csak azért mondom, mert egyéniség nélkül nincs egy karakteres, jó étterem. [...] De addig, amíg nincs egy személyiség az étterem élén, az nem fog feléledni. És nem is teremődik meg, mert ha ezt valaki nem hivatásszerűen csinálja, ja és nem baj, ha ért hozzá, azon kívül, hogy szereti, akkor nincs. [...] Ez volt a baja az öregnek is, hogy nem ismerte a saját határait ott a Hársfában, amit én két évig csináltam nem is olyan régen. Ő nem volt egy intelligens ember, egy nagyon helyes ember volt, tényleg mindenki szerette az öreget, de nem tudta fölmérni, hogy ezt ma már nem fogja tudni sokáig csinálni, mert előbb-utóbb a hurok a nyakába kerül, és így is volt.”⁸⁰

„Nagy-Budapest” megalakulásával, 1950. január elsejével létrejövő kerületek lakosságának összetétele, szokásait tekintve, alapvetően kétféle arculatú volt. Az egyik, az újonnan a fővároshoz csatolt külkerületek, perifériák (Újpest, Rákosszentmihály, Kispest, Csepel, Erzsébet és a már eddig is a fővároshoz tartozó Józsefváros, Ferencváros, Angyalföld vagy Óbuda egyes részein), jelentős arányban munkáscsaládok laktak. Merőben más volt a belvárosi és a budai kerületek vagy a pesti villaövezetek (Cinkota, Mátyásföld) polgári miliójének igénye, és ennek megfelelően kialakult szokásai. A belvárosi kerületekben sokkal fejlettebb volt az üzlethálózat, mint a munkáslakta peremkerületekben. Az üzletek jól felszereltek,

79 Később a hetvenes-nyolcvanas években híres „digizó” hely volt.

80 Az interjúalany a Hársfa vendéglősenek a sorsát az Ónódy-ügyhöz hasonló példaként említette meg. Interjú A. Ervinnel, készítette Havadi Gergő. Bp. 2006.

tágasak voltak, külön irodahelyiséggel rendelkeztek, míg a külváros ivóit jellemzően a tulajdonos lakásából leválasztott, zsúfolt helyiségekből alakították ki. Ha egyáltalán volt, akkor a lakással közös a konyha és illemhely. Előszeretettel költöztek a gyárkapuk tőszomszédságában düledező bódékba is. A minisztériumban fő feladatként Budapest ellátatlan, munkáslakta részeinek hálózatfejlesztését irányozták elő. Elsősorban új gyorséttermek, népbüfék, eszpresszók, cukrászdák, kertvendéglők létesítésével valamint a meglévők államosításával próbálták ezt elérni. A söntések bezárását hivatalosan, elsősorban a vendéglősök és a vendégek megbízhatatlanságával indokolták: „A Tripolisz, Mária-Valéria és hasonló, elsősorban munkáscsaládok lakta telepek a bűnözés melegágyai, és az itt működő söntékekből sokat ezért bezártunk”.⁸¹ Leginkább e külvárosi italmérések, talponállók helyén nyíltak meg először az állami italboltok, büfék majd egyre inkább az ezektől alig különböző eszpresszók, utóbbiak elsősorban az ötvenes évek derekától kezdődően.

Szamos Márton üzemi bizalmi 1949-es jelentéséből bepillantást nyerhetünk a korabeli Csepel Weiss Manfréd (W. M.) gyára mellett virágzó kocsmák utcaképébe: „Tassonyi Dezsőné, Csepel Rákóczi Ferenc út 112. szám alatt lévő üzlete szerdán szünnapot tart, és így az üzlet belsejét nem láttam. [...] Külsőre elég elhanyagolt állapotban van, és valószínű belül sem néz ki rendesebben, konyhát nem vezetnek. A környékén terepszemlét tartottam, a Rákóczi Ferenc útról, illetve két mellék utcájából nyílik a W. M. I. és II. számú kapuja, a II. számú kapu előtt van egy söntés korcsma (Siklóssy), a Tassonyi féle üzlettől kb. 50 méterre, a másik oldalon, elég forgalmasnak néz ki. [...] Az I. számú kapu felé van a Sárközy Sándor Benjáminné Vendéglő-kocsmája, a forgalmát illetően nincsenek értesüléseim, de nagyon szép és rendben tartott üzlet, sok helyiséggel. A W. M. I. számú kapuja illetve főbejárata előtt a Somogyi Béla utcában kb. 8 korcsma és vendéglő van, aránylag rövid térközökben. Egymás mellett egy csomó élelmiszerüzlet, pék, hentes a főbejárat előtt a jobboldalon, három-négy nagy fabódében kerékpármegörző, ezeknek a helyén volna fantázia valami büfészerűséget csinálni. [...] Valamikor régebben volt Csepelen a Rákóczi úton egy nagyvendéglő (Langmahr), bezárták az üzletet, és terményraktárnak hasznosítják, pedig nagyforgalmú üzlet volt, vagyon tételben vásárolt borokat.”⁸²

Munkás hagyományaival a külvárosok közül is kiemelkedő Angyalföldön például első lépésben a nagyobb éttermek, majd a kocsmák-talponállók, végül az

---

81 Alapy Gyula fővárosi főügyész jelentése. BFL XXV.60.a. 1955/3080/2.sz.

82 Kelt. 1949. VII. 6-án. MOL XIX-G-4-ij 36.d.

eszpresszók, cukrászdák államosítására került sor.⁸³ 1951 végén, 1952 elején szinte az összes magánkézben lévő egységeket államosították, az üzletek nagyobb része kisebb tatarozási munkálatok után újra megnyílt. A kerület nagyobb alapterületű és alkalmazotti létszámmal bíró üzleteit (kávéházakat, éttermeket) már 1948/49-ben lefoglalták, de jellemzően nem vendéglátóipari célokra hasznosították. Az 1952. december 31-én meglévő üzlethálózatra általában jellemző volt, hogy az egységek legnagyobb része — főleg azok, amelyek a legutolsó államosítás során kerültek a XIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalathoz — szűk alapterületű, elavult berendezésű, minden szociális és egészségügyi előfeltételt nélkülöző üzletek maradtak.⁸⁴ A kerület főként munkáslakta északi részére jellemző korcsmák, étkezdék többnyire a tulajdonos lakásával épültek egybe, sokszor közös konyhával. Itt állt elő az a helyzet, hogy a kocsmák államosításakor csak az italboltok helyiségei kerültek államosításra, a konyhák továbbra is a volt kocsmatulajdonos lakásához tartoztak, mert ez a lakás szerves részét képezték.

Egy-egy üzlet korszerűsítése több lépcsőben ment végbe, ahogy az üzlet mellett lévő helyiségeket meg lehetett szerezni. A kerületben a területi igény kielégítésének legfőbb gátja a helyiségprobléma. „Ha az 1959-es üzlethálózatot nézzük, mégis meg kell állapítani, hogy a „munkáslakta” kerület ellátását igen nagymértékben javította az a tény, hogy a korábbi 32 üzlet helyén már 118 egysége van a vállalatnak” — áll a leírásban. A mellékelt táblázat (3.) is szemlélteti, hogy a kerület e két lakóövezetben az üzem típusok fogyasztási lehetőségeket meghatározó különbségei megmaradtak. A déli, lipótvárosi rész hálózata továbbra is sokkal színesebb maradt. Itt a kocsmák mellett volt többfajta étterem, eszpresszó valamint színház és mozi, míg a munkáslakta Angyalföldön az italboltok, a kocsmaszerű kisvendéglők dominanciája még erősödött is az ötvenes és később a hatvanas években (lásd: melléklet 4. táblázat).

Epilógus

Budapest a „Kávéházak” fővárosából az ötvenes évek elejére kis túlzással az italboltok fővárosa lett.⁸⁵ A főváros lakóinak életvilága ekkor igen ellentmondásos ké-

83 *Dr. Soós Péter*: Egy munkáslakta kerület vendéglátóiparának monográfiája. Budapest, Belkereskedelmi Minisztérium, Vendéglátó Főigazgatóság, 1960.

84 Uo. 31. p.

85 „Ha a kávéházi kultúra jelképezte a háború előtti városok, kiváltképp Budapest mindennapi életét, akkor a fordulat éveiben bekövetkező változásokat leginkább a népbüfék alapítása szemlélteti.” In *Majtényi, én.*

pet mutatott. Egyrészt a háború utáni gyors újjáépítés, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek lebontásába vetett hit miatt az átlagemberben nagy volt a várakozás, másrészt viszont az egyre erősebb szorítású diktatúra államosításai, a fogyasztási lehetőségek minimalizálása behatárolta a mindennapok szórakozási szokásait, megszabta a kikapcsolódási lehetőségeket, az ünnepek örömeit.

Az ivás — amellett, hogy maradt az ünneplés, a társas-baráti összejövetelek velejárója — a társas élet beszűkülésével egyfajta menekülési úttá is vált. A nagyvárosi felgyorsult és formális életvitelhez való alkalmazkodás külön nehézséget okozott a rengeteg vidékről fölkerült, paraszti hagyományaiból „kivetkőzni” kénytelen munkásnak. Számukra idegen világ maradt a klasszikus értelemben vett (és polgári mintákra építkező) vendéglátás. Az életformaváltás, a családtól való el- és a közösségből történő kiszakadás, a nélkülözés és a bizalmatlanság légköre megtörte az embereket.⁸⁶ Az ellátási feszültségek és a hiány tartóssá válásához a lakossági fogyasztást háttérbe szorító gazdaságpolitika mellett az is hozzájárult, hogy a magánkereskedelem drasztikus korlátozását követően, az ötvenes évek elején kialakított, főként tanácsi és szövetkezeti kezelésbe kerülő vendéglátó vállalatok a tervutasításos rendszer körülményei között képtelenek voltak a valós kereskedelmi igények szerinti működésre. 1953-tól lassan megindult a fogyasztás növekedése, és az 1956-os megtorpanás után a „hosszú hatvanas évekre” a vendéglátás már többet nyújthatott az embe-

86 Az egyik interjúalany így vélekedett az alkoholizmus, az italozás szerepéről az ötvenes évek emberének életében: „Nem kéne ezt a két dolgot összefűzni véleményem szerint. Biztosan nem lehet úgy beállítani a dolgot, hogy szegény, reménytelen magyar nép az alkoholba fojtotta a bánatát, a fenét. Egy viszont igaz, hogy az az állapot, miszerint ki volt zárva minden kitörési lehetőség, mint ahogy ma ez nincs kizárva. Tehát arról akkor itt szó nem volt, hogy valaki szorgalmasan elkezd dolgozni, és akkor majd vesz magának egy boltot, egy üzemet vagy egy gyárat, és a szorgalma és a szakértelme révén fejlődik anyagilag, szakmailag, és bekerül a gazdasági élet vérkeringésébe, szó nem volt erről. Ez biztos, hogy befolyásolta a dolgot, ezek a korlátok talán, de alapvetően szó nem volt bánatról. Akkor már régen túl volt mindenki a bánaton, ezt mindenki tudomásul vette, sőt a melós bizonyos értelemben meg volt elégedve, mert bement a gyárba, nem csinált semmit, fölvette a fizetését, és hazajött. Hát biztos ismeri ezt a rejtett munkanélküli jelenséget. De ez ténylegcsen így volt, a szó szoros értelmében, arról nem beszélve ugye, hogy ez kapcsolódott ahhoz, hogy ilyen kölcsönösségi alapon, kalács rendszerben, hogy ha valakinek volt valamilyen munkája, ez főleg vidéken volt így, akkor kivettek hat nap betegállományt, otthon maradtak, és fölépítették a házat nyolcan, vagy idényjellegű munkáknál, és ezt mindenki tudta. Elég drága mulatság volt ez az országnak, most is isszuk a levét. Az biztos, hogy ezek a korlátok meghatározták az életformát, hogy ha már ilyen szociális síkon vizsgáljuk. De nem direkt oka volt ennek ez, de egy dolog biztos volt, hogy a szabadidejükkel nem tudtak mit kezdeni az emberek. Focimecsre lehetett menni meg a kocsmába, ha nem akart hazamenni. Haza meg minek menjen, hogy hallgassa a feleségnek szájkaszkodását, mondta ő.” Interjú A. Ervinnel.

reknek annál, mint pusztán a rossz minőségű, szegényes üzemi étkezés. Budapesti vendéglők életében az ötvenes évek végétől elindult egyfajta új fogyasztási konjunktúra, bizonyos fokig lehetőség nyílt a házon kívüli étkezésre és egyéb társas összejövetelekre szánt idő és költés növekedésével bizonyos fokig az izlésvilág szempontjainak elválására. Ahogyan az ötvenes évek gazdaságpolitikáját a mennyiségi, úgy a hatvanas, és főként a hetvenes–nyolcvanas éveket már egyre inkább a „minőségibb”, a fogyasztási szokások szerint differenciálabb gazdasági szemlélet jellemezte, ami lehetőséget kínált a különböző társadalmi csoportok önazonosságának és tradíciónak kifejezésére a vendéglátás nyilvános tereiben is.

A szórakozás formái, bár még erősen korlátozottak maradtak, a hatvanas évektől már közvetlenül nem (vagy csak egyes esetekben) ellenőrzöttek, a „fél-nyilvánosság” terei fellélegezhettek. Az üzemi tömegellátással szemben, a fogyasztói igényekre reagáló kereskedelmi vendéglátás előtérbe kerülésével, a hatvanas évek végére megnyílt a lehetőség a lakosság sokrétűbb, illetve magasabb szintű szórakozási igényeinek és bizonyos divatirányzatoknak az elfogadására. Az idegenforgalom szempontjait ekkor már a pártvezetés sem hagyhatta figyelmen kívül, így sorban nyíltak a fővárosban a reprezentatív szállodák és éttermek (Citadella, Kőrszálló, Royal, stb.). Az új szórakozási formák, a „könnyű műfaj” megjelenésével (például különböző művelődési otthonok, mint például a „Csili”⁸⁷ vagy az Ifjúsági Park, Budai Parkszínpad) a későbbi beatkorszak divatjának, ifjúsági szubkultúrájának térhódításával szemben a hatalom már tehetetlen volt.

Táblázatok

1. A magán és állami vendéglátás forgalmának, bruttó hasznának és az ágazatból származó nemzeti jövedelemnek százalékos megoszlása 1949-ben

	Forgalom %	Bruttó haszon %	Nemzeti jövedelem %
Állami vendéglátóipar ⁸⁸	11,2	na	13,7
Magánvendéglők	88,8	40,0	86,3

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1949, (Bp., KSH, 1950.)

87 A hatvanas évek fiatalságának körében kiemelkedő, divatformáló mulatonak az 1920-as években keletkezett szleng elnevezése, hivatalosan a Pesterzsébeti Vasas Művelődési Otthon.

88 É.N.V. és egyéb együtt

2.) Kiskereskedelmi vendéglátó üzemek száma, százalékos megoszlás, 1952–1955 (év végi adatok)⁸⁹

Év	Állami	Szövetkezeti	Magán	Összesen
1952	50,0	49,7	0,3	100%
1953	52,9	46,7	0,4	100%
1954	49,8	49,0	1,2	100%
1955	47,3	49,4	3,3	100%

Forrás: A vendéglátás forgalma 1961 évben, (Bp., KSH, 1962.) 19. p.

3.) A magánvendéglő egységek száma a XIII. kerületben 1950 és 1958 között

Év	Magánvendéglátó egységek száma a kerületben
1950	191
1951	152
1952. április. 30.	59
1952. december 31.	2 (kifőzők)
1953.	2 (kifőzők)
1954.	5
1957.	5
1958.	5

Forrás: XIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalat, 1959. (In: Soós, 1960.)

⁸⁹ Az adatok az üzemélelmezési vállalatok konyháit, a saját kezelésben lévő üzemi konyhákat, a kifőző konyhákat, az üzemélelmezési vállalatok éttermeit és segédüzemeit nem tartalmazzák. Uo. 251. p.

4.) A vendéglátó üzlettypusok száma és megoszlása a XIII. kerület északi és déli felében 1951-ben és 1961-ben

	1951-ben		1960-ban	
	Északi rész, Angyalföld	Déli rész, Lipótváros	Északi rész, Angyalföld	Déli rész, Lipótváros
Étterem	1	2	4	9
Kisvendéglő	–	–	5	–
Kiscukrászda	–	–	2	1
Eszpresszó	1	6	4	9
Cukrászda	1	2	9	5
Népbüfé	-	2	2	3
Italbolt	11	6	28	18
Büfé	–	–	8	9
Termelő	–	–	–	2
Összesen	14	18	62	56

Forrás, XIII. kerületi Vendéglátóipari Vállalat, 1959. (In: Soós, 1960. 23. p.)

Források és irodalom

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

- XIX-6-4-bbb Belkereskedelmi Minisztérium. Vendéglátóipari Főigazgatóság
- XIX-G-4-jj Belkereskedelmi Minisztérium. Magánkereskedelem felszámolása 1949–1953.
- XIX-A-30-e Állami Ellenőrző Központ (1954–1956 Állami Ellenőrzés Minisztériuma). Belkereskedelmi Főosztály

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- VII.6.e Budapesti I–III. Kerületi Járásbíróság iratai. Kihirdetett végrendeletek
- XXV.60.a Fővárosi Főügyészség iratai. Igazgatási iratok

Kézirattári és sajtóforrások

- OSZK Kisnyomtatványtár
Ludas Matyi 1948–1954
Nők Lapja 1954
Szabad Nép 1948–1949
Vendéglátóipari Munkás 1945–1949
Vendéglátóipari Dolgozó 1950–1951

Statisztikai források

- Magánkisipari adattár 1938-1971. Bp., KSH, 1972.
Statisztikai Évkönyv 1949. Bp., KSH, 1950.
Statisztikai Évkönyv 1949–1955. Bp., KSH, 1957.
Statisztikai Évkönyv 1957 Bp., KSH, 1959.
A vendéglátás forgalma 1961. évben, Bp., KSH, 1962.

Irodalom

- Bácsalmási, 2005* *Bácsalmási Irén: A normasértő viselkedés szankcionális elvei és gyakorlata 1950–1960 közötti időszakban Magyarországon. A prostitúció. Szakdolgozat, ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológia szak, esti tagozat, Bp., 2005.*
- Bakos, 1976* *Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.*
- Baráth, 2000* *Baráth Magdolna: A hároméves tervtől az öt éves tervig. Irányítás az MKP gazdaságpolitikájában. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (Szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Bp., Napvilág Kiadó, 2000.*
- Belényi, 2000* *Belényi Gyula (szerk.): Munkások Magyarországon 1948–1956. Dokumentumok. Bp., Napvilág Kiadó, 2000.*
- Bene, 1928* *Bene Lajos: Budapest Székesfőváros iparosai. Bp. 1928. (Statisztikai Közlemények 59/3.)*
- Bodor, 1996* *Bodor Ferenc: Eszpresszók 1945 és 1957 között. – Részletek Bodor Ferenc hagyatékából. In: Budapesti Negyed IV. (1996) 2–3. szám, 279–286. p.*
- Burke, 1981* *Burke, John Frederick: The English Inn. New York, Holmes & Meier, 1981.*
- Csapó, 1996* *Csapó Katalin: A százéves irodalmi kávéház, a „Newyork”. In: Budapest Negyed IV. (1996) 2–3. szám 177–197. p.*
- Csehalmi, 1983* *Cserhalmi Imre: Történelmi kulcsátvétel. Interjúk államosító igazgatókkal, Bp., 1983.*
- Draveczy, én* *Dr. Draveczy Balázs: Kiszótár régi vendéglátós kifejezésekből. Gundel Imre (1927–1993) emlékének.
<http://www.sticker.hu/vendegfogadas/kisszotr.htm>*
- Erki, 1996* *Erki Edit: Pest-Budától Budapestig. Képek egy város életéből. Bp., 1996.*

- Feitl*, 2000 *Feitl István*: A kettős fordulat éve: 1949. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (Szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Bp., Napvilág Kiadó, 2000.
- Gál*, 2005 *Gál László*: Bp., Fekete Sas Kiadó, 2005.
- Gorham – Dunnett*, 1950 *Gorham, Maurice – Dunnett, H. McG*: Inside the Pub. London, Architectural Press, 1950.
- Gundel – Harmath*, 1979 *Gundel Imre – Harmath Judit*: A vendéglátás emlékei. Bp., 1979.
- Horváth*, 2000 *Horváth Sándor*: A Késdobáló és a jampecek: szubkultúrák Sztálinvárosban. In: Korall, 1. (2000) 119–136. p.
- Horváth*, 2002 *Horváth Sándor*: Urbanizáció és társadalmi integráció a hatvanas években. In: Évkönyv X. – 2002. Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János – Ständeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet. 36–51. p.
- Horváth*, 2004 *Horváth Sándor*: A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros. Bp. MTA Történettudományi Intézete, 2004. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 34.)
- Hutt*, 1973 *Hutt, Christopher*: The Death of the English Pub. London, Hutchinson, 1973.
- Illés*, 1989 *Illés György*: A kocsmá nem alszik: piások, zugmérők, mármorkeresők. Szekszárd, 1989.
- Kresalek – Zeke*, 1996 *Kresalek Gábor – Zeke Gyula*: A Japán (Interjú Kraszner Menyhért idősebb lányával) In: Budapesti Negyed IV. (1996) 2–3. szám. 155–176. p.
- Lantos Péterné*, 2003 *Lantos Péterné*: Egy zsidó család története a századfordulótól 1956-ig. Szakdolgozat, ELTE Szociológia, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, Levelező Tagozat, 2003. Május.
- LeMasters*, 1975 *LeMasters, E. E.*: Blue-Collar Aristocrats: Life-styles at a Working-Class Tavern. Madison, University of Wisconsin Press, 1975.

- Majtényi – Szatucsek*, 2001 *Majtényi György – Szatucsek Zoltán: A szabó túje és a cipész dikicse* Bp., 2001.
- Majtényi – Szatucsek*, 2004 *Majtényi György – Szatucsek Zoltán: A kiskereskedelem és kisipar államosítása.* In: *História XXVI.* (2004) 1. szám, 21–25. p.
- Majtényi, én.* *Majtényi György: Kávéháztól a népbüféig.* In: *ArchivNet. Történeti források – Online.* <http://www.archivnet.hu>
- Molnár Gál*, 2001 *Molnár Gál Péter: A pesti mulatók.* Bp., 2001.
- Monckton*, 1969 *Monckton, Anthony: A History of the English Public House.* London, Bodley Head, 1969.
- Pető – Szakács*, 1985 *Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985.* Bp., 1985.
- MKP és SzDP határozatai *A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948.* Szerk.: Rákosi Sándor – Szabó Bálint Bp., 1967.
- Rosenzweig*, 1983 *Rosenzweig, Roy: Eight Hours for What We Will. Workers and Leisure in an Industrial City, 1870–1920.* Cambridge–London–New York, Cambridge University Press, 1983.
- Sármány – Juhász*, 1996 *Sármány Ilona – Juhász Gyula: Amit a századforduló kávéházainak berendezéséről tudunk.* In: *Budapesti Negyed IV.* (1996) 2–3. szám, 243–260. p.
- Soós*, 1960 *Soós Péter: Egy munkáslakta kerület vendéglátóiparának monográfiája.* Bp., Belkereskedelmi Minisztérium, Vendéglátó Főigazgatóság 1960.
- Strassenreiter*, 1983 *Strassenreiter Erzsébet: Az államosítás történetéhez.* In: *Cserhalmi Imre: Történelmi kulcsátvétel. Interjúk államosító igazgatókkal.* Bp., 1983.
- Tomasz*, 2001 *Tomasz Gábor: A pesti kocsmák világa.* Új Holnap. 2001/ősz 64–95. p.
- Török*, 1937 *Török István: A budapesti bejegyzett cégek statisztikája.* Bp., 1937. (Statisztikai Közlemények 80/2.)

- Valuch, 2004*   *Valuch Tibor: A lódentől a miniszoknyáig. A XX. század második felének magyarországi öltözködéstörténete. Bp., 2004.*
- Zeke, én*   *Zeke Gyula: Budapest, a kávéváros. In: Magyar Szellemi Fórum II. évfolyam, 3. szám, Mikes International.*
http://www.federatio.org/Mikes_International_0302.pdf

Rövidítések

- BkM   =   Belkereskedelmi Minisztérium
DISZ   =   Dolgozó Ifjúság Szövetsége
ÉNV   =   Élelmezési Nemzeti Vállalat
KPVDSZ   =   Pénzügyi és Vendéglátó-ipari Dolgozók Szakszervezete
MVMOSZSZ   =   Magyar Vendéglátóipari Munkások Országos Szabad Szakszervezete
NV   =   Nemzeti Vállalat
VM   =   Vendéglátóipari Munkás

KOLTAI GÁBOR

A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA BUDAPESTI BIZOTTSÁGÁNAK PÁRT- ÉS TÖMEGSZERVEZETI INFORMÁCIÓS RENDSZERE (1948–1956)¹

A tanulmány célja a Magyar Dolgozók Pártja (a továbbiakban: MDP) Budapesti Bizottságán belül működő pártinformációs rendszer elemzése.² A folyamatosan napvilágra kerülő ügynöklisták miatt a közbeszédben sokat foglalkoznak a pártállami időszak megfigyelési, illetve információszerezési rendszerével. Ezt a főként belügyi és katonai vonalon végzett tevékenységet már sokan vizsgálták, a terület népszerű kutatási témának számít.³ A hírek, értesülések, vagyis az információ párton belüli útjával azonban a szakirodalom nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozott, ezért a dolgozat reményeink szerint újat tud felmutatni ezen a területen. Feltetelezésünk szerint létezett az MDP Budapesti Bizottságán belül egy vagy több olyan szervezet, amely összehangolta az egyes pártszervezetek tájékoztató munkáját, biztosította az információ útját az alapszervezetekig, illetőleg onnan a pártvezetés felé. Feltevésünk alapját azok a hangulatjelentések képezik, amelyek egy-egy téma kapcsán ismertetik a lakosságot, a párttagokat (illetve az őket „képviselő”

-
- 1 A tanulmány levéltár szakos szakdolgozatom rövidített változata. Köszönettel tartozom Fehérné Bozsics Máriának, aki hasznos tanácsokkal látott el a munka készítése során, továbbá Péteri Györgynek, aki új szempontokra is felhívta figyelmemet.
  - 2 A szervezet pontos megnevezése MDP Budapesti (1950-ig Nagy-Budapesti) Pártbizottság volt, azonban a választott vezető szervek egyikét is pártbizottságnak nevezték, így a félreértések elkerülése végett a teljcs — vagyis a budapesti vezető szervezetet, kerületi és üzemi pártbizottságokat, valamint az alapszervezeteket is magában foglaló — pártszervezet megnevezésénél a Budapesti Bizottság formulánál maradtunk.
  - 3 A teljesség igénye nélkül az államvédelem működésével kapcsolatban kiindulási alapul szolgálhatnak a következő munkák: *Baráth Magdolna*: Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén, 1953–1954. In: A Történeti Hivatal Évkönyve. Szerk.: Gyarmati György. Bp., Történeti Hivatal, 1999. 147–166. p. (Trézor 1.); *Boreczky Beatrix*: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: Uo. 91–114. p.; *Cseh Gergő Bendegúz*: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. Uo. 73–90. p.; *Gyarmati György*: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. In: Uo. 115–146. p.; Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: Gyarmati György. Bp., Történeti Hivatal, 2000. (Állambiztonsági Történeti Tár); A Belügyminisztérium Kollégiumának ülésai 1953–1956. S.a.r.: Kajári Erzsébet. 1–3/2. kötet. Bp., Történeti Hivatal, 2001–. (Állambiztonsági Történeti Tár).

alapszervezetek) véleményét.⁴ Témánk időhatára az MDP fennállásának időszaka, vagyis az 1948–1956 közötti periódus.⁵ Az elemzés helyszíne Budapest, mivel a fővárosi példa egyrészt reprezentatív értékű a többi megyei pártbizottság információs rendszerére nézve,⁶ másrészt a legnagyobb, nem országos szintű pártbizottság bemutatása a későbbiekben hasznos támpontokat nyújthat az állampárt belső tájékoztatási rendszerének feltárásához.

A tanulmány témájára nézve leginkább szervezettörténetnek tekinthető, mivel egy nagyobb apparátus működési mechanizmusát kíséreljük meg benne bemutatni. A források és maga a téma szemléltetésénél azonban nem csupán az intézmény- vagy szervezettörténet módszereivel kívántunk élni, hanem a főként az új társadalom- és kultúrtörténet által alkalmazott,⁷ következtetéseken alapuló módszert is megpróbáltuk felhasználni.⁸ Azaz a kutatás egyes fázisainak megfelelően, lépésről lépésre haladva, a lehetséges nyomokat felkutatva próbáltuk meg rekonstruálni a párt budapesti szervezete információs hálózatának működését. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy munkánk kultúr- vagy társadalomtörténeti jellegű lenne. A módszer kiválasztásának az volt a fő indoka, hogy nem tudtunk már korábban meg-

-
- 4 Pédálul egy pártbizottsági ülésen kiemelt témaként foglalkoztak azzal, milyen a lakosság hangulata az árleszállítás után. Budapest Főváros Levéltára (BFL) Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága vezető testületi üléscinck iratai (a továbbiakban: BFL XXXV.95.a) 84. öc. Pártbizottsági ülés, 1953. szeptember 8. 29–32. p. Az információs- és hangulatjelentésekről bővebben az *Agitációs- és Propaganda Osztály információs munkája* című részben szövegezik.
- 5 1956-ból sajnálatos módon kevés irat maradt fenn az MDP Budapesti Bizottságának központi anyagában, így vizsgálatunk korszakhatárának inkább 1955 tekinthető.
- 6 Az egypártrendszer viszonyai miatt az egyes pártbizottságok lényegi elemeikben nem különböztek egymástól.
- 7 Új társadalomtörténeten a kvantitatív, nagy ciklusokkal dolgozó makrovizsgálatok ellenében kifejlődött társadalomtörténeti irányzatokat (mikrotörténet, történeti antropológia, új kultúrtörténet) értjük. Az irányzatok elemzése, illetve a mikrotörténelem sajátosságainak leírása már magyar nyelven is számos kötetben megjelent. A teljesség igénye nélkül: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp., Osiris Kiadó, 2003.; *Gyáni Gábor*: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Bp., Napvilág Kiadó, 2000.; *Gérard Noiriel*: A történetírás „válsága”. Bp., Napvilág Kiadó, 2001.; *Jacques Revel*: Történelem földközélebről. In: Giovanni Levi: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Bp., Osiris Kiadó, 2001. 5–35. p.; Történeti antropológia. Szerk.: Sebők Marcell. Bp., Replika Kör, 2000.; *Szijártó M. István*: Történeti antropológia és mikrotörténelem. Az új társadalomtörténet. In: BUKSZ, 12. évf. (2000) 2. szám. 151–159. p.
- 8 A következtetésen alapuló módszerrel ld. *Carlo Ginzburg*: „Fülcimpák és körmök”: a következtetésen alapuló paradigma gyökerei. In: *Café Babel*, 8. évf. (1998) 4. szám. 49–67. p.; *K. Horváth Zsolt*: Az ötök jelc. Nyom, nyomozás, értelemképzés a microstoria látószögéből. In: *Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok Benda Gyula tiszteletére*. Szerk.: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc. Bp., Hermész Kör – Osiris Kiadó, 2003. 94–119. p.

jelent, a pártinformációs munkára vonatkozó szakirodalmi művekre támaszkodni, ugyanis az állampártok belső információs szisztémáját még nem dolgozták fel.⁹ Romsics Ignác megállapítása, miszerint „a rákosista diktatúra államáról és politikájáról részletes feldolgozás nem áll rendelkezésre”, érvényes magára az állampárt belső működésére vonatkozóan is.¹⁰

Az MDP országos szervezeti felépítése

A Budapesti Bizottság információs rendszerének vizsgálatához feltétlenül szükséges az MDP (országos és budapesti) szervezeti felépítésének rövid ismertetése, hiszen csak ennek ismeretében térképezhetjük fel, milyen szerveken keresztül áramlott az információ a párton belül.¹¹

A Magyar Kommunista Párt (a továbbiakban: MKP) és a Szociáldemokrata Párt (a továbbiakban: SZDP) országos szinten 1948. június 12-én egyesült hivatalosan.¹² Az egyesülés után megalakult MDP 1948. június 12–14. között megtartotta I. kongresszusát. Ezen kidolgozták a párt alkotmányát, amely egyben az MKP szervezeti felépítésének átvételét jelentette.¹³

---

9 Rákosi Sándor a korszakkal foglalkozó szervezettörténete hasznos munka, de témánk szempontjából alig ad támpontokat. *Rákosi Sándor: Az MKP és az MDP szervezeti felépítése 1944–1956.* Bp., MSZMP KB Párttörténeti Intézet, 1964. 67 p. (a továbbiakban *Rákosi S.*, 1964.)

10 *Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században.* 3. jav. bőv. kiad. Bp., Osiris Kiadó, 2005. (a továbbiakban *Romsics*, 2005.)

11 Az MDP országos szervezete ismertetését T. Varga György 2005-ben megjelent tanulmánya alapján mutatjuk be, a továbbiakban erre külön nem hivatkozunk: *T. Varga György: Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléscinck napirendi jegyzékei.* I. kötet, 1948–1953. Összcáll.: T. Varga György. Bp., Magyar Országos Levéltár, 2005. (Magyar Országos Levéltár Segédletei 18.) (a továbbiakban: *T. Varga*, 2005.). Az ismertetés a témánk szempontjából fontos szervekre terjed ki, így külön nem szólunk a Központi Ellenőrző Bizottság, Központi Revíziós Bizottság, illetve ezek budapesti megfelelőinek szerepéről és más, a párt belső információs rendszerének bemutatásához nem feltétlenül szükséges szervekről.

12 Ezzel befejeződött a két párt egyesítése, ugyanis alapszervezetektől felfelé haladva már korábban, 1948 májusában egyesültek az alsóbb szintű MKP- és SZDP-szervezetek. Az egyesítés és az MDP-időszak kronológiájához ld. A szocializmus útján. Szerk.: Szabó Bálint. 2. jav. bőv. kiad. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982. (a továbbiakban *A szocializmus útján*), illetve *Rákosi S.*, 1964. 53. p.

13 Ld. *Rákosi S.*, 1964. 13. p. Az MDP Szervezeti Szabályzatát ld. A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948–1956. Főszerk.: Izsák Lajos. Bp., Napvilág Kiadó, 1998. 33–41. p. (a továbbiakban: *Az MDP határozatai*)

A párt legfelsőbb szerve elméletileg a *kongresszus* volt, amely megszabta az MDP politikai irányvonalát, illetve többek között megválasztotta a neki felelős *Központi Vezetőséget* (a továbbiakban: KV). A pártalkotmány szerint két kongresszus között ez a szervezet vezette a pártot. Az elméletileg háromhavonta, a gyakorlatban rendszertelenül ülésező KV választotta meg a többi országos vezető testület tagjait.¹⁴ A szervezeti szabályzat szerint a legfontosabb párt- (és állami¹⁵) kérdésekben a KV döntött. A valóság azonban mást mutatott, az igazi hatalom és befolyás a KV által választott *Politikai Bizottság* (a továbbiakban: PB) és a *Titkárság* kezében volt.

A PB kéthetente ülésezett, tagjai irányították az operatív ügyeket két KV-ülés között.¹⁶ 1953-ig hat tagja (mindegyik titkársági tag is egyben) felügyelte továbbá a KV-osztályokat, ami biztosította számukra az ellenőrzést az állami és pártügyek intézése felett.¹⁷ A PB készítette elő a KV-üléseket, a KV szerepe tulajdonképpen csak a határozatok jóváhagyására korlátozódott. 1953-ig azonban mégsem ez a testület, hanem a hetente ülésező Titkárság hozta meg a legfontosabb döntéseket. Bár döntéseit a PB elé kellett vinni, ez csak formáság volt, a titkársági határozatokat ugyanis mindig elfogadták. A két testület hatásköre nem volt konkrétan meghatározva, működésük így nem is különült el egymástól egészen 1953 júniusáig.¹⁸ Ekkor a KV nevezetes június 27–28-ai ülésén elfogadottak szerint a Titkárság addigi formájában megszűnt, helyette létrehozták a Központi Vezetőség Titkárságát, ami a PB alárendeltségébe került.¹⁹

-
- 14 A KV 71 tagból állt, tehát magas létszáma miatt sem lehetett operatív irányító testület. Az üléseket az MDP korai időszakában havonta, később egyre ritkábban hívták össze; előfordult, hogy félév is eltelt két KV-ülés között. *Romsics*, 2005. 341. p.; vö. *T. Varga*, 2005. 20–23. p.
- 15 A párt és állam összefonódásának taglalását nem tekintjük feladatunknak, ez a szakirodalom és a történelmi tapasztalat által már igazolt tény evidenciaként szerepel dolgozatunkban.
- 16 A PB kezdetben 14, majd 1951–1953 között 17 tagból állt, végül az MDP 1954. május 24–30. között megtartott III. kongresszusa után kilenc tagra csökkent létszáma. Az ülések időközét tekintve téved *Romsics Ignác*, mert a PB nem hetente, hanem általában kéthetente ülésezett, mint az a testület napirendi jegyzékeiből kiderül, ld. *Romsics*, 2005. 341–342. p.; vö. *T. Varga*, 2005. 24–51. p.
- 17 Ezt a feladatot a KV titkárai vették át a PB 1953. július 15-ai határozata után. Ld. *T. Varga*, 2005. 13. p.
- 18 „A Titkárság elvileg a folyó ügyekkel és a szigorúan konspiratív jellegű kérdésekkel, míg a PB a nagy elvi és politikai jellegű témákkal foglalkozott.” Ld. *T. Varga*, 2005. 10–11. p.
- 19 Ez az a KV-ülés, amelyen Rákosi Máttyás a szovjet vezetők nyomására önkritikát gyakorolt, és az ülést követő több egyéves időszakban időlegesen csökkent befolyása az MDP élén. Az ülések határozatait ld. Az MDP határozatai, 188–206. p.

Azonban az 1953-ig fennálló Titkárság tagjai²⁰ sem voltak egyenrangú politikai felek, hiszen a KV tudta nélkül működött az ún. *Honvédelmi Bizottság*, amelynek három tagja volt az MDP igazi vezetősége a Sztálin halálát követő változásokig. Ez a három tag: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály volt.²¹

Az MDP országos vezető szervei közé tartozott továbbá a *Szervező Bizottság* (a továbbiakban: SZB). Ez a testület főként pártépítési, szervezési feladatokkal foglalkozott 1953 júniusi megszűnéséig. Kezdetben hetente kétszer, 1949-től hetente tartott ülésein a PB és a Titkárság határozatainak konkretizálását végezték, illetve ezen határozatok végrehajtásának ellenőrzését felügyelték. A már említett 1953 júniusi KV-ülésein a szervezet megszüntették, feladatait javarészt az újonnan alakult KV Titkárság vette át.

Az országos vezető szervek mellett fontos megemlíteni a KV osztályait, amelyek hatásköre lefedte az állam- és pártélet teljes területét, irányításuk pedig a PB hat tagja, illetve 1953-tól a KV titkárok alá tartozott. Ezek az osztályok gyakoroltak ellenőrzést az alsóbb szervek apparátusa, így a Budapesti Bizottság megfelelő osztályai felett is.²²

Az MDP Budapesti Bizottságának szervezeti felépítése

Az MKP és az SZDP összeolvadása alsóbb szinteken már 1948 májusában megtörtént.²³ Budapesten május elején sor került az alapszervezetek, majd a kerületi szintű pártbizottságok egyesítésére. Az egész fővárosra vonatkozóan az egyesülés a május 29-ei nagy-budapesti pártszervezetek egyesítő konferenciáján fejeződött be.²⁴ A Budapesti Bizottság szervezeti felépítésével a konferencia után a június 4-ei budapesti pártbizottsági ülés foglalkozott. Az ülésen megállapították, hogy „a hatalmasra duzzadt MDP szervezeteket az eddigi módszer szerint irányítani nem fogja tudni [a pártbizottság]”.²⁵ Ez azonban nem jelentette, hogy az MKP-tól átvett struktúrára érdemben változtattak volna. A Budapesti Bizottság szervezeti felépítésével általánosságban az 1948. június 12–14. közötti egyesülési kongresszuson el-

20 A Titkárság összetétele is többször változott 1948 és 1956 között, ld. *T. Varga*, 2005. 14. p. Ld. *Romsics*, 2005. 342. p.

22 Az MDP KV osztályairól és az MDP további országos szerveiről bővebben ld. *T. Varga*, 2005.; *Rákosi S.*, 1964.

23 A két párt delegáltjaiból álló, az egyesítést előkészítő — 1948. március–május között működő — egységbizottságokról ld. *Rákosi S.*, 1964. 53. p.

24 A szocializmus útján, 78. p.

25 BFL XXXV.95.a. 12. óc. Bp. PB-ülés, 1948. június 4. 2. p.

fogadott MDP szervezeti szabályzat is foglalkozott, amely meghatározta a legfontosabb testületeket, illetve megállapította azok létszámát.²⁶

A Budapesti Bizottság legfelsőbb szerve a *Pártértekezlet* volt, amelyen — többek között — megválasztották a vezető testületek tagjait. Két pártértekezlet között a *Pártválasztmány* vezette a Budapesti Bizottságot, amelynek elméletileg kéthavonta kellett volna üléseznie.²⁷ Létszámát az MDP pártalkotmánya 31–43 fő közötti számban határozta meg.²⁸ A Pártválasztmány saját tagjaiból választotta meg a két választmányi ülés közötti irányító szervezet, a *Pártbizottságot* (a továbbiakban: Bp. PB). A június 4-ei Bp. PB-határozat szerint ennek a 15 főből álló testületnek két-háromhetente kellett üléseznie.²⁹ A szervezeti szabályzat szerint a Bp. PB egyrészt a Pártválasztmánynak, másrészt az MDP KV-nak volt felelős. Ez a testület közvetítette a PB és a Szervező Bizottság Budapestet érintő határozatait a fővárosi vezető szervek felé. Az MDP 1954. május 24–30. között ülésező III. kongresszusán új szervezeti szabályzatot fogadtak el. Ennek Budapestet is érintő hatása abban mutatkozott, hogy a Pártválasztmány nevét Pártbizottságra, míg az addig Pártbizottság néven működő testületét Párt-Végrehajtó Bizottságra (a továbbiakban: Bp. PVB) változtatták.³⁰

A Bp. PB (illetve 1954-től tehát Bp. PVB) mellett a hétagú *Titkárság* volt a legfontosabb operatív irányító testület, amely hetente legalább egyszer ülésezett. Feladata hasonló volt a központi Titkárságéhoz, a Budapesti Bizottság tényleges irányítását ez a testület végezte. A szövet 1950 februárjában megszüntették, ennek következtében a Pártbizottság kezébe került a Budapesti Bizottság vezetése. Az 1953 őszén újjáalakult Titkárság szerepe megegyezett a KV Titkárságéval, vagyis szervező, pártépítési feladatot kapott a Bp. PB alárendeltségében.³¹ A Budapesti Pártbizottságon belüli osztálystruktúra szintén hasonló volt a központiéhoz, csak természetesen kevesebb osztályt alakítottak itt ki. Az osztályok a Bp. PB-nek, illetve a felettes KV-osztályoknak voltak felelősek.

A Budapesti Bizottság vezető szervei alá tartoztak a kerületi és a kerületi szintű üzemi pártbizottságok. Ezek a Bp. PB-hez hasonló belső szervezeti felépítéssel, de kevesebb osztállyal rendelkeztek. A kerületi és üzemi pártbizottságok alá pedig az

26 Az MDP határozatait, 38–39. p.

27 A szervezeti felépítésről szóló konkrét határozatokat ld. BFL XXXV.95.a. 12. öc. Bp. PB-ülés, 1948. június 4. 2. p.

28 Az MDP határozatait, 38. p.

29 1950-ig ez igaz is a Budapesti Pártbizottság működésére, 1950 februárjától viszont hetente ülésezett a testület. BFL XXXV.95.a. 12–131. öc.

30 *Rákosi S.*, 1964. 59. p.

31 BFL XXXV.95.a. 132–143. öc.

egyes körzeti, üzemi és egyéb pártbizottságok, vagyis az alapszervezetek tartoztak. A Budapesti Bizottság három (vagyis az alapszervezeti – kerületi/nagyüzemi – fővárosi) szintjének irányítását a Budapesti Pártbizottság végezte. Tanulmányunk feladata tehát az, hogy megvizsgáljuk, hogyan áramlott az információ eme három szint között.

Mielőtt azonban belekezdenénk a Budapesti Bizottság információs rendszerének elemzésébe, meg kell határoznunk mit is értünk a dolgozatban *információ* és *információs rendszer* fogalmak alatt. Ezek pusztán a párttörténet szemszögéből nézve is legalább két típusra és ezen belül több alcsoportra bonthatóak. Első csoportnak a magánszemélyek (párttagok és nem párttagok) tájékoztatását és a róluk történő tájékozódást vehetjük. A tájékoztatás főleg a tömegkommunikációs eszközökön keresztül történő híradást jelentette. Ennek ellentétes irányú változata a magánszemélyekről közölt információ, amelyet hírszerzési, vagy katonai-rendőri információnak is nevezhetünk. Ezt az első csoportot dolgozatunkban nem vizsgáljuk részletesebben, ugyanis ez a tevékenység nem kifejezetten a pártszervezetek belső működéséhez szolgáltatott adatokat.

Másik típusnak a párt belső működéséhez, a párttagok tájékoztatásához szükséges információfajták tekinthetők. De a párton belüli tájékoztató munka is többféle adatszolgáltatást követelt meg. Egyrészt beszélhetünk írásbeli, másrészt szóbeli informálásról. A budapesti vezető szervek napirendi jegyzékeiből kiderül, hogy az ülések gyakran „Információ”-val kezdődtek, ezek általában a titkárok által előadott közlések voltak valamely felettes szerv döntéséről, vagy valamely aktuális kérdésről. A szóbeli információ másik módja a nem hivatalos tájékoztatás (bizalmas közlés, pletyka) volt, amelynek természetesen így nem is maradt fenn írásos nyoma. Ennek jelentőségét azonban nem szabad alábecsülnünk. A nem hivatalos információ útján történő tájékozódás és tájékoztatás a Rákosi-rendszer (és más diktatúrák) egyik legfőbb sajátossága volt.

A párttagok tájékoztatásának is jelentős pillére volt a tömegkommunikációs eszközök használata. A hivatalos napilapon (Szabad Nép) kívül más sajtóorgánumok, valamint a rádió és a filmhíradó adásai, illetve a rölapok is fontos tájékoztató és egyben propaganda feladatot láttak el.

Vizsgálatunk szempontjából azonban az írásbeli információk a legfontosabbak. Ezek egyrészt lehetnek belső feljegyzések, beszámolók, jelentések, illetve jegyzőkönyvek. Ezek jellegükből adódóan tájékoztató feladatot láttak el, de a pártszervezet információs rendszerét csupán ezen irattípus vizsgálatával nem deríthetjük fel. Témánk szempontjából a legfontosabb iratok az ún. *információs- és hangulatjelentések*. Mindkét iratfajta célja elméletileg az volt, hogy az adott pártszervezet vezetése, illetve annak felettes szerve felé közvetítse az alsóbb szervezetek hangula-

tát, az emberek véleményét. A gyakorlatban általában ezek a jelentések azonban a felsőbb szervek elvárásainak megfelelő véleményt tükrözték vissza.³²

Az MDP Budapesti Bizottság információs rendszere elemzésének alapötlete ezen iratok olvasgatása közben fogalmazódott meg. Érdemesnek tűnt ugyanis az információs- és hangulatjelentések keletkezésének utánajárni; illetőleg azt megvizsgálni, hogy a bennük közölt információk, hogyan jutottak el a Budapesti Bizottság legfelsőbb vezetéséhez. A bevezető fejezeteket ezzel lezárva, elérkeztünk a tényleges kutatási metódushoz. A Budapesti Bizottság információs mechanizmusának feltárásához először is meg kell vizsgálnunk a vezető szervek üléseinek jegyzőkönyveit, találunk-e ezekben bármilyen központi utasítást, javaslatot a budapesti tájékoztató munkára vonatkozóan.

A Budapesti Pártbizottság határozatai

Az MDP Budapesti Bizottságának pártértekezleti és pártválasztmányi iratai között még utalás szintjén sem szólnak a megmaradt források a Budapesti Bizottság információs rendszeréről. A legfontosabb irányító szerv, a Pártbizottság anyagában azonban már az 1948. június 18-ai ülés dokumentumai között találunk utalást az információs munkára vonatkozóan.³³ Az MDP létrejöttével a Bp. PB osztályainak státuszrendezését meg kellett oldani, hiszen két párt apparátusából kellett kialakítani az új osztálystruktúrát. Mint korábban már említettük, az új párt az MKP szervezeti rendszerét örökölte meg. Budapest szempontjából ez azt jelentette, hogy a Pártbizottság alá kezdetben öt osztály tartozott.³⁴ A június 18-ai Bp. PB-ülést megelőzően az egyes osztályok előterjesztették státusigényeiket. Ennek jegyében a Szervezési Osztály (a továbbiakban: SZO) is megírta a maga kívánságait a Bp. PB felé. Ebben az előterjesztésben találjuk az első nyomát annak, hogy volt külön információval foglalkozó csoport a Budapesti Pártbizottságon belül: „javasoljuk, hogy az információs munka továbbra is a szervezési osztályhoz tartozzék”.³⁵ A ja-

---

32 Az információs- és a hangulatjelentéseket alapszervezeti, kerületi illetve fővárosi szinten nem volt módunk jelen dolgozat írása során összevetni, de a későbbiekben tervezzük a Budapesti Bizottság ezen jelentéseinek összehasonlító vizsgálatát mind az MDP, mind az MSZMP időszakában. Kérdésfeltevésünk arra irányul majd, hogy csupán a felsőbb szervek elvárásait jelenítik-e meg ezek a jelentések, vagy önálló gondolatok, valós problémák is felismerhetőek-e bennük.

33 BFL XXXV.95.a. 12. óc. Bp. PB-ülés, 1948. június 18.

34 Bp. PB alatt működött a Káder-, a Propaganda-, a Szervezési-, a Közigazgatási- és a Gazdasági Osztály, ld. *Rákosi S.*, 1964. 53. p.

35 BFL XXXV.95.a. 12. óc. Bp. PB-ülés, 1948. június 18. 25. p.

vaslatban továbbá az információs feladatok ellátására egy politikai munkatársi és egy adminisztrátori státust kért az osztály. A Bp. PB végleges határozatában — amit felterjesztettek elfogadásra a Szervező Bizottság felé — már csak egy politikai munkatársat kértek az információs ügyekre. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Bp. PB számára fenntartott, a SZB által meghatározott 96 státusból egyetlen ember feladatává tették az információs ügyek intézését.

Az előterjesztésből és a határozatból a munka jellegére vonatkozóan nincs adatunk, azonban ez a pártbizottsági ülés így is nagyon fontos adalékokat szolgáltat témánkat illetően. Egyrészt megtudtuk, hogy az SZO alá tartozott a Bp. PB-n belül az információs ügyek intézése; másrészt kiderült, hogy már az MKP budapesti pártbizottságán is volt „információs munka”, amely szintén az akkori Szervezési Osztály alá tartozott. Az MDP Bp. PB június 18-ai, a pártbizottság átszervezésére vonatkozó határozatát — amelyet a budapesti Titkárság is támogatott —, az SZB október 1-jei határidővel elfogadta.³⁶ Az információs ügyeket tehát egy politikai munkatársra bízták az SZO keretein belül.

A Bp. PB 1949. július 29-ei ülésén foglalkozott ismét a pártapparátus átszervezésével. Az SZO több előterjesztést is készített az osztályok státusrendezésével kapcsolatban. Az első javaslatban két politikai munkatársat kértek az SZO-n belül működő „Információs Alosztályra”.³⁷ Arról nem találtunk adatot, mikortól hívták alosztálynak az információs részleget, de valószínűsíthetően ezt csak a javaslat előlegezte meg. Az ülést megelőző második SZO-előterjesztésben már négy politikai munkatársat kértek az új alosztályra egy alosztályvezető kinevezésével együtt.³⁸ Az osztályok létszámáról az ülésen végül nem született döntés, a benyújtott javaslatokat át kellett dolgozni.³⁹

Az SZO augusztus 3-ai keltezésű végső előterjesztése ismét négy politikai munkatársat kért az információs ügyekre a Bp. PB-től. Az Agitációs- és Propaganda Osztállyal (a továbbiakban: APO) kapcsolatban az előterjesztés megemlíti, hogy ez az osztály készíti a hangulatjelentéseket az alapszervezeti agitprop. titkárok jelentései alapján.⁴⁰ A javaslat elfogadásáról konkrét adatunk nincsen, de a Bp. PB 1949. szeptember 23-ai ülésének határozata már az SZO-n belül működő Információs Alosztályról tett említést, utasítva az alosztályt arra, hogy az APO-val együtt-

36 Uo. 38. p.

37 Uo. 13. óc. Bp. PB-ülés, 1949. július 29. 132. p.

38 Uo. 134. p.

39 A Budapesti Pártbizottság szervezetét tekintve annyi változás történt, hogy az öt osztályból a következő négy maradt meg az átszervezések, feladat-összevonások után: Szervezési-, Agitációs- és Propaganda-, Ipari- és Termelési-, illetve Káder Osztály.

40 BFL XXXV.95.a. 13. óc. Bp. PB-ülés, 1949. július 29. 138. p.

működve állítson fel egy információs csoportot, amelynek tagjai „felveszik a kerületektől, üzemeiktől érkezett jelentéseket és továbbítják a sajtónak és rádiónak”.⁴¹

A Bp. PB következő ülésén ismét foglalkozott az Információs Alosztállyal. A szerv feladatává tették többek között az üzemi brigádok, élmunkások eredményeinek összegyűjtését; az üzemi versenyek állásáról, illetve a termelési eredmények növekedéséről szóló adatokét. Az alosztálynak az összegyűjtött információkat az agitátorok rendelkezésére kellett bocsátania, hogy azok ezzel is népszerűsíteni tudják a pártot.⁴²

A Budapesti Pártbizottság anyagait átvizsgálva az 1950. február 17-ei ülés anyagában találtunk ismét utalást az alosztályra vonatkozóan. A Bp. PB határozata szerint a budapesti pártszervezetek vezetőségválasztásaival kapcsolatos bejövő jelentések értékelésére kell kijelölni embereket az alosztályról.⁴³ Ennél fontosabb adalékot nyújt számunkra az 1950. március 31-ei Bp. PB-ülés, amelyen új néven: a Szervezési Osztály Információs- és Ellenőrzési Alosztályaként nevezik a részleget.⁴⁴ Az Információs- és Ellenőrzési Alosztály neve alatt készültek jelentések a vezetőségválasztásokról, a bevezetett darabbérezésről,⁴⁵ vagyis elmondható, hogy a több alapszervezetet, alsóbb szintű pártbizottságot érintő összefoglaló jelentéseket az alosztály munkatársai készítették.⁴⁶

Az MDP központi osztályainak 1950-es átszervezése nyomán a Budapesti Bizottságon belül is megváltozott az osztályok felépítése, elnevezése.⁴⁷ A változás előkészítésére már az 1950. július 7-ei Bp. PB-ülés utal, ahol egy előterjesztésben felmerült, hogy az APO-n belül is legyen információs alosztály.⁴⁸ A Bp. PB ezt a javaslatot végül nem fogadta el, sőt kimondta, hogy „jegyzőkönyvet be sem szabad hozni az agitprop. osztályhoz, azok a pártszervezési osztályhoz fognak tartozni”.⁴⁹ Az üléshez az SZO is készített előterjesztést az osztály átszervezésével kapcsolatban. A javaslatban feltüntetett alosztályok között már nem szerepelt az Informá-

41 Uo. 14. óc. Bp. PB-ülés, 1949. szeptember 23. 5. p.

42 Uo. 1949. október 7. 24. p.

43 Uo. 17. óc. Bp. PB-ülés, 1950. február 17. 113. p.

44 Uo. 18. óc. Bp. PB-ülés, 1950. március 31. 114. p.

45 Uo. 17–21. óc.

46 1950 tavaszáig gyakran nem volt feltüntetve a jelentések végén, melyik alosztály készítette az adott iratot. Végül 1950. július 7-én született egy Bp. PB-határozat arról, hogy egy osztályról sem lehet ki küldő nélküli irat, feljegyzés. Uo. 21. óc. Bp. PB-ülés, 1950. július 7. 11. p.

47 Erről bővebben *Rákosi S.*, 1964. 38–43. p.

48 Bíró László budapesti agitprop. titkár próbálta ezt a javaslatot keresztül vinni arra való hivatkozással, hogy az MDP-központban is van az Agitációs- és Propaganda Osztályon belül információs alosztály. Ld. BFL XXXV.95.a. 21. óc. Bp. PB-ülés, 1950. július 7. 7. p.

49 Uo. 4–5. p.

ciós Alosztály, amelynek feladatait a tervezet szerint az Instruktor Alosztály veszi át.⁵⁰ A június 14-ei előterjesztés átdolgozásra szorult, a javított július 4-ei tervezet már Pártépítési- és Tömegszervezetek Osztályaként nevezte az SZO-t. A tervezetből kikerült az Instruktor Alosztály, az információs munkát pedig a Pártépítési Alosztályon egy háromtagú összesítő csoport végezné.⁵¹ A tervezetet azonban a Bp. PB nem tárgyalta meg.

1950. július 28-án foglalkoztak ismét az SZO átszervezésével.⁵² Megalakult a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (a továbbiakban: PTO).⁵³ Az ülésen még nem fogadták el a PTO szervezeti felépítésére vonatkozó előterjesztéseket, de ezek valószínűleg mégis életbe léptek. A feltételezés alapja az, hogy a Bp. PB 1950 folyamán többet nem foglalkozott — a fennmaradt iratanyag tanúsága szerint — a PTO szervezetével, azonban az osztály ennek ellenére is működött. Ezek szerint a Szervezési Osztályból megalakult Párt- és Tömegszervezetek Osztálya négy alosztályból épült fel. Ezek közül a Pártépítési Alosztály foglalkozott az információs ügyekkel egy háromtagú összesítő csoport révén. Azonban feltevésünket a későbbiekben ellenőrizni fogjuk a PTO iratanyagának vizsgálatokor.

A Bp. PB 1950. június 30-án és július 7-én foglalkozott az APO átszervezésével. Elhatározták, hogy öt alosztályt állítanak fel az osztály keretein belül. Az egyik lett az Információs- és Ellenőrzési Alosztály, amelynek fő feladatává tette a határozat a hangulatjelentések készítését, a jegyzőkönyvek feldolgozását, az osztályok és alosztályok számára gyors információ biztosítását.⁵⁴

A határozatot azonban nem hajtották végre, erre a Bp. PB 1950. december 1-jei ülése világít rá. Az ülésen a Bp. PB ismét foglalkozott az agitációs munka javításával. A vita során Biszku Béla szóba hozta a pártbizottsági tagok informálásának problémáját. „Egy-egy kampány idején hangulatjelentéseket kapunk, amik sok esetben nem a való helyzetet tárják fel, hanem benne van minden szép és jó, benne van, hogyan kellene kinézni egy dolognak, ha lemegy a pártbizottságokhoz...”, de nincs benne a hangulatjelentésekben „a képzetlenebb munkások, illetve a nem párttagok véleménye”, ami így nyilvánvalóan torzítja a beszámolókat. Biszku a jegyzőkönyv szerint elvárná, hogy az APO által készített hangulatjelentések ne legyenek sablonosak, tükrözzék a valódi hangulatot, ehhez pedig az szükséges, hogy az alsóbb szervezetek agitprop. titkárai minél szélesebb csoportok véleményét kér-

50 Uo. 31–34. p.

51 Uo. 35–38. p.

52 Uo. 22. öc. Bp. PB-ülés, 1950. július 28. 11–13. p.

53 Az elnevezés tehát nem Pártépítési- és Tömegszervezetek Osztálya lett.

54 Uo. 20. öc. Bp. PB-ülés, 1950. június 30. 194–196. p.

jék ki azon beszélgetések során, amelyek a hangulatjelentések alapját képezik.⁵⁵ Mint ez a Bp. PB-ülésen elhangzott beszéd is mutatja, az információ problémája fontos kérdés volt az MDP-időszakban, és nem csak egy osztály hatáskörébe tartozott a hírek és értesülések begyűjtése, valamint a beszámolók, jelentések, illetve beszélgetések értékelése. Az ülésen végül a Politikai Bizottság utasítása nyomán a Bp. PB elfogadta azt a határozatot, amely az APO-n belül is felállított egy információs részleget három politikai munkatárssal.⁵⁶

1951. február 2-án foglalkozott az APO átszervezésével ismét a Bp. PB. Csikesz Józsefné agitprop. titkár beszámolója szerint az információ eddig csak az Agitációs Alosztályhoz tartozott. Az átszervezéssel az információs részleg az osztályvezető-helyettes alá kerül és „ezzel az egész osztály számára fogja felhozni a problémákat”.⁵⁷ A részleg vezetője Czibula Ilona lett, mellette munkatársként Bass Tibornét nevezték ki.

A Bp. PB 1951. április 24-én tárgyalta ismét az osztályok státuszainak kérdését. A határozat szerint a PTO-n belül működő információs csoport három státust kapott továbbra is (Fajkos Aladár, Chajes Ida, Vígh László).⁵⁸

Az 1952. április 1-jei Bp. PB-ülésen ezúttal a PTO szervezeti felépítése került napirendre. Az ülés jegyzőkönyve nem maradt fenn, de az előterjesztés szerint a PTO-n belül ekkor tervezték először Tájékoztatási Alosztály létrehozását az információs ügyek kezelésére. Az alosztályvezető alá két politikai munkatársat neveztek volna ki, akiknek státuszát elvonták volna a Pártépítési Alosztálytól — ahol ezzel meg is szűnt volna az információs összesítő részleg —, illetve még egy adminisztrátort állítottak volna be a munkára.⁵⁹ Azonban az előterjesztést nem követte határozat, a kérdéssel június 10-éig nem foglalkozott a Pártbizottság.

A június 10-ei Bp. PB-ülés jegyzőkönyve a legfontosabb dokumentum a budapesti pártbizottság információs működésére vonatkozóan. Jelentősége abban rejlik, hogy ez az egyetlen vezető testületi ülés, ahol az egyik napirend kifejezetten az információs munkával foglalkozik. A testület előtti vitában, illetve az előterjesztésben kapjuk az első konkrét adatokat a tájékoztatási munka folyamatára vonatkozóan.⁶⁰

---

55 Uo. Bp. PB-ülés, 1950. december 1. 67. p.

56 Uo. 99–114. p.

57 Uo. 30. öc. Bp. PB-ülés, 1951. február 2. 14, 45–46. p.

58 Uo. 34. öc. Bp. PB-ülés, 1951. április 24. 101. p.

59 Uo. 52/b. öc. Bp. PB-ülés, 1952. április 1. 4–6. p.

60 Uo. 54. öc. Bp. PB-ülés, 1952. június 10.

Az előterjesztésből kiderül, hogy 1952 júniusában nemcsak a PTO-n és az APO-n, hanem az Ipari- és Közlekedési Osztályon (a továbbiakban: IKO) is foglalkoztak információs munkával.⁶¹ Az IKO-n egy, az APO-n kettő, míg a PTO-n három politikai munkatárs volt erre a feladatra irányítva. Erről az IKO-ra vonatkozóan nem volt korábbi adatunk.

Az előterjesztés alapján a következőket mondhatjuk el az információs munka elvi menetéről. A kerületi pártbizottságokon a tájékoztatási munkára kijelölt munkatársak hetente írásbeli beszámolót küldtek a hozzájuk tartozó kerület és az alapszervezetek munkájáról, az itt tapasztalt eseményekről. Ha figyelemre méltó jelentéget tapasztaltak, vagy jelentősebb esemény történt, arról külön szóbeli, vagy írásbeli információ készült. Az alapszervezetektől helyszíni interjúk, illetve alapszervezeti vezetőkkel folytatott telefonbeszélgetések, valamint tőlük kapott írásbeli jelentések útján szerezték az értesüléseket. A kerületi és üzemi pártbizottságok ezután felküldték információs jelentéseiket, a vezető szervi ülésjegyzőkönyvekkel együtt a Bp. PB tájékoztatási csoportjaihoz. Ezek azután külön-külön összesítő információs jelentésekbe, illetve hangulatjelentésekbe dolgozták a kerületi és kerületi szintű pártbizottságoktól beérkező jelentéseket, amelyeket azután minden héten az adott osztály vezetésének, majd a Bp. PB tagjainak, illetve a KV felé is megküldtek.

Az előterjesztés szerint a három osztályon működő információs rendszer nem volt kellőképpen hatásos. Míg a nagy kampányoknál az „osztályokon lévő információs csoportok együttműködnek, kapcsolatuk szoros”, addig a „kampányok után ez a kapcsolat meglazul, leszűkül időnkénti eszmecsere”.⁶² Ezért fordulhatott elő gyakran, hogy egy kérdésről a Pártbizottság akár három információt is kaphatott, míg más fontos ügyekről egyet sem. Ezért a Bp. PB elhatározta, hogy egyesíti az APO és a PTO tájékoztatási csoportjait a hatékonyabb munka érdekében.⁶³ Az előterjesztésben kritizálták az információs jelentéseket abból a szempontból is, hogy nem értékelik a jelenségeket, csak közlik azokat, nem tesznek a hibák kijavítására javaslatokat. Egyes kérdések túlzottan sokszor kerültek elemzés alá (például az üzemi problémák), míg másokkal (például a lakossági gondokkal) kevésbé foglalkoztak a jelentések. Az előterjesztés hosszasan sorolja a hibákat, majd többek között a következő javaslatokat teszi a tájékoztató munka javításának érdekében:

---

61 Uo. 78–82. p.

62 Uo. 79. p.

63 Uo. 66. p.

- meg kell szüntetni az osztályokon működő információs csoportokat a gyorsabb információ biztosítása végett és a PTO-n belül fel kell állítani a Tájékoztatási Alosztályt;
- az új alosztály feladata lesz a Bp. PB és az osztályok informálása a pártszervezetek munkájáról, a párt- és kormányhatározatok végrehajtásáról, a dolgozók hangulatáról;
- hetente két, szükség esetén több hangulatjelentést kell az új alosztálynak készítenie;
- háromhónapos munkatervet kell készítenie a Bp. PB munkatervéhez egyeztetve;
- az információs jelentéseknek támaszkodniuk kell a pártszervezetektől a munkaterv alapján kért jelentésekre, a fontosabb testületi ülések jegyzőkönyveire, az információs alosztály munkatársainak személyes tapasztalatára.⁶⁴

Az APO és a PTO közösen beterjesztett javaslatát tehát 1952. június 10-én tárgyalta a Bp. PB. Az előterjesztést az ülésen elhangzottak is megerősítették, ez alapján nyilvánvalóvá válhat számunkra az eddig is gyanított feltevés, miszerint a tájékoztatási munka 1952 közepéig nem volt igazán megszervezve a Bp. PB-n belül. Egyszerre több információs csoport működött, a jelentések nem voltak tervszerűek, számos problémát elhanyagoltak. Mint a KV által az ülésre küldött munkatárs meg is jegyezte: „hogy a Budapesti Pártbizottságnál ezen a téren nincs minden rendben, mutatja az a tény is, hogy most került csak pártbizottsági ülés elé ez a kérdés”.⁶⁵ Az egyik legsúlyosabb hibaként értékelte továbbá, hogy a kerületekbe kijáró instruktorok nem számoltak be az ott tapasztalt jelenségekről, pedig jelentésük pontosabb képet adhatott volna az információs részleg számára. Az ugyanis gyakran, az írásos anyagon túlmenően csak arra hagyatkozott, hogy pártmunkásokat hívott be egy-egy pártbizottságtól elbeszélgetésre, ami ezért nem is adhatott tárgyilagos információt a Bp. PB számára. A legfontosabb feladat a KV szerint a kerületek tájékoztatási rendszerének megszervezése, a személyes kapcsolatok erősítése a kerületekben, üzemekben. Ezenkívül nagyon fontos feladata az információs munkának a párthatározatok végrehajtásának ellenőrzése. Számos hozzászólás után végül a Bp. PB elfogadta az előterjesztést a következő módosításokkal:

- az előterjesztésbe foglalt határozati javaslatokat meg kell valósítani, szervezettebbé és hatékonyabbá kell tenni a pártinformációs munkát a Bp. PB-n belül, ezért a PTO és az APO információs csoportjait meg

---

⁶⁴ A teljes javaslati listát ld. Uo. 82. p.

⁶⁵ Uo. 62. p. Szegedi elvtárs hozzászólása.

kell szüntetni és új Tájékoztatási Alosztályt kell létrehozni a PTO-n belül;⁶⁶

- a párt- és kormányhatározatok közül csak a legfontosabbak végrehajtásáról kell a Bp. PB-t informálnia a Tájékoztatási Alosztálynak;
- a hangulatjelentéseknek a dolgozók hangulatán túl a pártszervezetek munkájával is foglalkozniuk kell;
- a tájékoztatási munka javítása érdekében a kerületi pártbizottságokat is informálni kell az ülésen elfogadott elvekről.

Mivel a Budapesti Pártbizottság nem foglalkozott következő ülésein a témával, így feltételezhetjük, hogy az elfogadott határozatok életbe léptek. Így felállt a PTO-n belül a Tájékoztatási Alosztály és megszűnt a PTO-n és az APO-n belüli információs csoport.⁶⁷

A kerületek információs működésével még ebben az évben foglalkozott a Budapesti Pártbizottság. Az 1952. szeptember 16-ai ülés anyagához csatolva találtunk egy a Bp. PB által a kerületi pártbizottságoknak kiküldött körlevelet, amelyben a kerületek információs működésére vonatkozóan adott utasításokat a testület. A békekölcsönjegyzés apropóján készült irat felhívja a kerületek figyelmét, hogy információs részlegeket kell felállítaniuk a pártbizottságokon belül, amennyiben ez még eddig nem történt volna meg. Ennek két csoportból kellene állnia: az egyik a politikai értékelő csoport lenne, amely az alapszervezetektől, apparátusi munkatársaktól beérkező információt értékelné; a másik a statisztikai csoport, amely a jegyzések kapcsán készítene különböző statisztikákat. A levél ezután konkrét határidőket tartalmazó utasításokat adott a kerületi pártbizottságok számára, miszerint szeptember melyik napján, milyen jellegű jelentést vár el a Bp. PB a kerületektől.⁶⁸

A Bp. PB 1952. november 18-án határozott újból az osztályok státusaira vonatkozóan. A PTO ezek szerint az Információs Alosztályra négy státust kapott, vagyis az alosztályvezető alatt két politikai munkatárs és egy adminisztrátor dolgozhatott az információs feladatokon.⁶⁹

Majd két esztendeig tartó szünet után, az 1954. július 27-ei ülésén foglalkozott legközelebb a már Párt-Végrehajtó Bizottságként működő testület az információs

66 Ezek szerint az IKO egyetlen főből álló elemző részlege megmaradt.

67 Az alosztály elnevezése nem volt egyértelmű a Bp. PB munkatársainak sem, mert az iratokban hol Tájékoztatási, hol Információs Alosztályként nevezték a szervet. A továbbiakban az Információs Alosztály megnevezést használjuk.

68 Uo. 60. óc. Bp. PB-ülés, 1952. szeptember 16. 111–114. p.

69 Uo. 63. óc. Bp. PB-ülés, 1952. november 18. 245. p.

rendszerrel. Az ülésen megvitatták az APO javaslatait az osztály átszervezésével kapcsolatban.⁷⁰ Az átalakított APO-n belül lenne egy információs előadó, aki összeállítaná a politikai információt és kapcsolatot tartana a sajtóval. „Ez más, mint ami a PTO-n van, az a belső étellel foglalkozik...”, ezt Komócsin Zoltán, a KV APO vezetője mondta az ülésen, továbbá hozzátette, hogy KV-határozat született arról 1954 februárjában, miszerint a fővárosi és a megyei pártbizottságok Agitációs- és Propaganda Osztályain belül is kell információs részlegeknek működniük.⁷¹ Határozat végül nem született ezen az ülésen a kérdésben.

A Bp. PVB 1954. augusztus 17-ei ülésén elhangzottak a népnevelői munka értékelése során az alapszervezetek azon panaszai, hogy nem kapnak elegendő információt.⁷² „A párttitkárok úgy érzik, hogy csak a Szabad Népre vannak utalva.”⁷³ A panasz utal arra, hogy hiába volt Információs Alosztály, még 1954-ben sem ment zökkenőmentesen a tájékoztatási munka. A Bp. PVB a továbbiakban 1956-ig már nemigen foglalkozott többször az információs kérdésekkel. Az 1955. február 22-ei jegyzőkönyv káderjavaslataiból derül ki, hogy 1952-től Barinkai Oszkár volt az Információs Alosztály vezetője, akinek 1955. februártól Kállai Éva lett az utóda.⁷⁴ Az utolsó utalás témánkkal kapcsolatban az 1955. július 26-ai ülésen hangzott el, amelyből kiderül, hogy megvalósult az APO átszervezése: 1954 végén beállították az osztályon egy információs referenst a tájékoztatási munkára.⁷⁵

Titkársági és egyéb vezető testületi határozatok

Mint korábban már említettük 1950 februárjáig a Titkárság számított a legbefolyásosabb vezető testületnek a Budapesti Bizottságon belül. Ezért a pártinformációs hálózat vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül eme szerv határozatait sem.

Az első nyom 1948 decemberéből származik. A december 7-ei titkársági ülésen az akkor még Propaganda Osztály néven működő APO feladatait vizsgálták, majd az információs munkára vonatkozóan azt a határozatot hozták, miszerint az egyházi információt továbbra is a Propaganda Osztály végzi, míg „a többi Végh elvtárs”.⁷⁶ Végh elvtárs valószínűleg azt a Vigh Lászlót jelentette, akinek nevével már

---

70 Uo. 109. öc. Bp. PVB-ülés, 1954. július 27. 137–152, 176–183. p.

71 Uo. 142. p.

72 Uo. 111. öc. Bp. PVB-ülés, 1954. augusztus 17.

73 Uo. 5. p.

74 Uo. 120. öc. Bp. PVB-ülés, 1955. február 22. 101, 120. p.

75 Uo. 126. öc. Bp. PVB-ülés, 1955. július 26. 59. p.

76 Uo. 134. öc. Titkársági ülés, 1948. december 7. 107. p.

találkoztunk a Bp. PB 1951. április 24-ei ülésén, a PTO háromtagú információ-összesítő csoportja egyik tagjaként.⁷⁷ A Titkárság először 1949. szeptember 20-án kapott jelentést az újonnan megalakult Információs Alosztálytól.⁷⁸ A testület 1950 februárjában történő megszűnéséig gyakran kapott jelentéseket a szervtől, de napirenden magával az információs szervezettel nem foglalkozott.

A KV 1953. júniusi döntéseinek következtében a Budapesti Bizottságon belül is felállt ez év őszén a Bp. PB alá tartozó, immár megújult Titkárság. 1953. október 15-ei ülésén a testület már foglalkozott az információ kérdésével. A Titkárság meghatározta, hogy az irányítása alá tartozó Budapesti Pártbizottság Irodája (a továbbiakban: PB Iroda) köteles tájékoztatót megjelentetni a pártválasztmányi tagok informálása céljából. A tájékoztatót kéthetente kell kiadni, tartalmáért az adott információt szolgáltató osztály a felelős. A tájékoztató tartalmára a PB Iroda tesz javaslatot a Titkárság egy tagjával konzultálva, aki azután a kész anyagot is ellenőrzi a megjelentetés előtt.⁷⁹ Ez az információ tehát a Pártválasztmány számára készült, és jellegét tekintve periodikának is nevezhetjük.

A Pártválasztmány tagjainak informálásával a Politikai Bizottság is foglalkozott. A PB döntéséről Ács Lajos KV-titkár tájékoztatta Földvári Rudolfot, a Bp. PB akkori első titkárát 1953. november 21-én kelt levelében. A PB határozata szerint a Budapesti Pártválasztmány tagjai kapják meg információként mindazon párthatározatokat, amelyeket az alsóbb szervek tudomására hoznak [sic!]. Tájékoztatni kell őket a legfontosabb párthatározatok végrehajtásáról, a vezetői pozíciókban történt változásokról, a tagfelvételi- és fegyelmi ügyekről. Továbbá a Bp. PB-nek biztosítania kell, hogy a „pártválasztmány tagjai a pártbizottság épületében a Központi Vezetőség és a pártbizottság legfontosabb határozatait tanulmányozhassák; kivéve az egészen szigorúan titkos jellegű határozatokat”.⁸⁰

A pártbizottsági tagok informálásának kérdésében többek között a következő határozatokat hozta a Politikai Bizottság. A Bp. PB tagjai kapják meg a legfontosabb határozatokat és „azokból az anyagokból a legfontosabbakat, amit az első titkár is megkap”.⁸¹ Továbbá a tájékoztató jelentések közül kapják meg a leglény-

77 A budapesti pártiratoknál gyakran szembetűnik a nevek pontatlan írása (ez valószínűleg a többi pártbizottságra nézve is igaz), vagyis egy-egy káder neve akár egymást követő jegyzőkönyvekben is eltérő alakban fordulhat elő. Bár nem zárhatjuk ki, hogy egy bizonyos Végh elvtárs foglalkozott az információs munkával, de valószínűsíthetjük, hogy az SZO-n, majd a PTO-n dolgozó Vigh Lászlóról van szó az iratban.

78 Uo. 139. óc. Titkársági ülés, 1949. szeptember 20. 219–233. p.

79 Uo. 142. óc. Titkársági ülés, 1953. október 15. 71. p.

80 Uo. 1953. november 26. 89. p.

81 Uo. 90. p.

gesebbeket. Meg kell küldeni számukra a párt szervezeti életét jellemző alapvető adatokat, statisztikákat. A pártbizottsági tagok kapjanak írásos tájékoztatót az alsóbb szervek ülésjegyzőkönyvei alapján. A Pártbizottság tagjai kötelesek az információkat bizalmasan kezelni és az átvett anyagokat három napon belül a Bp. PB-nek visszaküldeni.⁸² Az utasítás végrehajtásával a Titkárság későbbi ülésein foglalkoztak.

A Titkárság a Politikai Bizottság utasítására a következő ülésein is napirendjére tűzte a pártválasztmányi és pártbizottsági tagok informálásnak kérdését. Az 1953. december 17-ei ülésen tárgyalták a PB Iroda előterjesztését e tárgyban. Az irat lényegében az Ács-levél által megkövetelt változásokat javasolja a Titkárság számára.⁸³ A javaslatot azonban a testület visszaadta átdolgozásra. Így a téma a szervezet szilveszteri tanácskozásán is felmerült. A PB Iroda javított előterjesztését azonban továbbra sem fogadták el. A Titkárság elvárása az volt, hogy a pártválasztmányi tagok kapják meg a PTO által készített információs jelentéseket, a KV határozatainak címeit, a Bp. PB legfontosabb határozatait és a negyedéves statisztikai összeítőket. A pártbizottsági tagok ezenfelül kapják meg a Bp. PB valamennyi határozatát és olyan anyagokat, amelyeket csak az első titkár kap meg.⁸⁴ A kérdés további alakulásáról nincsen több adatunk, de feltételezhetjük, hogy a Titkárság elvárásai alapján újfent elkészített javaslat átment a gyakorlatba. A Titkárság a későbbiekben nem foglalkozott többet a pártinformáció kérdésével.

A vezető szervek iratanyagának áttekintése után a következőképpen foglalhatjuk össze eddigi vizsgálatunk eredményét. Az MDP Budapesti Bizottság létrejöttkor — 1948 októberétől bizonyíthatóan — a Szervezési Osztály keretein belül kezdett el működni az információs részleg. Az egyházakról szóló tájékoztatás kivételével — ami a Propaganda Osztály feladata volt — az alsóbb szervek és a Bp. PB közötti információ biztosítását kezdetben egyetlen politikai munkatárs végezte. 1949 szeptemberétől kezdve magasabb szintre emelték az információs munkát. Létrehozták az Információs Alosztályt, amely az SZO alá tartozott. Az alosztály létszámáról és felállításának dátumáról nincsenek pontos adataink. 1950 márciusában az alosztály elnevezését Információs- és Ellenőrzési Alosztályra módosították. Legfontosabb feladata az alapszervezetektől és alsóbb pártbizottságoktól befutó jelentések összegzése és értékelése volt. A PTO megalakulásával 1950

---

82 A teljes határozatot ld. Uo. 89–91. p.

83 Uo. 1953. december 17. 116–117. p.

84 Uo. 1953. december 31. 130. és 138–141. p.

őszén megszűnt az alosztály. Munkáját a Pártépítési Alosztályon felállított háromtagú információ-összesítő csoport vette át. Míg a PTO-n megszűnt az önálló tájékoztatási alosztály, addig az APO-n belül 1950 decemberében felállítottak egy információs részleget. Itt kezdetben három, majd a részleg 1952. júniusi megszűnését megelőzően két politikai munkatárs dolgozott. A Bp. PB 1952. június 10-én foglalkozott a pártszervezet információs munkájával. Megszüntették az APO és a Pártépítési Alosztály információs csoportját, a PTO-n belül pedig létrehozták az Információs (Tájékoztatási) Alosztályt. Az IKO-n belül 1952 júniusáig — egy fő által — működtetett információs csoport sorsáról nincsenek adataink. 1952 novemberétől az Információs Alosztályon négyen dolgoztak: az alosztályvezető irányítása alá két politikai munkatárs és egy adminisztrátor tartozott. 1953 őszétől a Titkárság alá tartozó PB Iroda elkezdte megjelentetni a pártválasztmányi tagok informálását biztosító kéthetente megjelenő tájékoztatóját. 1954 végén az APO-n belül ismét felállítottak egy információs részleget, ahol egyetlen referens dolgozott. Az egyes információs szervek működésének rekonstruálásához, az adatok pontosításához szükséges tovább kutatnunk az egyes osztályok iratanyagában.

A Szervezési Osztály (1950-től Párt- és Tömegszervezetek Osztálya) információs feladatai

Mint azt korábban már megállapítottuk az MKP struktúrájának megfelelően az MDP Budapesti Bizottságán belül is leginkább a Szervezési Osztály feladata volt a párton belüli információ biztosítása. Adataink pontosítása érdekében először tehát az SZO (később PTO) *osztályértekezleteinek*, majd az *alosztályvezetők értekezleteinek*, végül pedig az *alosztály-értekezleteknek* a jegyzőkönyveit nézzük át.

Osztályértekezletek

A hetenként ülésező osztályértekezletek 1949 júliusáig nem foglalkoztak a tájékoztatás problémájával. Ami megállapítható, hogy az egyesülés után két alosztály működött az SZO-n belül: a területi és az üzemszervezési. A korábban már szóba került, információval foglalkozó politikai munkatársról viszont az osztályértekezletek anyaga alapján nem deríthető ki, melyik alosztály keretein belül dolgozott.

Az 1949. július 19-ei osztályértekezleten került először szóba az SZO átszervezése, de Információs Alosztályról ekkor még nem történt említés.⁸⁵ Az egy héttel későbbi tanácskozáson viszont már Információs Alosztályként említik a tájékoztatással foglalkozó részleget, amelynek feladata, hogy „kérje el minden osztálytól a pártszervezetektől befutó anyagoknak, jegyzőkönyveknek, körleveleknek stb. egy-egy példányát”.⁸⁶

1949. augusztus 9-én Dabronaki Gyula tartott tájékoztatást az újonnan felállított Információs Alosztály munkájáról. Az osztályértekezlet a beszámoló után határozatban rögzítette az alosztály feladatait:

- az alosztály adja meg az alapszervezetekhez kimenő politikai munkatársaknak (instruktoroknak), hogy mit kell pontosan az adott alapszervezetben megnézniük;
- a tag- és tagjelöltfelvételekkel is foglalkoznia kell az alosztálynak;
- valamint a titkárokat informálnia kell az SZO és a Bp. PB tapasztalatairól.⁸⁷

A nem túl konkrét utasítás következtében a következő osztályértekezletek is az alosztály feladatainak folyamatos bővítésével teltek, mindig új és aktuális munkát találva a részleg számára.

Az SZO értekezleteiről 1949 novembere után legközelebb 1950 decemberéből maradt fenn iratanyag. Az ekkor már Párt- és Tömegszervezetek Osztálya névre hallgató szerv 1950. december 11-ei értekezletén megtárgyalta az osztály három hónapos munkatervét. A Bp. PB elé terjesztendő javaslatban az információs munka kapcsán azt várták el, hogy minél szélesebb területről jöjjön információ az osztályra; az információs csoport munkatársai pedig menjenek ki kerületi rendezvényekre a kerületi pártbizottság segítése, de egyben ellenőrzése céljából is. Ezenfelül elegendő információ biztosítása céljából külső munkatársakat is foglalkoztatni kell a kerületekben, akik lehetőség szerint minél több eseményről kell, hogy tájékoztassák a Bp. PB-t.⁸⁸

Amint azt korábban említettük, ekkor már megszűnt az Információs Alosztály, helyette a Pártépítési Alosztályon foglalkoztattak egy három tagú információs csoportot. A részleg működésével legközelebb az 1951. július 19-ei osztályértekezlet foglalkozott. „Az információs csoport hetente feldolgozza a pártbizottságok jegy-

85 BFL XXXV.95.b. (MDP Budapesti Bizottsága Szervező Osztályának (Párt- és Tömegszervezetek Osztályának) iratai) I. öc. SZO értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1949. július 19. 132–134. p.

86 Uo. 1949. július 26. 135. p.

87 Uo. 1949. augusztus 9. 151–152. p.

88 Uo. 2. öc. PTO értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1950. december 11. 8–11. p.

zőkönyveiből és az instruktori jelentésekből az augusztus 20-ai munkaversennyel kapcsolatos kérdéseket.”⁸⁹ Ez, valamint az 1949 utolsó hónapjaiban kiadott utasítások is azt mutatják, hogy bár foglalkoztak az információ kérdésével vezetői szinten, ezek a határozatok mindig csak valamely aktuális kérdésre vonatkozóan születtek meg.

A PTO történetével kapcsolatban érdekes adalékot szolgáltat számunkra Vigh Lászlónak a PTO 1952. január 17-ei értekezletén adott visszatekintése. A PTO munkájának megvitatása során felszólaló Vigh — az osztály legrégebben ott dolgozó munkatársa — szerint 1948 júniusában két alosztály alakult az SZO-n: egy instruktori és egy információs alosztály.⁹⁰ Állításának nem találtuk az iratanyagban bizonyítékát, de ha voltak is ilyen alosztályok 1948-ban, akkor elég hamar megszűnhettek, mivel 1948 augusztusában már a területi és az üzemszervezési alosztály működött az SZO-n belül.⁹¹

Az 1952. március 12-ei értekezlet témája a PTO és a Káder Osztály egyesítésének előkészítése volt. A PTO-n belül hét alosztályt alakítottak volna ki a tervezet szerint, amelyek közül az egyik a Tájékoztatási Alosztály lett volna.⁹² A tervezettel osztályértekezleti szinten a későbbiekben már nem foglalkoztak, de mint már korábban megtudtuk, a június 10-ei Bp. PB-ülés után valóban megtörtént a PTO átszervezése és az Információs Alosztály felállítása.

Az 1953. április 11-ei PTO-értekezleten a három hónapos munkaterv megvitatása során, az Információs Alosztály tevékenységét is értékelték. Az osztályvezetés szerint ingadozó teljesítményt nyújtott a részleg, hol kimagasló, hol pedig pocsék jelentéseket készítettek munkatársai. A vezetés szerint az alosztály működésének javulása attól függ, mennyire tudja biztosítani a párthatározatok végrehajtásáról szóló rendszeres tájékoztatást. Új feladatként a közelgő választások kapcsán vártak el a részlegtől gyors és friss információkat.⁹³

Alosztályvezetői értekezletek

Az osztályértekezletek anyagában témánkra vonatkozóan több utalást nem találunk, így a kutatást az alosztályvezetői értekezletek iratai között folytatjuk. Míg az

89 Uo. 1951. július 19. 44–45. p.

90 Uo. 1952. január 17. 137. p.

91 1948 júliusában már működött az üzemszervezési alosztály, míg a termelési augusztusban hozták létre, ld. Uo. 1. öc. SZO értekezleteink jegyzőkönyvei, 1948. július 5. – 1948. augusztus 9.

92 Uo. 2. öc. PTO értekezleteink jegyzőkönyvei, 1952. március 12. 163–164. p.

93 Uo. 3. öc. PTO értekezleteink jegyzőkönyvei, 1953. április 11. 23. p.

osztályértekezleteken az osztályvezető, helyettese és adott témára meghívottak vettek részt, addig az alosztályvezetői tanácskozások kifejezetten az alosztályvezetők és helyetteseik számára tartott fórumok voltak. Az 1949. augusztus 19-ei ülésen Dabronaki Gyula képviselte az Információs Alosztályt. A részleg feladatait a következőkben határozta meg az értekező: a taggyűlésekre kimenő levelek megfogalmazása és a tervkölsön-mozgósítás menetrendjének elkészítése a legfontosabb aktuális munka.⁹⁴ Az augusztus 30-ai értekezleten további feladatként kapta az alosztály a pártválasztmányi ülések határozatainak levitelét az alsóbb pártszervekhez.⁹⁵

Az 1949. szeptember 28-ai értekezlettől kezdve Barinkai Oszkár képviselte az Információs Alosztályt az alosztályvezetői értekezleteken.⁹⁶ Mivel ekkor még Dabronaki Gyula is részt vett a tanácskozásokon, nem lehet pontosan megállapítani az SZO és a Bp. PB eddig feltárt irataiból, melyikük volt az alosztály vezetője.

A következő értekezleteken az információs munkák főként a kampányfeladatok során kerültek említésre. Így az alosztály feladata lett például az építőipari pártszervezetek kiépítésének ellenőrzése; az alapszervezeti agitációs munka vizsgálata; a gyárak felülvizsgálatára vonatkozó tervezet előkészítése; de az alosztálynak kellett a kerületi pártbizottságok ellenőrzésével, a taggyűlések előkészítésének, lezajlásának vizsgálatával és számos más alsóbb pártszervezet ellenőrzésével is foglalkozni. Az egyes feladatokat Barinkai Oszkár és Killián József nevére szignálták.⁹⁷

Az 1949. december 23-ai értekező anyagából kiderül, hogy nem 1950 tavaszától, hanem már ettől a tanácskozástól kezdve Információs- és Ellenőrzési Alosztály a szerv pontos megnevezése. Az új elnevezés utal a legfontosabb feladatokra: az információk összegyűjtése és elemzése mellett az alsóbb pártszervezetek ellenőrzése is ugyanolyan súllyal esik latba.⁹⁸

Az 1950. január 28-ai értekezleten foglalkoztak érdemben először az SZO vezetői az információs munkával. A tanácskozás számára beszámoló készült a tájékoztatósi részleg addigi tevékenységéről és a munka javításának lehetőségeiről. A jelentés fontos dokumentum számunkra, ugyanis az 1952 júniusi Bp. PB-ülésig ez az egyetlen olyan forrásunk, amely konkrétan felsorolja az információs munka feladatait, eszközeit. Az Információs- és Ellenőrzési Alosztály feladata a jelentés szerint:

94 Uo. 4. öc. SZO alosztályvezetői értekezletcincin jegyzőkönyvei, 1949. augusztus 19. 1. p.

95 Uo. 1949. augusztus 30. 4. p.

96 Uo. 1949. szeptember 28. 10. p.

97 Uo. 1949. augusztus 30. – 1949. december 30.

98 Uo. 1949. december 23. 49–57. p.

- a párthatározatok végrehajtásának ellenőrzése;
- az egyes pártszervezetek munkájának figyelemmel kísérése;
- a pártszervezetek ellenőrzése, az ott tapasztalt jelenségekről jelentések készítése;
- az alosztály számára kitűzött cél, hogy az általa készített információs jelentések ne csak általános kérdésekről, hanem aktuális problémákról is szóljanak;
- a jelentések pedig a probléma felvetésén túl megoldási javaslatokat is tartalmazzanak.⁹⁹

Az alosztály munkája a pártbizottságok jegyzőkönyvein, a tőlük bekért jelentéseken, a Bp. PB osztályok munkatársainak személyes tapasztalatain és a külső munkatársak jelentésein alapul. A források kiértékelése után az alosztálynak tájékoztatnia kell az SZO-t és a Bp. PB-t információs jelentések formájában.¹⁰⁰

Az alosztály a jelentésben beszámolt továbbá az elért eredményekről és a még jelentkező hiányosságokról. A sztálinista rendszerekben szigorúan megkövetelt önkritika jegyében a hiányosságok bemutatása nagy hangsúlyt kapott a beszámolóban. A legfőbb hibaként az ellenőrzések rendszertelenségét, a munkák kampányjellegét említették. Az önkritikába néhol rejtett bírálat is került, például: „feladataink túlzásfolttsága miatt elhanyagoltuk a jegyzőkönyvek kiértékelését”.¹⁰¹

A hiányosságok magyarázata az MDP Budapesti Bizottsága információs rendszerének legfőbb bajaira is utal:

- az alosztály nem vizsgálta át a munkamódszereit;
- az elkészült jelentéseket nem mindig bírálták meg a munkatársak;
- az információszerzés lassan történt és körülményesen;
- kampányszerű volt a munka, az események sodrában dolgozott az alosztály, nem a munkatervének megfelelően;
- a jelentések főleg írásos anyagok alapján készültek, így azok nem is lehettek eléggé tárgyilagosak;
- munkaerő hiánya miatt „8–10 szervezetet egy elvtárs nem tudott áttekinteni és megismerni”.¹⁰²

A jelentés a következő javaslatokkal állt az SZO vezetése elé:

- a munkatársak között arányosan fel kell osztani a budapesti pártbizottságokat;

99 Uo. 1950. január 28. 88. p.

100 Uo.

101 Uo. 89. p.

102 Uo.

- az alosztály fő feladata ezután a párt- és kormányhatározatok végrehajtásának ellenőrzése legyen;
- a problémák feltárásán túl megoldási javaslatokkal is elő kell állnia a részlegnek;
- az írásbeli anyagokon kívül a munkatársak személyes tapasztalatokra is igyekezzenek a későbbiekben szert tenni;
- a dolgozóktól érkező bejelentéseket a részleg minden esetben meg fogja vizsgálni;
- az instruktorok térjenek át az információs alosztály hetenkénti tájékoztatására;
- az alosztály mind a felsőbb szervekkel, mind a Szabad Nép szerkesztőségével szorosabb kapcsolat kiépítésére törekszik a jövőben;
- a színvonalasabb információs jelentések érdekében minden jelentést és információt meg fognak vitatni az alosztály-értekezleteken.¹⁰³

Az alosztály a feladatok végrehajtására tízfős létszámot kért az SZO-tól, azaz az alosztályvezető alatt nyolc politikai munkatárs és egy adminisztrátor dolgozna a tervezet szerint. A munkatársakhoz nemcsak egyes területek, hanem problémakörök is tartoznának. A javaslat végén azonban némi ellentmondás figyelhető meg, hiszen a munkatársak felsorolásánál az 1950. januári állapot szerinti négy fővel számoltak, és rájuk osztották ki a korábban nyolc politikai munkatársnak szánt munkát. Ezek szerint Kovács Ernő, Szanyi Jenő, Killián József és Fajkos Aladár dolgozott ekkor az alosztály politikai munkatársaként. Öt-hat kerület mellett a pártépítési, termelési, szakszervezeti és ifjúsági szervezeti problémaköröket kellett köztük szétosztani.¹⁰⁴ A tanácskozás elfogadta az alosztály munkájáról szóló jelentést. Elismerték, hogy sok az eredmény annak ellenére, hogy az alosztály „fél munkaerővel dolgozott”. A továbbiakban több kezdeményezést és a kisebb jelenségekre való odafigyelést várta el az SZO vezetése az alosztálytól.¹⁰⁵ Sajnos az alosztályvezetői értekezletek iratanyaga hiányos ebből az időszakból, így nem tudjuk mi történt a javaslattal. Mindenesetre a Bp. PB nem vette fel a napirendjére az alosztály bővítését. A kérdésre az Információs Alosztály iratanyagának feldolgozása után próbálunk meg választ adni.

---

103 Uo. 91. p.

104 A jelentés teljes szövegét ld. Uo. 88–93. p.

105 Uo. 74–75. p.

Az Információs Alosztály működése (1949. július – 1950. június)

Mivel az alosztályvezetői értekezleteknek 1953 után nem maradt fenn iratanyaga, a korábbiak pedig nem foglalkoztak többen az információs munkával, így a kutatást az alosztály-értekezletek jegyzőkönyveivel folytatjuk. Reményeink szerint az 1949–1950 között működő, majd 1952-től újra felállított Információs Alosztály, illetve az 1950–1952 közötti időszakra nézve a Pártépítési Alosztály iratanyaga még hasznos adatokat tartogathat számunkra. Kezdetnek azonban az 1948–1949-es évekre vonatkozóan a Területi- és az Üzemszervezési Alosztály anyagát fogjuk át-vizsgálni.

Az 1948. június – 1949. július közötti időszakra vonatkozóan csak „Végh elvárásról” tudjuk, hogy 1948 decemberében az információval foglalkozott, de arról nincsenek adataink, hogy azt az Információs Alosztály felállításáig végig ő végezte volna. Sem az Üzemszervezési Alosztály anyagában nem találtunk adatokat az információval foglalkozó munkatársra,¹⁰⁶ sem a Területi Alosztályon dolgozók között.¹⁰⁷ Az alosztályok jegyzőkönyvei alapján elmondhatjuk: mindkét részleg foglalkozott a hozzá tartozó szervek ellenőrzésével, de kimondottan információs munkával foglalkozó munkatársról nincsen tudomásunk.

Az Információs Alosztály működésének első időszakáról eddig annyit tudtunk meg, hogy 1949. július 26-án már létezett ez a szerv az SZO értekezletének tanúsága szerint; majd valamikor 1950 őszén a PTO megszervezésével szűnt meg feladatköre. Az alosztály első fennmaradt értekezleti anyaga 1949. július 28-án kelt, míg az utolsó 1950. június 16-án, vagyis valószínűleg a szerv mindössze tizenegy hónapig működött.¹⁰⁸ Az alosztályt 1952-ben újból felállították, de tevékenységéről főleg más szervek irataiból tudunk, ugyanis saját iratanyagának döntő része nem maradt fenn; így nem zárhatjuk ki, hogy a korábbi időszakra vonatkozóan sem teljes az anyagunk. De a felsőbb szervek intézkedéseit átvizsgálva megállapíthatjuk, hogy nagy valószínűséggel 1949. július végén állt fel az Információs Alosztály, és 1950 nyaráig működött. Feladataira és munkatársaira vonatkozóan az alosztály értekezleteinek irataiból várhatunk eddig még nem ismert adatokat.

Az első értekeztet technikai problémákkal is foglalkozott, be kellett indítani az adminisztrációt.¹⁰⁹ Az ülés anyagához csatoltak egy a Szervezési Osztály által ké-

---

106 Uo. 6. öc. SZO Üzemszervezési Alosztály értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1–52. p.

107 Uo. SZO Területi Alosztály értekezleteinek jegyzőkönyvei, 187–227. p.

108 Uo. 7. öc. SZO Információs Alosztály értekezleteinek jegyzőkönyvei, 16–61. p.

109 Uo. 1949. július 28. 16. p.

szített feljegyzést az Információs Alosztály jövőbeni feladataira vonatkozóan.¹¹⁰ A július 25-én kelt feladatterv felosztotta a részleg öt munkatársa között a budapesti pártszerveket és az „állandó jelleggel figyelemmel kísérendő problémákat”.¹¹¹ A munkamódszerre vonatkozóan a tervezet előírta a munkatársaknak, hogy minden héten két példányban készülő értékelő lapot vezessenek a pártbizottságok jegyzőkönyveiről. A párt- és kormányhatározatok végrehajtásáról kéthetente kell értékelést végezni; a különböző jelentésekről és munkatervekről eseti jelleggel. Az SZO-feljegyzés meghatározta továbbá, hogy a hetenként tartandó alosztály-értekezleteken a munkatársaknak be kell számolniuk a saját területükön tapasztalt problémákról, a határozatok végrehajtásának alakulásáról. A helyi pártbizottságokról szóló jelentésekből állítják össze azután a heti összefoglaló feljegyzést, amit először az alosztály tárgyal meg, majd az alosztályvezetői értekezleten ismeret az alosztály vezetője. Az értekezlet jóváhagyása után kerül az összefoglaló információs jelentés a Bp. PB tagjai elé.¹¹²

A feladatterv jellemzően bizonyult és zavaros megfogalmazásában az Információs Alosztály legfőbb feladata: „[...] az instruktor alosztály kiszállásainak előkészítése, az instruktor alosztály ütemtervének megfelelően. Ennek módja az, hogy az illetékes szervezetnek, vagy szervezeteknek és problémák informátora, illetve informátorai [sic!] a felső instrukciók alapján kidolgozzák részleteiben a megvizsgálandó problémákat, vázolják a jelenlegi helyzetet és tapasztalatokat és összeállítják és feldolgozzák az instruktor alosztály munkatársaival együtt az anyagot.”¹¹³ Az SZO-utasítás későbbi pontjaiban is gyakran élt hasonló általános feladat-meghatározásokkal, aminek az lett a nyilvánvaló következménye, hogy ezeket az utasításokat nem is lehetett végrehajtani.

Az alosztálynak tehát az instruktorok kiszállásai kapcsán az Instruktor Alosztállyal kellett egyeztetnie; a káderügyekben pedig a Káder Osztállyal kellett kapcsolatot tartania.¹¹⁴ A tervezet az adminisztrációval foglalkozó részletes ismertetés után az alosztály létszámáról így szólt: „Az alosztály tagjai: egy alosztályvezető, 5 információs munkatárs, 1 építőipari referens, 1 vegyesüzemi referens, 2 adminisztrátor.”¹¹⁵ A tervezet végrehajtásáról nincsen adatunk, de az alosztályon a korábban ismertetett dokumentumok szerint az alosztályvezető és négy munkatársa dolgo-

---

110 Uo. 17–20. p.

111 A kiemelt témák: „pártépítés, termelés, tömegszerv, egyház, közigazgatás, közszéprobléma”. Uo. 17. p.

112 Uo.

113 Uo. 18. p.

114 Uo.

115 Uo.

zott. A következőkben felsoroljuk az egyes üléseken résztvevő munkatársakat annak reményében, hogy a lista alapján talán kideríthető, hányan és kik is dolgoztak valójában az alosztályon:

- 1949. július 28. Dabronaki, Barinkai, Killián, Szabó, Ladányi (nincs jelenléti lista, csak feladatok kiszignálva);
- 1949. július 30. Dabronaki, Barinkai, Killián, Zsidi, Vármai, Apróné, Kovács (Ladányi neve áthúzva, a másik név olvashatatlan; jelenléti lista nincs);
- 1949. augusztus 22. Dabronaki, Barinkai, Killián, Kovács, Koczina, Ladányi;
- 1949. szeptember 5. Barinkai, Killián, Kovács, Ladányi;
- 1949. szeptember 15. Barinkai, Killián, Kovács, Ladányi;
- 1949. szeptember 22. Barinkai, Killián, Kovács, Ladányi;
- 1949. október 8. Barinkai, Kovács, Ladányi, Dérné, Szanyi (nincs jelenléti lista);
- 1949. október 20. Barinkai, Killián, Kovács, Ladányi;
- 1949. november 3. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Dérné, Faithné;
- 1949. november 17. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Elzászer;
- 1949. november 24. Killián, Kovács, Szanyi, Elzászer, Faithné;
- 1949. december 5. Killián, Kovács, Szanyi, Elzászer, Faithné;
- 1949. december 10. Killián, Kovács, Elzászer, Faithné;
- 1950. január 6. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Elzászer, Faithné, Fajkos;
- 1950. január 16. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné;
- 1950. január 27. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné;
- 1950. február 9. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné;
- 1950. március 6. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné;
- 1950. március 20. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné;
- 1950. április 19. Barinkai, Killián, Kovács, Szanyi, Fajkos, Faithné, Bagaméri, Németh, Gréczi;
- 1950. május 15. Barinkai, Elzászer, Szanyi, Fajkos, Faithné, Bagaméri, Molnár, Németh, Gréczi;
- 1950. május 23. Barinkai, Elzászer, Szanyi, Fajkos, Faithné, Bagaméri, Molnár, Németh, Gréczi;
- 1950. június 16. Elzászer, Szanyi, Fajkos, Kovács, Bagaméri, Molnár, Németh, Gréczi (nincs jelenléti sor).¹¹⁶

A fennmaradt iratanyag tanúsága szerint az Információs Alosztály tizenegy hónapos fennállása alatt huszonháromszor tartott alosztály-értekezletet. Ez átlagosan kéthetenkénti ülésezést jelent, de mint a felsorolásból látható, kezdetben hetente, később már kevésbé gyakorta ültek össze az alosztály munkatársai. Természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy nem került levéltári őrizetbe az alosztály összes jegyzőkönyve.

Az Információs Alosztály működése alatt az értekezleteken legalább tizenöt munkatárs vett részt. Ez a szám kevesebb a fent felsoroltaknál. Ennek az a magyarázata, hogy nem vehetjük az alosztály állandó munkatársának azokat, akik csak a feladatok felelőseként kerültek a listára, és egyetlen olyan ülésen sem vettek részt, ahol volt jelenléti névsor. Így valószínűsíthetjük, hogy Szabó, Zsidi, Várnai, Apróné és Koczina nem dolgozott az Információs Alosztályon, vagy csupán rövid ideig voltak ott állományban. Inkább arról lehet szó az ő esetükben, hogy a Bp. PB apparátusa tagjaként az Információs Alosztállyal közös munka kapcsán került nevük említésre egy-egy feladat felelőseként a jegyzőkönyvekben.¹¹⁷

Az ülésjegyzőkönyvek alapján elmondhatjuk, hogy korántsem nevezhető állandónak az alosztály létszáma és gyakran változott a résztvevők személye is. A továbbiakban megpróbáljuk kideríteni, kik is foglalkoztak valójában az információs munkával. A munkatársak azonosításához az alosztály anyagain kívül meg kell vizsgálnunk a Bp. PB és a Titkárság ülésein betervezett káderjavaslatokat is. A vizsgált személyeknek csak a budapesti pártapparátust érintő életszakaszát kívánjuk bemutatni az 1948–1956 közötti időszakban.

Az első három alosztály-értekezleten részt vett az a *Dabronaki Gyula*, akinek nevével már az osztályértekezleteken és az alosztályvezetői üléseken is találkozunk. Így feltételezhetnénk, hogy ő volt az Információs Alosztály vezetője. Azonban Dabronaki a Titkárság ülésein is részt vett 1948. június 25-étől kezdve egészen 1949. október 4-éig,¹¹⁸ amihez vagy titkári vagy osztályvezetői pozíciót kellett betöltenie.¹¹⁹ Az 1948. június 4-ei Bp. PB-ülés alapján Dabronaki a Szervezési Osztály vezetője lehetett, azonban az 1950-ig tartó időszakra vonatkozóan a Bp. PB, a Titkárság és az SZO iratainak áttekintése közben sem találtunk arra pontosabb adatot, hogy melyik funkciót töltötte be a budapesti pártapparátusban.¹²⁰

117 Az említett személyek további pályafutásával jelen munkánkban nem is foglalkozunk.

118 BFL XXXV.95.a. 132–140. óc.

119 A Titkárság tagjai a „házban dolgozó Osztályvezető elvtársak, Kádár, Köböl és Vágvölgyi elvtársak”, ld. Uo. 12. óc. Bp. PB-ülés, 1948. június 4. 2. p.

120 Ezt a megállapítást erősíti meg a Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) Budapesti Bizottságának Archivumában talált 1969-ből származó feljegyzés, amely szerint „nem állapítható meg, titkári, vagy osztályvezetői funkcióban volt-e Dabronaki

Dabronaki a későbbiekben jelentős pártkarriert futott be, azonban nyilvánosságra hozott életrajzi adatai sem segítenek tisztázni a kérdést.¹²¹ A Ki Kicsoda 1972-es kiadása elintézi pályafutásának korszakunkba vágó időszakát azzal, hogy a pártapparátusban dolgozott 1945–1950 között és az MDP KB [sic!] tagja volt 1948–1953 között.¹²² A Magyar Életrajzi Lexikon Dabronaki 1945–1950 közötti életrajzáról csak az MDP KV tagság kapcsán ír. Az MSZMP ideiglenes vezető testületi üléseinek jegyzőkönyveihez készült névmutatóban az 1948–1950 közötti időszakra vonatkozóan az szerepel, hogy Dabronaki a Bp. PB osztályvezetője volt. Arról viszont nincs értesülésünk, milyen adatok alapján készült a névmutatóban közölt szócikk. A kérdés végleges tisztázásához szükséges lenne az országos testületek, illetve a budapesti Káder Osztály iratanyagának áttekintése, ezt viszont tanulmányunk keretei nem teszik lehetővé. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Dabronaki Gyula magas rangú káderként követhette nyomon az információs szerv működését 1950-ig, ekkor elhagyta a budapesti apparátust, és a Szikra Kiadó osztályvezetője lett, majd 1952-től az Élelmezésügyi Minisztériumban dolgozott.¹²³

Az Információs Alosztály ülésein 1949. szeptember 5-étől kezdve *Barinkai Oszkár* neve szerepel a jelenléti lista élén, továbbá ő képviselte az alosztályvezetői értekezleteken is a részleget. Róla biztosan kijelenthetjük, hogy 1950 januárjában az alosztály vezetője volt, hiszen azt az 1950. január 19-ei apparátusi értekezlet kapcsán ezt közli is róla a jegyzőkönyv.¹²⁴ Valószínűsíthetjük azonban, hogy Barinkai az alosztály felállításától kezdve annak vezetője lehetett, hiszen mint láthatuk, Dabronaki legalább osztályvezetői pozíciót betöltve vett részt az alosztály-értekezleteken. Barinkai is szép pártkarriert futott be, így az ő pályafutását is nyomon követhetjük az Életrajzi Lexikon segítségével, amely szerint 1948–1956 között a Bp. PB alosztályvezetői pozícióját töltötte be.¹²⁵ Azonban ez az adat teljesen nem erősíthető meg az általunk átvizsgált budapesti pártiratokból. A káderjavasla-

1948–1949-ben”. BFL BFL XXXV.1.g. (MSZMP Budapesti Bizottsága Archívumának iratai) 56. öc. Adatgyűjtemény az MKP, MDP, MSZMP, Budapesti Bizottság szervtörténetünk készítéséhez. 1969.

121 Az 1916–1984 között élt politikus életéről ld. Ki Kicsoda. Szerk.: Fonó Györgyné. 2. átdolg. bőv. kiad. H. n., Kossuth Könyvkiadó, 1972. 118. p. (a továbbiakban Ki Kicsoda); Magyar Életrajzi Lexikon. A – Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. 1994. /Arcanum DVD-könyvtár VI. Lexikonok, adattárak/ (a továbbiakban: Életrajzi Lexikon); A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei. I. kötet, 1956. november 11. – 1957. január 14. Szerk.: Némethné Vágyi Karola – Sipos Levente. H. n., Intra Rt, 1993. 343. p.

122 Helyesen: az MDP KV tagja volt 1948–1954 között.

123 Ki Kicsoda 118. p.; Életrajzi Lexikon

124 BFL XXXV.95.a. 167. öc. Apparátusi értekezlet, 1950. január 19. 18. p.

125 Ld. Életrajzi Lexikon i. m.

tokból annyi kiderül, hogy 1948 októberében került Barinkai az SZO területi alosztályára politikai munkatársként.¹²⁶ Az Információs Alosztály felállításáig nincs adatunk beosztásáról, ekkor annak vezetője lett. Miután az alosztály megszűnt, valószínűleg a PTO-n maradt, de nem tudunk a konkrét beosztásáról egészen 1952 nyaráig. Ekkor az ismét felállított Információs Alosztály vezetője lett 1955 februárjáig, amikor a Bp. PVB áthelyezte a VII. Kerületi Pártbizottsághoz másodtitkárnak.¹²⁷

A legtöbb alosztály-értekezleten — húsz alkalommal — *Kovács Ernő* vett részt, aki az alosztály működésének végéig a részlegben dolgozott Barinkaihoz hasonlóan. Kovács pályafutásáról nem sokat tudunk az alosztály 1950-es megszűnése után, de valószínűleg a PTO munkatársa maradt, mivel egy 1952-es irat megemlíti, hogy pártbüntetést kapott a Kossuth-szobor leleplezési ünnepségénél előfordult szervezési hiba miatt.¹²⁸

Az első alosztály-értekezleten megtárgyalt problémakör-felosztás szerint Kovácsé volt a termelés, a szocialista munkamódszerek és a szakszervezet területe, Barinkaié pedig a tömegszervezetek, más pártok és az egyház. A maradék munkaterületen az első értekezletek további két munkatársa osztozott: Killiáné volt a közigazgatás, községpolitika, míg Ladányié a pártépítés területe.¹²⁹ *Killián József* nevével az alosztályvezetői értekezletek anyagában is találkoztunk már. Killián az 1948. július 28-ai titkársági határozat után került a Szervezési Osztályra községi instruktorként.¹³⁰ Az Információs Alosztály létrejöttékor ide helyezték át, amelynek egészen 1950. április 19-ei értekezletéig majd minden ülésén — összesen tizenkilencen — részt vett.¹³¹ Az 1950. április 14-ei Bp. PB-ülés után áthelyezték az alosztályról a Gyárépítési Ipari Központba,¹³² onnan pedig 1952-ben az Építésügyi Minisztériumba került.¹³³

Az alosztály kezdeti állományának utolsó tagja egy bizonyos Ladányi nevű munkatárs volt. Teljes neve az alosztály irataiból nem volt kideríthető. A budapesti pártapparátusban több Ladányi is dolgozott az ötvenes években, így ahhoz a mód-

126 BFL XXXV.95.a. 133. öc. Titkársági ülés, 1948. október 12. 160, 183. p.

127 Uo. 120. öc. Bp. PVB-ülés, 1955. február 22. 120. p.

128 Uo. 60. öc. Bp. PB-ülés, 1952. szeptember 30. 193. p.

129 BFL XXXV.95.b. 7. öc. SZO Információs Alosztály értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1949. július 28. 19. p.

130 BFL XXXV.95.a. 132. öc. Titkársági ülés, 1948. július 28. 127. p.

131 Barinkai Oszkár is ennyi alkalommal tűnik fel az értekezleti névsorban.

132 Uo. 18. öc. Bp. PB-ülés, 1950. április 14. 173. p.

133 Ld. Életrajzi Lexikon. Kilián (Killián) József (1915–1974) nem azonos a szintén erre a névről hallgató műegyetemi oktatóval (1925–1976).

szerhez kellett folyamodnunk, hogy megnézzük, mikor szerepelt utoljára az alosztályi értekezleten Ladányi, majd az ehhez a dátumhoz közeli vezető testületi ülések iratainak átvizsgálásával juthatunk hozzá a megfejtéshez.

Ladányi hét alkalommal vett részt az alosztály-értekezleteken, legutoljára 1949. október 20-án. A Bp. PB anyagában nem találtunk nyomot 1949 őszéről, de a titkársági iratoknál szerencsével jártunk. 1949. november 2-ai ülésén ugyanis a Titkárság foglalkozott *Ladányi Endre* ügyével. Ladányi megkereste Kovács Endrét, az SZO akkori vezetőjét azzal a problémával, hogy „úgy érzi rossz a párthoz való viszonya”. Kovács vizsgálatot indított, aminek következtében a Titkárság azt a határozatot hozta, hogy Ladányit el kell távolítani az apparátusból.¹³⁴ Ezen az ülésen foglalkoztak *Elszászer József* káderügyével is, aki ekkor került az SZO-ra politikai munkatársként.¹³⁵ Vele 1949. november 17-étől találkozunk az Információs Alosztály értekezletein, amelyeken nyolc alkalommal, egészen az alosztály megszűnéséig részt vett. Pártkarrierjének további alakulásáról nincsen információnk.

1949 szeptemberében bukkan fel először Dérmé neve az alosztály-értekezletek anyagában. A neki kiadott munkák jellege alapján ő lehetett az alosztály adminisztrátora, hiszen főleg különböző statisztikai összesítéseket, jelentéseket kellett készítenie. 1951 szeptemberéből van legközelebb értesülésünk róla, így nem tudjuk, hogy pontosan meddig volt az alosztály munkatársa, hiszen nevével 1949 novemberétől kezdve nem találkozunk az ülésjegyzőkönyvekben. Az 1951. szeptember 18-ai PB-ülés anyagából kiderül, hogy *Dér Ferencné Rosenberg Márta* az SZO adminisztrátora volt eddig, majd a Bp. PB határozata alapján átkerült gazdasági vonalra.¹³⁶

1949 októberétől az alosztály megszűnéséig tizenöt alkalommal vett részt az értekezleteken *Szanyi Jenő*. Szanyi a Titkárság 1949. szeptember 6-ai határozata nyomán került az SZO-ra politikai munkatársként.¹³⁷ Nem sokkal a határozat után irányíthatták az Információs Alosztályra. Valószínűleg ő vette át Barinkai feladatainak egy részét, akinek idejét az alosztály vezetése elvonhatta a gyakorlati munkától.¹³⁸ Későbbi pályafutásáról a Bp. PB-ülések káderanyagából értesülhetünk.

134 BFL XXXV.95.a. 141. öc. Titkársági ülés, 1949. november 2. 12. p.

135 Uo.

136 Uo. 42. öc. Bp. PB-ülés, 1951. szeptember 18. 77. p.

137 Uo. 139. öc. Titkársági ülés, 1949. szeptember 6. 110. p.

138 Barinkai feladatainak megosztása már az alosztály 1949. szeptember 5-çi értekezletén is felmerült. „Barinkai elvtárs szervezeti feladatait felosztja az Alosztály Killián, Kovács és Ladányi elvtárs között, amíg az új munkatársak bejönnek.” Ld. BFL XXXV.95.b. 7. öc. SZO Információs Alosztály értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1949. szeptember 5. 25. p.

Eszerint 1950 őszén kinevezték a PTO szakszervezeti alosztálya vezetőjének,¹³⁹ majd ez év decemberében átkerült a Kohó- és Gépipari Minisztériumba.¹⁴⁰

Az 1949. október 20-ai alosztály-értekezlet jegyzőkönyve felsorolta az akkor ott dolgozó összes munkatársat. Ezek szerint politikai munkatársak voltak: Barinkai, Ladányi, Killián, Kovács, Szanyi; adminisztrátorok: Dérné és Faithné. *Faith Istvánné* 1949. július 30-án került az SZO-ra, titkársági határozat szerint adminisztrátori beosztásban.¹⁴¹ Az Információs Alosztályra 1949 októberében kerülhetett, és itt 1950. május 23-áig tizenhárom értekezleten vett részt. Sorsának az alosztály megszűnte utáni alakulásáról 1951 szeptemberéből van csupán adatunk, amikor is a Bp. PB eltávolította a budapesti pártapparátusból.¹⁴²

1950 januárjáig ebben a felállásban dolgozott az alosztály, január 6-án azonban már *Fajkos Aladár* is a politikai munkatársak közé tartozott. Az alosztály megszűnéséig részt vett ezután az üléseken, mégpedig tíz alkalommal. Fajkos a Titkárság 1949. december 29-ei ülése után került a Szervezési Osztályra politikai munkatársnak, ahol egyből a tájékoztatási területre irányították.¹⁴³ Az alosztály megszűnte után csupán ő került át a munkatársak közül a Pártépítési Alosztályon létrehozott információs csoportba. Itt valószínűleg a csoport megszűntéig tevékenykedett, amint arra egy 1952-ből származó, az apparátusi munkatársak szobajegyzékét tartalmazó irat is utal.¹⁴⁴

1950 márciusától kezdve alig maradtak fent alosztályi ülésjegyzőkönyvek, ami valószínűleg nem az értekezletek hiányával magyarázható. 1950 áprilisától kezdve megnőtt az alosztály létszáma: Bagaméri, Németh, Gréczi, majd májustól Molnár elvtárs is az alosztály politikai munkatársa lett. Mivel Killián helyére jöhetett Molnár, így az alosztály megszűnésekor, 1950 nyarán összesen nyolc politikai munkatárs és egy adminisztrátor dolgozott az információs területen. Úgy tűnik a korábban ismertetett 1950. január 28-ai SZO-előterjesztésnek mégis lett fogamatja, még ha három hónappal később is.

Az új munkatársakról kevés adat áll rendelkezésünkre. *Bagaméri Istvánról* csak az 1951. december 4-ei Bp. PB-ülés kapcsán tudunk. A káderjavaslat foglalkozott Bagaméri életrajzával, így megtudhatjuk belőle, hogy az Információs Alosztály

139 BFL XXXV.95.a. 24. óc. Bp. PB-ülés, 1950. szeptember 22. 206. p.

140 Uo. 28. óc. Bp. PB-ülés, 1950. december 15. 10. p.

141 Uo. 138. óc. Titkársági ülés, 1949. augusztus 2. 141. p.

142 Uo. 41. óc. Bp. PB-ülés, 1951. szeptember 4. 54. p.

143 Uo. 142. óc. Titkársági ülés, 1949. december 29. 16. p.

144 Az információs csoport munkatársaiként Fajkos Aladár, Chajcs Ida és Takács Katalin egy szobában dolgoztak az apparátus épületében. BFL XXXV.1.g. 56. óc. Archivumi iratok (1952).

megszűnése után a Budapesti Pártbizottságról a Fémáru- és Szerszámgyégyárba került. Majd a Bp. PB 1951. december 4-ei határozata alapján ő lett a gyár igazgatója.¹⁴⁵

Németh János érkezéséről az Információs Alosztály jegyzőkönyve is beszámolt 1950. április 19-én, miszerint ő lett az alosztály új politikai munkatársa. Kinevezéséről a Bp. PB 1950. április 14-ei ülésjegyzőkönyve is említést tett.¹⁴⁶

Molnár elvtárs kilétének kinyomozása nehezebbnek ígérkezett, hiszen ez gyakori vezetéknev, és nem tudtuk az illető keresztnévét sem. Egyetlen nyomként az szolgálhatott, hogy 1950. április közepén kerülhetett legkorábban az alosztályra, ezért érdemesnek tűnt az áprilisi és a májusi Bp. PB-ülések káder-előterjesztéseit átböngészni. A keresés sikerrel járt, hiszen Németh János kinevezésével egy időben került az SZO-ra egy *Molnár János* nevű politikai munkatárs, akiről feltételezhetjük, hogy megegyezik az Információs Alosztály beosztottjával.¹⁴⁷ Sajnálatos módon *Gréczy* elvtársra vonatkozóan nem találtunk adatot.

Az Információs Alosztály feladataira, működésére vonatkozóan túl sok újdonságot nem tartogatott már számunkra az alosztály jegyzőkönyvi anyaga. Az értekezletek irataiban megtaláljuk a konkrét feladatokat, amiket hétről hétre végre kellett hajtania az alosztálynak, de a nagy általános célokkal már a korábbi SZO értekezleti anyagokban is találkoztunk. Így a továbbiakban csak az eddig még nem szereplőket említenénk az alosztály iratainak ismertetésekor.

A jegyzőkönyvi anyag áttekintése alapján elmondhatjuk: az alosztály tulajdonképpen mindennel foglalkozott. Bár legfontosabb feladata a felettes pártszervek határozatai végrehajtásának ellenőrzése volt, de a pártélet teljes területéről való információgyűjtés és ellenőrzés is ide tartozott. Nem véletlen tehát, hogy a túlzott elvárások és feladatok miatt nem is végezhatték el teljesen a rájuk bízott munkákat. Mint azt az 1950. január 6-ai jegyzőkönyvben meg is állapítják: a jelenlegi munkamódszerekkel az alosztály nem képes feladatai ellátására.¹⁴⁸ A munka javítása érdekében javaslatot dolgoztak ki az alosztályon, ez többszöri megvitatás után került január 28-án az alosztályvezetői értekezlet elé. Az alosztályvezetői értekezletről már szóltunk korábban, érdekesség hogy ez alapján *Elszászer József* január végén már nem volt az Információs Alosztály munkatársa, hanem csak május táján került oda vissza. A javaslat végrehajtásáról nincsenek adataink, de annyi eredményt

145 BFL XXXV.95.a. 47. öc. Bp. PB-ülés, 1951. december 4. 39. p.

146 Uo. 18. öc. Bp. PB-ülés, 1950. április 14. 173. p.

147 Uo.

148 BFL XXXV.95.b. 7. öc. SZO Információs Alosztály értekezletcincinek jegyzőkönyve, 1950. január 6. 43. p.

mindenképpen elért az alosztály, hogy 1950 áprilisától kezdve már több politikai munkatárssal dolgozhattak.

Az utolsó fennmaradt jegyzőkönyv az 1950. június 16-ai ülésről készült.¹⁴⁹ Az értekezleten tizenhárom határozatot fogadtak el, a feladatok többségét június végi határidővel tűzték ki maguk elé. Ez egyértelműen azt mutatja, hogy ekkor még nem került szóba az alosztály megszűnése. 1950 júniusának végén azonban, a PTO megszervezésével egyik napról a másikra véget ért az Információs Alosztály működése.

A Pártépítési Alosztály információs csoportjának működése (1950. június – 1952. június)

A Párt- és Tömegszervezetek Osztálya megalakulásával tehát megszűnt az információs terület alosztályi szintű önállósága. Az újonnan kialakított Pártépítési Alosztály keretein belül kapott helyet a háromfős információ-összesítő csoport. A csoport tagja az 1951. április 24-ei állapot szerint Fajkos Aladár, Vigh László és *Chajes Ida* volt.¹⁵⁰ Fajkosról már beszéltünk korábban, Chajes Idáról viszont eddig még nem tettünk említést. Először az 1950. január 6-ai Bp. PB káderjavaslatai között találtunk róla adatot, ekkor került az SZO-ra politikai munkatársnak.¹⁵¹ A későbbiekben annyit lehet tudni pályafutásáról, hogy 1951–1952 során az információs csoport politikai munkatársa volt, majd az apparátusban dolgozott különböző területeken.

*Vigh László*ról is volt már szó a korábbiakban, 1948-tól dolgozott az SZO-n. Az 1951. augusztus 21-ei Bp. PB-ülés szerint a háromhónapos pártiskoláról visszatért Vigh visszakerült a PTO-ra politikai munkatársként.¹⁵² Később is többször foglalkozott vele a Pártbizottság: 1952 januárjától a PTO főinstruktor lett, ami mutatja, hogy Vighet megbízható kádernek tartották felettesei.¹⁵³ Az információs csoportnál nincs kinevezési határozat Vigh utódáról, de az 1952-es apparátusi szobaelosztást bemutató lista alapján *Takács Katalin* került a részleghez. Nevének ismeretében visszakerestük a Bp. PB 1951. őszi káderhatározatait, és az október 16-ai ülés valóban kinevezte Takácsot a PTO adminisztrátorának.¹⁵⁴ A vizsgált iratok

---

149 Uo. 1950. június 16. 60–61. p.

150 BFL XXXV.95.a. 34. öc. Bp. PB-ülés, 1951. április 24. 101. p.

151 Uo. 15. öc. Bp. PB-ülés, 1950. január 6. 13. p.

152 Uo. 40. öc. Bp. PB-ülés, 1951. augusztus 21. 112. p.

153 Uo. 48. öc. Bp. PB-ülés, 1952. január 15. 116. p.

154 Uo. 44. öc. Bp. PB-ülés, 1951. október 16. 174. p.

alapján annyit tudni későbbi sorsáról, hogy 1953 decemberében is a — már alosztályi szintre emelt — részlegen dolgozott.¹⁵⁵

Az információs csoport működéséről nem tudunk túl sokat. A Pártépítési Alosztály első értekezletén jelentette be Barinkai Oszkár, hogy megszűnt az Információs- és Ellenőrzési Alosztály, amelynek feladatait a Pártépítési Alosztály és az instruktorok vették át.¹⁵⁶ A PTO 1950. december 11-ei értekezlete foglalkozott a részleg munkájával. A csoport feladatául kapta, hogy minél több pártrendezvényre járjon ki, hogy minél szélesebb területről jöhessen be információ.¹⁵⁷ Az 1951. június 18-ai alosztály-értekezlet is beszámolt arról, hogy három politikai munkatárs foglalkozott az információs területtel.¹⁵⁸

Az értekezleti anyagokon kívül a PTO javaslatai és beszámolóí között találtunk még a csoport működésére vonatkozóan forrásokat. Egy 1950. december 7-én Vigh László által készített javaslat fontos adalékot nyújt számunkra a Budapesti Pártbizottság 1950 utáni információs munkájára nézve. Kiderül az előterjesztésből, hogy a Pártépítési Alosztály tájékoztató csoportjának a pártélet belső kérdéseivel kellett foglalkoznia, az APO információs csoportjának pedig az agitációval és a tömegek hangulatával. Ezen túlmenően a Termelési Osztálynak a termelési értekezletekről szóló híradással kellett az előterjesztés szerint foglalkoznia. A Termelési Osztály pontos neve Ipari- és Termelési Osztály volt ekkor, amelyet 1952-ben már Ipari- és Közlekedési Osztálynak neveztek. Az IKO kapcsán szoltunk arról, hogy 1952-ben egyfős elemző részleg működött az osztályon. Az 1950-es előterjesztés szerint tehát az IKO elődjénél is működött egy termelési információkat gyűjtő csoport. A részleg pontos létszámáról a jelentés nem tesz említést.¹⁵⁹ A javaslat szerint a három csoport által készítendő információs jelentéseknek a kerületi pártbizottságok jegyzőkönyvein és jelentésein, a politikai munkatársak beszámolóin és a telefonos információkérés tapasztalatain kell alapulniuk. A három részleg különböző témákról készíti a jelentéseket, így elkerülhető, hogy azonos témájú információkat kapjon a Pártbizottság.¹⁶⁰

1951. május 8-án újabb feljegyzés készült a PTO pártinformációs munkájára vonatkozóan. Mint a bevezetés mondja: „a párt vezetésének egyik alapfeltétele a tárgyilagos, gyors és sokoldalú tájékoztatás biztosítása”.¹⁶¹ A pártinformáció fel-

155 BFL XXXV.95.b. 22. óc. PTO alosztályok munkaterve, 1953. 66. p.

156 Uo. 6. óc. PTO Pártépítési Alosztálya jegyzőkönyvei, 1950. június 19. 54. p.

157 Uo. 2. óc. PTO értekezleteinek jegyzőkönyvei, 1950. december 11. 8. p.

158 Uo. 6. óc. PTO Pártépítési Alosztálya jegyzőkönyvei, 1951. június 18. 74–75. p.

159 Uo. 16. óc. Jelentések, feljegyzések a PTO és az alosztályok munkájáról. 71–73. p.

160 Uo. 75–76. p.

161 Uo. 164 p.

adata, hogy tájékoztassa a Bp. PB-t a „pártszervezetek munkájáról, a tömegek hangulatáról, az ellenség megnyilvánulásairól és az egyéb területeken tapasztalt fontosabb eseményekről, jelenségekről”.¹⁶² A feljegyzés a továbbiakban arról szól, hogy a munka elvégzésének érdekében hetenként információs jelentéseket kell készíteni a budapesti pártszervezetek munkájáról; a taggyűlésekről és kampányfeladatokról havonta kell összesítő feljegyzéseket írni; végül esetenként az instruktori munka során felvetett problémákról kell szóbeli, vagy írásbeli információt adni az osztályvezető részére. A friss információk érdekében biztosítani kell, hogy a kerületi pártbizottságok jegyzőkönyvei 48 órán belül befussanak az információs csoporthoz. A részleg munkatársainak a kerületekkel telefonon, a kerületekbe kijáró instruktorokkal személyesen kapcsolatot kell tartaniuk. Esetenként a részleg tagjai is kimehetnek a kerületekbe aktíva-, vagy taggyűlésekre, ezzel is előbbé téve az információt.¹⁶³ A munkamódszerre vonatkozóan az előterjesztés azt állapítja meg, hogy a munkatársak között fel kell osztani a kerületeket, majd a befutott jelentések alapján összesítő jelentést kell írniuk.¹⁶⁴ A fenti előterjesztés alapján elmondhatjuk, hogy az információs munka lényege nem változott az alosztály megszűnésével, csak most már három emberre (illetve a többi osztály információs csoportjára) zúdították ezt a hatalmas munkát.

1952 januárjában újabb PTO-feljegyzés készült a pártbizottságok információs munkájával kapcsolatban. A jelentés szerint a megelőző hónapokban javult a tájékoztatási munka minősége; a kampányfeladatoknál (békekölcsönjegyzés, pártvezetőségek újraválasztása) nagy segítséget jelentett az információs anyagok pontos elemzése.¹⁶⁵ De két nagy hiányosságra hívja fel a figyelmet a javaslat. Egyrészt a kerületek a KV felé történő tájékoztatásban látják az információs munka lényegét, pedig az információk a budapesti és a kerületi pártbizottságok számára nyújtanak leginkább fontos segítséget. Másrészt a kerületekben szervezetileg léteznek ugyan információs csoportok, de a munka jelentőségét általában nem látják még át a helyi pártszervek.¹⁶⁶ Az előterjesztés kimondja, hogy a Szervező Bizottság 1951. március 18-ai határozatát alapul véve kell a budapesti (és a megyei) pártbizottságok információs munkáját megszervezni.¹⁶⁷ Ez alapján a megyei szintű pártbizottságok Párt- és Tömegszervezetek Osztályain kell az információs munkát végezni. Erre a

---

162 Uo.

163 Uo. 16. öc. Jelentéscsk, feljegyzéscsk a PTO és az alosztályok munkájáról. 164–165. p.

164 Uo. 165. p.

165 Uo. 17. öc. Jelentéscsk, feljegyzéscsk a PTO és az alosztályok munkájáról. 14. p.

166 Uo. 14–15. p.

167 „Az információ foglalkozzon a fontosabb párt- és kormányhatározatok végrehajtásával kapcsolatban a pártbizottságok, pártszervezetek politikai és szervezeti munkájával [...]” Uo. 15. p.

budapesti PTO 1952. május 1-jéig kapott határidőt a jelentés szerint.¹⁶⁸ A jelentés a továbbiakban az 1951. májusi feljegyzés által felsoroltakat ismétli meg. A feljegyzés végén előírták a pártbizottságok számára, hogy „az információs munkát fejlett, pártmunkában jártas, tájékozott elvtársak végezzék”.¹⁶⁹ Mint ebből is látható, az információs munka bizalmi állásnak számított a pártbizottságokon belül.

1952 februárjában a Káder Osztály megszüntetésének tervezésekor már felmerült a Információs Alosztály felállításának a gondolata.¹⁷⁰ Ezután folyamatosan készültek feljegyzések, amelyek a PTO-n belül működő Információs Alosztály felállításában látták az tájékoztatási problémák jobb kezelésének esélyét, de 1952 áprilisáig a Bp. PB nem foglalkozott a kérdéssel. Majd — amint azt a Budapesti Pártbizottság határozatainál már ismertettük — 1952. június 10-e után megalakult az új Információs Alosztály.

Információs (Tájékoztatási) Alosztály (1952. nyár – 1956. október)

Az alosztály státushelyzetére vonatkozó első biztos adatunk a Bp. PB 1952. november 18-ai üléséről származik. A testület elé terjesztett javaslat alapján az Információs Alosztály négy státust kapott: az alosztályvezető irányítása alatt két politikai munkatárs és egy adminisztrátor dolgozott a tájékoztatási ügyeken.¹⁷¹ Az 1954. július 27-ei Bp. PVB-ülés az APO átszervezése kapcsán megemlíti, hogy a PTO-n működik egy információs alosztály, ahol három előadó dolgozik az alosztályvezető irányítása alatt.¹⁷² Az alosztály-értekezletek iratanyaga sajnos nem maradt fenn, így a konkrét feladatokra, illetve a munkatársakra vonatkozóan csak elszórt adataink vannak. Azt már korábban közöltük, hogy ismét Barinkai Oszkár lett az alosztályvezető, majd őt 1955 februárjától a tragikus sorsú *Kállai Éva* követte ezen a poszton.¹⁷³ Kállai tapasztalt pártkatona volt, aki XI. kerületi párttitkárság után a budapesti öthónapos pártiskola vezetője volt 1955-ig.¹⁷⁴ Valószínűsíthetjük, hogy ekkortól az alosztály működésének végéig ő töltötte be az alosztályvezetői munkakört.¹⁷⁵

168 Uo.

169 Uo. 18. p.

170 Uo. 8–11. p.

171 BFL XXXV.95.a. 63. öc. Bp. PB-ülés, 1952. november 18. 245. p.

172 Uo. 109. öc. Bp. PVB-ülés, 1954. július 27. 211. p.

173 Kállai Éva 1956. október 30-án súlyos sérüléseket szenvedett a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székházának ostromakor, sérüléseibe 1957 tavaszán halt bele. Ld. többek között: Életrajzi Lexikon

174 BFL XXXV.95.a. 23. öc. Bp. PB-ülés, 1950. augusztus 11. 63. p.

A munkatársakra vonatkozóan csupán az alosztály hiányosan fennmaradt munkatervei adnak támpontot az egyes feladatok felelőseinek megjelölésével. Ezek szerint Takács, Katona, Macsóné és Barnáné, vagyis az alosztályvezető mellett négy munkatárs dolgozott 1953 decemberében az alosztályon. 1955 márciusában Kállai mellett Erössné, Macsóné és Barnáné, azaz csak három munkatárs nevét említik a munkatervek.¹⁷⁶

Takács Katalinról már szoltunk korábban, míg *Erössné*ről nem áll a rendelkezésünkre információ. *Macsó Miklósné*ről a Bp. PB 1950. november 17-ei ülésén be-terjesztett káderjavaslatból tudunk: korábban a Kistext szervezőtitkára volt, innen került be a PTO-ra, mint politikai munkatárs.¹⁷⁷ Arról, hogy mikor került az Információs Alosztályra és meddig dolgozott ott, csak annyit tudunk, hogy 1955 márciusában még az alosztályon volt. *Katona* és *Barnáné* néven több pártmunkás is dolgozott a budapesti pártapparátusban, így pontos azonosításuk a káderanyag átvizsgálása nélkül nem lehetséges.

Az 1952. júniusi Bp. PB-határozatok kijelölték az alosztály számára a feladatok. A munkaterveket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a tájékoztatási munka jellege nem sokban változott a korábban felvázoltakhoz képest. Az alosztály saját munkatervét a Pártbizottság és a PTO munkatervéhez kellett igazítania. A fő feladat továbbra is a párthatározatok végrehajtásának nyomon követése volt a „döntő kerületekben és a kiemelt 22 üzemben”.¹⁷⁸ Az 1953. első negyedévi munkaterv szerint a tájékoztatási munka javítása céljából előadásokat kellett a részlegnek szerveznie a kerületi és üzemi információs csoportok munkatársai számára. Az alosztálynak minden értekezletén napirendre kellett tűznie az aktuális párthatározatokat és meg kellett vitatnia az információ „levitelét” ezeken az üléseken.¹⁷⁹

A korábbi Információs Alosztály tevékenységéhez képest újdonságnak számított, hogy az alosztálynak hetente megjelenő periodikát kellett készítenie a Budapesti Pártbizottság tájékoztatására.¹⁸⁰ A *Tájékoztató* címet viselő kiadvány az alosztály munkatervének megfelelően vetett fel vizsgálandó problémákat és tárta a hibákat a Bp. PB elé. A munkatervek három hónapra előre meghatározták az alosztály munkáját, és ezzel a *Tájékoztató* tartalmát is. A PB-Iroda által kiadott — ko-

175 Bár 1955-től nagyon hiányos a Budapesti Bizottság központi iratanyaga, feltételezzük, hogy az MDP megszűnéséig, azaz 1956 októberéig fennállt az Információs Alosztály.

176 BFL XXXV.95.b. 22. öc. PTO alosztályok munkaterve, 1953. 66–88. p.

177 BFL XXXV.95.a. 26. öc. Bp. PB-ülés, 1950. november 17. 231. p.

178 BFL XXXV.95.b. 22. öc. PTO alosztályok munkaterve, 1953. 55. p.

179 Uo. 57–58. p.

180 Arra nincs adatunk, hogy mikortól kezdték el a „Tájékoztató” kiadását. A fennmaradt iratok tanúsága szerint 1953 januárjától jelent meg.

rábban már említett — „Tájékoztató” más jellegű kiadvány volt, az ugyanis a Pártválasztmány, vagyis szélesebb párttagság informálását látta el 1953 őszétől. Az alosztályi Tájékoztatók lehetnek havi és napi rendszerességűek is, de a legtöbb a heti jelentésekből maradt fenn, így valószínűleg ez volt a legmeghatározóbb az információk jelentések gyakoriságára nézve.¹⁸¹

A Tájékoztatók mellett a PTO összesítő információs-, instruktori-, bizalmas- és hangulatjelentései látták el elsősorban a Bp. PB tájékoztatását.¹⁸² Ezek a jelentések is általában hetente készültek, de esetükben nem beszélhetünk rendszerességről. A bizalmas-, illetve a hangulatjelentések leginkább nagyobb kampányok idején, illetve az MDP által fenyegetőnek ítélt jelenségekről készültek. A jelentéseket főleg az Információs Alosztály állította össze, kivéve az instruktori beszámolókat, mivel azok írói nem az alosztály beosztottjai voltak.¹⁸³

Az Agitációs- és Propaganda Osztály információs munkája

Az MDP Budapesti Bizottságának információs rendszerére vonatkozóan megállapíthattuk eddig, hogy szervezeti kereteit tekintve a Szervezési Osztály, illetve később a PTO feladatkörébe tartozott az információ biztosítása. Ezen tény ellenére nemcsak a pártszervezési, hanem az agitációs és a termelési területen is foglalkoztak információs munkával. Mint az agitációs osztály neve is mutatja, az itt dolgozó agitátorok is járták a pártszervezeteket, tájékoztattak és tájékoztódtak. Bár az osztály fő feladata nem a belső pártinformáció biztosítása volt, a pártállamban nem lehetett a pártszervezeti, illetve a más jellegű információkat szigorúan különválasztani.

Az eddig ismertetett vezető testületi és egyéb iratokból tudunk arról, hogy 1948-ban az APO elődjében, a Propaganda Osztályon foglalkoztak az egyházi hírek biztosításával. Az SZO Információs Alosztályának megszüntetése után az APO Agitációs Alosztálya keretein belül felállt egy információs csoport. Ez eredetileg három főből állt volna, azonban az 1951. februári szervezeti felállás szerint csak két ember alkotta az információs csoportot. A részleg kikerült az Agitációs Alosztályról, és közvetlenül az osztályvezető-helyettes irányítása alá tartozott. A

181 BFL XXXV.95.b. 25–28. öc. PTO heti tájékoztatók.

182 Uo. 56–67, 168–168/b. öc. PTO jelentések.

183 Az instruktorok számára egy időben külön osztály működött, máskor szervezetenként összehozták őket az információs területtel. Az információs rendszerrel való teljesebb képhez az instruktori szervezet bemutatása szorosan hozzátartozna, de munkánk keretei nem tették lehetővé a téma feldolgozását.

részlegvezető *Czibula Ilona* volt, aki mellett *Bass Tiborné* dolgozott.¹⁸⁴ Czibula pályafutásáról nincsen további adatunk, Bassnéval kapcsolatban azonban több információnk is van: 1948-ban került a budapesti adminisztrációra, előbb anyagelosztó, majd titkárnő lett.¹⁸⁵ Az 1953. január 20-ai Bp. PB-ülés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy *Bassné Steiner Anna* 1950-től az APO politikai munkatársa lett. Az ülésen viszont a testület felmentette pozíciójából, mivel férjét letartóztatta a rendőrség.¹⁸⁶ 1954 őszére gyökeresen megváltozott Bassné helyzete, mivel a Bp. PVB kinevezte a Lapkiadó Vállalat igazgatójának.¹⁸⁷

Az APO információs csoportját végül az 1952. június 10-ei Bp. PB-határozat megszüntette. 1954 nyarán újból felvetődött a vezető szervek ülésein, hogy az agitációs területen is szükséges lenne információs részleget felállítani, különös tekintettel arra, hogy érvényes KV-döntés kötelezte erre a Bp. PVB-t. Végül 1954 végére az APO átszervezésének folyamányaként egy státust biztosítottak az APO-n működő információs referens részére.

Az APO információs munkájának legfontosabb részét a hangulatjelentések készítése jelentette. Az Agitációs Alosztály 1949. március 11-ei ülésén meghatározták, mi is a hangulatjelentések célja. Míg 1948-ban az „ellenséges erőkre való gyors reagálás” miatt volt ezekre szükség, addig „most már a dolgozók véleményére vagyunk kíváncsiak a szocialista építéssel kapcsolatban”.¹⁸⁸ A Bp. PB elvárta az alosztálytól, hogy a hangulatjelentések kritikusak legyenek, többféle csoport véleményét mutassák be és a tényleges hangulatot írják le.¹⁸⁹ Ezek az elvárások, mint azt Biszku Béla korábban ismertetett 1950. decemberi Bp. PB-ülésen elhangzott felszólalásából is megtudtuk, nem valósultak meg.

Biszku és a vezető testületek elvárását nem véletlenül nem teljesítették a hangulatjelentések, nem véletlenül váltak azok az évek során egyre sematikusabbá. A Rákosi-diktatúra állama az emberek megfélemlítésén és megfigyelésén alapult. 1948-ban az emberek még viszonylag bátrabban beszéltek, a hangulatjelentések is tartalmasabbak voltak. 1949-re beérett a diktatúra, lezajlott a koncepciók pereik egy része, aminek következtében a megkérdozettek nyilvánosan egyre kevésbé merték

184 Az APO foglalkozott a részleg kiegészítésének tervével több alosztályvezetői ülésen is, ld. BFL XXXV.95.c. (MDP Budapesti Bizottsága Agitációs- és Propaganda Osztályának iratai) 7. öc. APO alosztályvezetői értekezletek, 1951. január 27. 18–19. p., illetve 1951. március 17. 38. p.

185 BFL XXXV.95.a. 134. öc. Titkársági ülés, 1948. november 16. 65. p.

186 Uo. 67. öc. Bp. PB-ülés, 1953. január 20. 210. p.

187 Uo. 115. öc. Bp. PB-ülés, 1954. október 26. 193. p.

188 BFL XXXV.95.c. 11. öc. APO Agitációs Alosztály értekezletcincinek jegyzőkönyvei, 1949. március 11. 58. p.

189 Uo.

felvállalni a rendszer bírálatát, illetve a jelentések írói sem merték már kritikai észrevételeket közölni. A hangulatjelentések ezzel üreseké és semmitmondóakká váltak. Ez a megállapítás igaz az információs jelentésekre is, amelyek az évek során egyre kevesebb kritikai információt tartalmaztak. Ezekre a jelentésekre továbbá az is jellemző volt, hogy az alapszervezetektől a kerületekig, illetve onnan a Budapesti Pártbizottságig jutva, egyre kevesebb konkrét adatot tartalmaztak; vagyis lényegében az információ útközben elsikkadt. A rendszer Nagy Imre miniszterelnökségével valamelyest enyhült, de ezt a budapesti hangulatjelentéseken sajnálatos módon nem tudjuk lemérni, mivel az 1953 utáni időszak ilyen típusú iratai meglehetősen kis mennyiségben maradtak ránk.¹⁹⁰ A téma lezárásaként és a jelentések átolvasása alapján még elmondhatjuk, hogy volt a PTO és az APO hangulatjelentései között egy kis különbség. Míg a PTO főleg meghatározott kérdésekben vizsgálta a tömegek hangulatát, addig az APO állandó jelleggel és mindenféle témáról készítette ezeket a jelentéseket.

Összegzés

Tanulmányunk célja az MDP Budapesti Bizottságán belül működő információs rendszer bemutatása volt. Természetesen nem állíthatjuk, hogy teljességgel sikerült feltárnunk témánkat. Az egyes káderek pontosabb azonosításához a későbbiekben szükséges lesz a Budapesti Pártbizottság Káder Osztálya iratanyagának átböngészése is. A Bp. PB Ipari- és Közlekedési Osztálya információs feladatait, illetve az MDP országos vezető testületeinek tájékoztatási munkára vonatkozó határozatait szintén csak érintőlegesen tudta dolgozatunk bemutatni. Ennek ellenére talán elmondhatjuk, hogy a budapesti vezető testületek, illetve a pártszervezési és agitációs osztályok — 1953-ig jelentős mennyiségű — iratanyagának elemzésével sikerült a Budapesti Bizottság információs működésének alapjait feltárni.

A párton belüli tájékoztatási munka korszakunkban leginkább a Szervezési Osztály feladata volt, ahol az információval 1949–1950, illetve 1952–1956 között alosztályi szinten foglalkoztak. A tájékoztatási csoport, vagy alosztály mindenkor legfontosabb feladata a párthatározatok pártszervezetekben történő végrehajtásának ellenőrzése volt. Az előző fejezetekben részletesen ismertettük a felsőbb szervek elvárásait az információs munkával kapcsolatban; a dolgozat zárásaként más szemszögből is szeretnénk rávilágítani az információs munka jellegére.

---

190 Uo. 264–267. öc. APO hangulatjelentései, 1948–1955.

A hangulatjelentések kapcsán már érintettük, hogy a Rákosi-diktatúra a társadalom megfélemlítésére, de egyben saját vezetői félelmére is épült. A politikai elit mélységesen féltette frissen szerzett hatalmát, aminek egyik következménye az volt, hogy mindenről mindent tudni akartak. A tágabb értelemben vett információ biztosítására hatalmas pártapparátust szerveztek. Az apparátuson belül pedig az információs munka számított a talán leginkább bizalmi feladatnak, hiszen az e területen dolgozó munkatársak tudhatták a legtöbbet a pártszervezetekről és azok tagjairól. Lényegében tehát az egész pártapparátus olyan információs szervezetnek tekinthető, amely a bizalmatlanság és félelem alapjain szerveződött meg. Ennek megfelelően a párton belüli tájékoztatást végző káderekre hatalmas nyomás nehezedett. A vezető szervek határozatait és a munkatervet alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy a párt — illetve jelen esetben a Budapesti Bizottság — vezetői túlzott elvárásokat fogalmaztak meg az információval foglalkozó részlegek felé, aminek azok nem is tudtak megfelelni.

Ez egyrészt a rossz munkaszervezésnek volt köszönhető, hiszen — főleg 1952-ig — több szervezet is gyűjtött ugyanazon témáról adatokat, írt ugyanarról a jelenségről jelentéseket. Másrészt az elvárások teljesítéséhez biztosítani kellett volna a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerőt, ami talán csak az Információs Alosztály működésének 1950. áprilistól júniusig tartó szakaszában történt meg. Mindennek az lett a következménye, hogy az információs jelentések torzok, hiányosak, majd egyre sematikusabbak lettek. A felsorolt hiányosságok ellenére is működött azonban a párt információs rendszere, amelynek révén a pártállam jóval több adattal rendelkezett az emberekről, mintsem az egy magát demokratikusnak nevező rendszerben megengedhető lett volna.

MIKÓ ZSUZSANNA

AZ 1956 UTÁNI MEGTORLÁS ÜGYÉSZSÉGI ÉS BÍRÓSÁGI SZERVEI BUDAPESTEN 1957–1959

1956. november 6-ról 7-ére virradó éjszaka szovjet páncélosok szállították Budapestre a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökét és kormányának addig Szolnokon tartózkodó tagjait. A kijelölt miniszterek és Kádár János miniszterelnök november 7-én 2 órakor tette le az esküt Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke előtt.¹

A szovjetek jóindulatától függő hatalom számára létfontosságú volt, hogy legitimitását megalapozza, és önálló hatalmi tényezőként irányíthassa Magyarországot. A kádári politika egyik központi eleme 1957–1958-ban a forradalomban részt vevőkkel szembeni megtorlás elveinek és gyakorlatának kidolgozása. Az új hatalomnak nem volt kész receptje a leszámolásra. A párt vezető testületei 1957-ben többször is foglalkoztak a problémával, míg 1957 decemberére nagyjából körvonalazódott a megtorlás fő iránya és szempontrendszer. A leszámolás gyakorlati lebonyolítására hivatott nyomozati, ügyészi és bírói szervezet 1957 elején teljesen felkészületlenül állt a probléma előtt. Nem ismerte világosan a politikai elvárásokat, nem volt elégséges személyzeti állománya és „megfelelő politikai képzettséggel” rendelkező apparátusa. A statáriális eljárásról alkottak ugyan jogszabályokat, de ez az eljárási forma hosszú ideig nem volt fenntartható, tehát az eljáró szervek világos iránymutatást vártak a politikai vezetéstől: kiket, minek alapján, milyen eljárás keretében, milyen súlyú büntetéssel sújtsanak.

Az általam közölt források az eljárások szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró Fővárosi Bíróság és Fővárosi Főügyészség kezdeti működési nehézségeit mutatja be. A közölt jelentések azt mutatják, hogy az eljáró hatóságok felkészítése a tömeges megtorlások lebonyolítására nem volt zökkenőmentes. Hónapok teltek el, mire a felső pártvezetés megnyugodva vehette tudomásul, hogy a megtisztított bírói és ügyészi kar ellentmondás nélkül teljesíti a politika elvárásait.

---

1 *Huszár Tibor*: Kádár János politikai életrajza. 2. kötet. 1957. november–1989. június. Bp., Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2003. 5. p.

A jogszabályi háttér

Az első jogszabály, amelyet az „ellenforradalom” utáni felelősségre vonáshoz alkottak, az 1956. évi 22. számú törvényerejű rendelet volt *az egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről*, de ezt a gyakorlatban nem alkalmazták. 1956. november 12–1957. január 15. között volt hatályban. Ennek értelmében vádirat nélkül bíróság elé állíthatók lettek volna mindazok, akiket gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, fosztogatás, lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntett vagy ezen cselekmények kísérlete miatt tetten érték. Az eljárásban a bizonyítékokat azonnal a bíróság elé kellett volna tární.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa az 1956. évi 28. és 32. számú törvényerejű rendelettel (1956. december 11-én és 13-án hirdették ki) vezette be a statáriális bíráskodást. A rendelet alapján a katonai bíróságok járhattak el 1957. november 3-ig. A rögtönbíráskodás hatályát a következő bűncselekményekre terjesztette ki az Elnöki Tanács:

1. gyilkosság
2. szándékos emberölés
3. gyújtogatás
4. rablás (fosztogatás)
5. közérdekű üzemek vagy a közönség életszükségletének ellátására szolgáló üzemek szándékos megrongálásával elkövetett bűntett, illetve ezen bűntettek kísérlete²
6. lőfegyver, lőszer, robbanószer, robbanóanyag engedély nélküli tartása.

Ha a bíróság a fenti bűncselekményekben bűnösnek mondta ki a vádlottat, csak halálbüntetést szabhatott ki.

A statáriális bíróságok munkája azonban kevésnek bizonyult. „Ezért a közrend és közbiztonság megszilárdítása, valamint az ellenforradalmi erők szétverése és maradványainak felszámolása a gyorsabb, átütő, kemény büntető ítélezést tett más területen is szükségessé.”³

Így került sor az 1957. évi 4. számú törvényerejű rendelet megalkotására *a gyorsított büntetőeljárásról*, amely alapján 1957. január 15-től június 15-ig ítéleztek a

---

2 A 2/1957. évi kormányrendelet értelmében nélkülözhetetlen közérdekű üzem minden olyan állami, mezőgazdasági, ipari vagy kereskedelmi üzem, amelyben a rendszeresen foglalkoztatott dolgozók száma meghaladja a 100 főt.

3 MOL M-KS 288.f. 30/1957. (MSZMP Központi Bizottsága Adminisztratív Osztály) 12. őrzési egység (öc.).

bíróságok. „A gyorsított eljárás bevezetésével már polgári bíróságaink egy része is az ellenforradalom elleni harc élvonalába került.”⁴ Ez a jogszabály kiegészítője volt a katonai rögtönbíráskodásnak. Hatáskörébe a betöréses lopás, a közlekedés szándékos veszélyeztetése, az államrend elleni szervezkedés, a lázítás és a hűtlenség tartozott. A törvényerejű rendelet alkalmazásakor több bíróságon az is felmerült, hogy van-e lehetőség a gyorsított eljárásban az enyhítő körülmények figyelembevételére, mivel ezt a gyorsított eljárásról szóló törvényerejű rendelet nem zárta ki kategorikusan, míg a statáriális eljárásról szóló jogszabály határozottan tiltotta. Domokos József⁵, a Legfelsőbb Bíróság elnöke külön felhívta a bírák figyelmét, hogy ugyanazt a büntetési tételt kell alkalmazni mindkét eljárásban, tehát nincs mód például három hónapos szabadságvesztés büntetések kiszabására. „A jogalkotó a bíróság kezébe buzogányt adott és mi ezt nádpálcává akarjuk faragni? Nem ezért kaptuk.”⁶

Az igazságügyminiszteri beszámoló⁷ szerint azonban a rendes polgári bírósági eljárás nem volt elég hatékony az ellenforradalom elleni harcban. Valószínűleg részben ennek hatására, és feltehetően a háborús bűnösök felelősségre vonásában bevált gyakorlatot felidézve, a pártvezetés is arra az elhatározásra jutott, hogy új megoldást kell keresni az erélyesebb leszámolás érdekében.

A népbíróságok létrehozásának szükségessége először az MSZMP Intéző Bizottsága 1957. április 2-án tartott ülésén merült fel. Az Intéző Bizottság, miután meghallgatta Kádár János beszámolóját a kormánydelegáció moszkvai útjáról, a következő határozatot hozta: „Az I. B. szükségesnek tartja az ellenforradalom maradványainak

4 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1957. évi 4. számú törvényerejű rendelete a gyorsított büntető eljárás szabályozásáról. In: Magyar Közlöny, 1957. január 15. 19–21. p.

5 Domokos József (1890–1978) 1918-ban szerzett jogi diplomát. 1920-ban Kolozsvárra, 1921-ben Bécsbe emigrált, 1925-ben tért vissza Magyarországra. 1945-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott, 1945-től 1953-ig a Legfőbb Államügyész posztját töltötte be. 1953-ban nyugdíjazták, majd 1954-ben a Legfelsőbb Bíróság elnökeként reaktiválták. 1958-ban magas kora és megviselt idegállapota miatt maga kérte felmentését, amelyet a Politikai Bizottság jóváhagyott. Ld. Magyar Országos Levéltár (=MOL) M–KS (Magyar Szocialista Munkáspárt Központi és közvetlen alárendeltségű szervek) 288. f. 5/67. öc.

6 Domokos József legfelsőbb bírósági elnök megnyitója az országos bírói értekezleten 1957. március 28. Közl.: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor Bp., 1993. 704. p.

7 Beszámoló az 1956. évi október 23-a után kialakult büntetőbírói gyakorlatról. Budapest Főváros Levéltára (=BFL) XXV.4.h. (Fővárosi Bíróság iratai. TÜK elnöki iratok.) 1966. 315. VIII. Igazságügyminiszteri felügyeleti tájékoztató.

komolyabb és gyorsabb felszámolását. Megbízta Münnich⁸ és Biszku⁹ elvtársakat, hogy a népbíróági törvény, illetve meglévő büntető szerveink segítségével jelentős felelősségre vonásokat eszközöljenek sajtónyilvánosság nélkül.”¹⁰

A párt határozatának megfelelően a Népköztársaság Elnöki Tanácsa megalkotta az 1957. évi 25. számú törvényerejű rendeletet, amelynek alapján felállították a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsát. A tanács öt tagból (egy szakbíró és négy ülnök) állt.¹¹ Eljárt minden olyan ügyben, amelyben az ügyész a népbíróági tanács előtt emelt vádat. A tanács eljárhatott első fokon, fellebbezési fórumként és a törvényességi óváásokat is elbírálhatta. Első fokú eljárásában statáriális tanácsként járt el. Fellebbezés esetén nem kötötte a súlyosítási tilalom, vagyis abban az esetben is hozhatott az első fokú ítéletnél súlyosabb ítéletet, ha a védő a vádlott javára fellebbezett. A törvényességi óvás lehetőséget biztosított arra, hogy bármely jogerősen lezárt ügyben új ítéletet hozhasson. A népbíróági tanácsnak joga volt még perújítást is kezdeményezni.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelete hozta létre a megyei (fővárosi) népbíróági tanácsokat. A tanácsok 1957. június 15. és 1961. április 16. között ítéleztek. Népbíróági tanács a Fővárosi Bíróságon, a Pest Megyei Bíróságon, a győri, a miskolci, a pécsi és a szegedi székhelyű megyei bíróságokon működött.

A fővárosi és a megyei népbíróági tanács tanácsvezetőből és két népbíróból állt, közülük csak a tanácsvezető volt szakképzett bíró.

Hatáskörüket tekintve a népbíróági tanácsok a következő bűncselekmények esetében jártak el:

-
- 8 Münnich Ferenc 1956–1967 között az MSZMP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja. 1956–1957-ben államminiszter, a fegyveres erők minisztere, belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes.
  - 9 Biszku Béla 1956. október 31-től 1985-ig az MSZMP Központi Bizottsága, 1957. november 7-től az MSZMP Intéző Bizottsága tagja. 1957. február 28-án a Forradalmi Munkás-Paraszti Kormány tagja lesz, megbízzák a belügyek vezetésével, május 9-én kinevezik belügyminiszternek. Az 1957. június 27–29-án lezajlott MSZMP Országos Értekezleten a Politikai Bizottság tagjává választják. 1957. augusztus 26-án Moszkvában tárgyal a Nagy Imre-per előkészítéséről.
  - 10 Ugyancsen az ülésen az Intéző Bizottság egyetértett a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsának felállításával is. MOL M–KS 288. f. 5/20. öc.
  - 11 Az MSZMP Intéző Bizottsága 1957. április 6-án szavazott a Legfelsőbb Bíróság mellett működő népbíróági tanács tagjairól. Ennek alapján a népbíróági tanács tagjai: Keresztes Sándor, Biró Mihály, Rudas Ernő, Massi Lajos és Lakatos Péterné. Az iratanyag mellett megtalálhatók a különböző bíróság tagjainak életrajzai is. MOL M–KS 288. f. 8/15. öc.

1. népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés és az erre irányuló szövetkezés;
2. lázadás;
3. robbanóanyag, illetve lőfegyver vagy lőszer engedély nélküli tartásával és robbanóanyag használatával, illetve lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntett;
4. hűtlenség;
5. közérdekű üzem, nyilvános közlekedési üzem vagy a honvédelem céljára szolgáló üzem szándékos megrongálásával elkövetett bűntett, illetve az ilyen üzem területére való jogtalan behatolás vagy ott tartózkodás, amennyiben ezzel, illetve más módon az üzem működését szándékosan megzavarták, vagy az ilyen cselekményre való izgatás, vagy más ilyen cselekményre való felhívás. A törvényerejű rendelet annyi megszorítást tartalmazott, hogy ezen bűncselekmények miatt csak akkor járhatott el a bíróság, ha a cselekmény tömeges munkabeszüntetésre irányult vagy egyébként nagy veszéllyel fenyegetett;
6. gyújtogatás;
7. közlekedés veszélyeztetésével elkövetett szándékos bűntett;
8. gyilkosság és szándékos emberölés;
9. fosztogatás;
10. rablás.

A népbíróság hatáskörét annyiban szinte korlátlanná tette a jogszabály, hogy kimondta, a terhelt valamennyi bűncselekményével kapcsolatban eljárhat a bíróság, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményeket a törvényerejű rendelet taxatív fel sem tüntette.

Az illetékesség tekintetében is tág teret biztosított a rendelet alkalmazói számára, hiszen a jogszabály kimondta, az eljárásra az a megyei népbírósági tanács az illetékes, amelynél az ügyész az eljárás lefolytatását indítványozza. Ez a megoldás is mutatja, hogy a jogalkotó hasznosította a háború után működő népbíróságok gyakorlati tapasztalatait, mivel már akkor is lehetővé tették ezt az eljárást. A megoldást az a tapasztalat tette szükségessé, hogy a vádlott jól ismert környezetében túl sok vele kapcsolatos szimpátia megnyilvánulásra kerülhet sor.

A népbírósági tanácsok a gyorsított eljárás szabályai szerint jártak el. A népbírósági tanács által kiszabható büntetéseket a jogszabály igen szűkre szabta. A bíróság halálbüntetést, életfogytig tartó büntetést vagy öt évtől tizenöt évig terjedő börtönbüntetést szabhatott ki. További enyhítésnek helye nincs — mondta ki lakonikusan az 1957. évi 34. számú törvényerejű rendelet.

A népbírószági tanácsok 1958 áprilisára befejezték az eléjük utalt ügyeket, így az Igazságügyminisztérium már ekkor javaslatot tett a győri, a miskolci, a pécsi és a szegedi népbírószágok megszüntetésére.¹² A Politikai Bizottság 1958. április 29-i ülésén hozzá is járult a megyékben működő népbírószági tanácsok megszüntetéséhez, azzal a kikötéssel, hogy ezt nem kell publikálni.¹³ A népbírószági tanácsok megszüntetéséről az MSZMP Politikai Bizottsága számára Nezvál Ferenc¹⁴ igazságügyminiszter 1959. december 11-én készített előterjesztést. A megszüntetés egyik indokaként azt jelölte meg, hogy a Fővárosi Bíróság népbírószági tanácsa előtt ekkorra már csak négy ügy, a Legfelsőbb Bíróság előtt pedig hat ügy volt folyamatban, míg a többi külön tanács már nem ítélt. A megszüntetés másik indoka viszont a politikai helyzet konszolidálódását jelezte: „Véleményem szerint a népbírószági tanácsok fenntartására szükség nincs, a rendes bírósági tanácsok bármilyen politikai jellegű ügy letárgyalására is alkalmasak, arra pedig szintén nincs már szükség, hogy a rendes bíróságok által kiszabható büntetéseknél magasabb büntetések kerüljenek kiszabásra.”¹⁵ Nezvál egyben azt is javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy a fennálló népbírószági tanácsok megszüntetésével ne töröljék ezt az intézményt a jogrendszerből, vagyis tartsák meg a hatásköri és eljárási szabályokat. Igazságügyminiszteri rendelettel bármikor újra felállíthatók lennének, és a hatályukban fenntartott jogszabályok alapján azonnal megkezdhetnék működésüket. A politikai vezetés hosszú ideig érlelte magában a döntést, a PB csak 1961. március 21-én hagyta jóvá, hogy az Igazságügyminisztérium előterjesztést tehet a Minisztertanácsnak a fennálló népbírószági tanácsok megszüntetéséről és a kivételes büntető eljárási szabályok hatályon kívül helyezéséről.¹⁶ A Politikai Bizottság elé került javaslat azt tükrözi, hogy ekkor már nem lehetett tovább halogatni a döntést, mivel az előterjesztés készítői¹⁷ szerint az ENSZ különböző fórumain és más nemzetközi szervezetekben is többször megrótták Magyarországot amiatt, hogy jogi szempontból még mindig „kivételes állapotok” uralkodnak. Így végül az 1961. évi 7. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte a népbírószági tanácsokra vonatkozó összes rendelkezést.

12 BFL XXV.4.h. 1966. 315. IX. Igazságügyminiszteri felügyeleti tájékoztatók.

13 MOL M-KS 288. f. 5/76. öc.

14 Nezvál Ferenc 1956. október 26–31. között város- és községgazdálkodási miniszter, 1956. november – decemberben a helyreállítási kormánybizottság tagja. 1957–1965 között az MSZMP Központi Bizottsága tagja. 1956. december 29-től május 9-ig az Igazságügyminisztérium megbízott vezetője, 1957–1966 között igazságügyminiszter.

15 MOL M-KS 288. f. 5/76. öc.

16 MOL M-KS 288. f. 5/226. öc.

17 A javaslatot Kaszás Ferenc és Nezvál Ferenc készítette.

A Fővárosi Bíróság működése

A Fővárosi Bíróság munkájának megszervezéséről Szakács Ödönnek, a Fővárosi Bíróság elnökének 1957. július 29-i összefoglalójából kapunk képet.¹⁸

1957. november 15-én kelt az Igazságügyminisztérium szigorúan titkos felhívása a megyei és fővárosi bíróság elnökeihez, amelyben statisztika készítését írta elő arra vonatkozóan, hogy mennyi és milyen jellegű ellenforradalmi ügy van folyamatban a bíróságokon.¹⁹ A vádlottakat osztályhelyzetük szerint is csoportosítani kellett aszerint, mennyi a munkásosztályhoz tartozó, mennyi a dolgozó paraszt, mennyi az értelmiségi és a kisiparos, mennyi az osztályellenség (huligán és csavargó), illetve az egyéb személyek számát is meg kellett jelölni. Külön fel kellett tüntetni a jelentésben, hogy a munkásosztály és a dolgozó paraszt osztályhelyzetű vádlottak közül hány személyt vádoltak nagyobb jelentőségű és mennyit kiemelkedő társadalmi veszélyességű bűncselekménnyel.²⁰ Az IM-utasítás arra is útmutatást adott, hogy kisebb jelentőségűnek kellett tekinteni az egyszerű dolgozók verbális izgatási ügyeit, vagy az ellenforradalomban való tevékeny részvételük²¹ olyan eseteit, amikor „valamely tisztség, funkció elvállalásán túlmenő aktivitást nem tanúsítottak, s céltudatos ellenforradalmároknak sem tekinthetők.”²²

A kezdeti időszak ítélkezési gyakorlatainak problémáit Jászai Dezső igazságügyminisztériumi főosztályvezető foglalta össze.²³

A legfőbb problémát Jászai szerint az jelentette, hogy az eljáró szervek nem ismerték fel az események ellenforradalmi jellegét, vagyis azt, hogy az elkövetők a népi demokratikus rendszer és annak alapintézményei ellen léptek fel. „Az ellenforradalmi jelleg világos felismerésének a hiánya és a nemzeti forradalom feltételezése alakított ki olyan ítélkezési nézetet, hogy ezen cselekmények elkövetőivel

---

18 Lásd 1. számú dokumentum.

19 BFL XXV.4.h. 007001/1957. 0079/1957 I.M.TÜK.

20 A Fővárosi Bíróság 1957. november 23-án kelt jelentése szerint a Fővárosi Bíróságon 156 ellenforradalmi jellegű ügyet tárgyaltak, ezekben az ügyekben 250 személyt vontak vád alá. A munkás osztályhelyzetűek száma 107 fő volt, értelmiségi és kisiparos 99, osztályellenség 22, egyéb származású 22. A munkás osztályhelyzetűek közül 49 személyt vádoltak kiemelkedő társadalmi veszélyességű bűncselekménnyel. BFL XXV.4.h. 007001/1957.

21 BHÖ (Hatályos Büntetőjogi Anyagi Jogszabályok Hivatalos Összeállítása) I. pont (2) bekezdés.

22 BFL XXV.4.h. 007001/1957. 0079/1957 I.M.TÜK.

23 Beszámoló az 1956. évi október 23-a után kialakult büntetőbírói gyakorlatról. A beszámoló 1957. április 16-i keltezésű. BFL XXV.4.h. 1966. 315. VIII. Igazságügyminiszteri felügyeleti tájékoztatók.

szemben békésen, megértően kell eljárni.”²⁴ Ezt a helytelen irányvonalat sikerült a jelentés készítésének időpontjára valamelyest módosítani és a párt és kormány nyilatkozataival összhangban, illetve az Igazságügyminisztérium útmutatásainak köszönhetően 1957. márciusára az ítélezési gyakorlat sokkal szigorúbbá vált. Erre az időszakra vonatkozóan már csak azt hiányolta a minisztériumi tisztviselő, hogy az ítéletek indoklásából hiányzott a politikai tartalom. A tényállást „...helytelenül nem illesztik be az ellenforradalom széles körű, államrendünk létét fenyegető folyamatos láncolatába.”²⁵

Az államrend elleni szervezkedés megítélésénél volt kezdetben a legnagyobb bizonytalanság. A bíróságok túl enyhén ítélték meg ezeket a cselekményeket, vagy egyszerű fegyverrejtegetés miatt vonták eljárás alá a vádlottakat, vagy egyáltalán nem is értékelték azt, hogy a vádlottak fegyveresen részt vettek az októberi harcokban.

A demokratikus államrend elleni izgatást tetteges bántalmazással, a vörös zászlók és csillagok megsemmisítésével, röpcédulák osztogatásával, emlékművek lerombolásával és sztrájkra való felhívással lehetett megvalósítani. A bíróságok azonban ezekben az esetekben sem értékelték kellő súllyal a társadalmi veszélyességet. Az esetek jelentős részében (60,5%) 1 éven aluli börtönbüntetést szabtak ki, miközben a törvényi minimum 2 év volt, emellett magas volt a felfüggesztett büntetések aránya is (16,8%). Hiányosságként emelte ki a beszámoló még az ittas állapot megállapításának problémáját: „...a bírák könnyebben hajlanak az ittas állapot megállapítására olyankor is, amidőn a vádlottak kétségtelen ital fogyasztása után, a visszatartó gátlásoktól felszabadulva teszik meg izgató kijelentéseiket, a kijelentések összefüggő, logikus értelméből azonban következik, hogy nincsenek beszámíthatatlan, ittas állapotban.”²⁶ Az utasítások hatására azonban 1957. márciusára már megvalósult a politikai vezetés által elvárt szigorú eljárás, ekkorra 57%-ra csökkent az 1 évi és azon aluli börtönbüntetések száma, sőt a jelentés kiemelte, hogy egyre több esetben szabtak ki 2–3 év körüli börtönt szóbeli izgatás esetén is.

A fegyverrejtegetések esetében is a túl enyhe ítélezést (1 éven aluli börtönbüntetések aránya 63,7%) emelte ki a jelenés, emellett azonban még nagyobb gondnak értékelte a felfüggesztések magas arányát (22%). A rossz ítélezési gyakorlatot egyrészt a megyei büntető kollégiumok helytelen jogértelmezésére vezette vissza Jászai. Hibásnak minősítette a bíróságok azon felfogását, hogy a statáriális rende-

---

24 Uo.

25 Uo.

26 Uo.

let lehetőséget adott volna a fegyverek büntetlen beszolgáltatására.²⁷ Másrészt véleménye szerint több esetben kialakult az a helytelen gyakorlat is, hogy ha a fegyverrejtegető ügye nem került rögtönítélő bíróság elé vagy gyorsított eljárásra, akkor már szükségtelen szigorú ítéletet hozni. „Ez a szemlélet persze merőben téves. Az a körülmény, hogy ki kerül statárium elé vagy gyorsított eljárásra, mindig attól függ, hogy a helyi viszonyoknak megfelelően szükséges-e az általános prevenció érdekében különösen szigorú büntetés kiszabása.”²⁸

A köztörvényi bűncselekmények közül kiemelte a jelentés az élet elleni bűncselekményeket, hiszen az elemzés szerint az ellenforradalom alatt nemcsak a politikai szándékkal elkövetett emberölések száma volt magas, hanem a személyes bosszúból fakadó cselekmények is elszaporodtak. Sok esetben azért született viszonylag enyhe ítélet, mivel a bíróságok megítélése szerint a forrongó hangulat kizárta az előre megfontolt szándék megállapítását.

A politikai szigor érvényre juttatása érdekében az Igazságügyminisztérium 1957. december 12-én újabb leiratot intézett a Fővárosi Bíróság elnökéhez.²⁹ A leirat bevezetője hivatkozott arra a vádra, amelyet megyei bírósági elnökök fogalmaztak meg a Legfelsőbb Bírósággal szemben, vagyis hogy a Legfelsőbb Bíróság az elsőfokú ítéleteket indokolatlanul enyhíti. Erre tekintettel kért információt az Igazságügyminisztérium arról, hogy a Fővárosi Bíróság elnökének véleménye szerint a Fővárosi Bíróság esetében hány kifogásolható másodfokú ítélet született. Emellett a minisztérium elsősorban a huligán, osztályidegen elemekkel szembeni eljárás adatait kívánta összegyűjteni.³⁰

Az MSZMP PB 1957. december 12-i határozatának³¹ végrehajtásáról az Igazságügyminisztérium Felügyeleti Főosztálya 1958. január 30-án kívánt tájékozódni, és több pontban kérte a bíróságok elnökeinek beszámolóját.³²

A leirat a statisztikai adatok közlése mellett arról is tájékoztatást kért, hogy az érdemi ítélezésben miként tükröződnek a decemberi párthatározat előírásai. „A párthatározat meghozatala óta megfelelő alapossággal vizsgálták-e a bíróságok,

27 A vitatott jogszabályhely az 1956. évi 28. törvényerejű rendelet 2. § (2) bekezdése: „Azok, akik a jelen törvényerejű rendelet kihirdetése és a beszolgáltatási határidő között fegyvereiket stb. beszolgáltatják, fegyverrejtegetés címén nem büntethetők.”

28 Uo.

29 BFL. XXV.4.h. 007001/1957. 0079/2/1957 I.M.TÜK.

30 A Fővárosi Bíróság elnöke válaszában 5 kifogásolható ítéletet jelölt meg.

31 MOL M–KS 288. f. 5/54. öc. A „büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” napirendi pont alatt lezajlott ülés által elfogadott határozat határozta meg a forradalmi tevékenység miatti felelősségre vonás irányvonalát.

32 BFL. XXV.4.h. 8001/1958. 001/3/1958. I.M. TÜK.

hogy az elkövető osztályidegen, huligán, lumpenproletár, szokásos bűnöző, vagy osztályát eláruló dolgozó, illetőleg csupán megtévedt dolgozó-e? Helyesen döntöttek-e a bíróságok ebben a büntetéskiszabás szempontjából alapvetően fontos kérdésekben és a büntetés kiszabásánál érvényesítették-e és helyesen érvényesítették a Párthatározatban megjelölt jogpolitikai szempontokat?³³ A leirat külön kérte annak vizsgálatát, hogy a nyilvánosság kizárására vonatkozó előírások a gyakorlatban hogyan érvényesültek, illetve megtörtént-e az ellenforradalmi ügyek soron kívüli tárgyalása.

A Fővárosi Bíróság elnöke az ítélezésben érvényesülő elvekkel kapcsolatban az általánosságokon kívül — vagyis biztosította a felügyeletet ellátó minisztériumot arról, hogy természetesen külön figyelmet fordítottak a tudatos ellenforradalmárok és a megtévedt vagy megtévesztett személyekkel szembeni különbségtételre — konkrét példákkal is illusztrálta az elvek gyakorlati érvényesülését.

A zárt tárgyalásra vonatkozó előírással kapcsolatban az elnök arról tájékoztatta az Igazságügyminisztériumot, hogy a Fővárosi Bíróság abban az esetben, ha az ügy anyaga nem volt államtitok, nem tartalmazott katonai vagy hivatali titkot, és erkölcsi okok sem álltak fenn, akkor nyilvános tárgyalást tartott. Az elnök szerint ezekben az esetekben semmi sem indokolta a nyilvánosság kizárását, az nem lehetett kellő ok, hogy az ügy tárgya ellenforradalmi bűncselekmény, vagyis politikai ügy. Sőt, a munkástanácsok elleni eljárásokban éppen a vállalatok dolgozóira irányuló nevelő hatás miatt szükségesnek látta a nyilvánosságot, véleménye szerint a titkolás csak nyugtalanságot keltett volna.

A soron kívüli tárgyalásokról a Fővárosi Bíróság annyit közölt, hogy a Fővárosi Bíróság büntető tanácsai szinte kizárólag ellenforradalmi bűncselekményeket tárgyaltak, ezért a tárgyalások sűrítésével tudnak eleget tenni az előírásoknak.

A Fővárosi Bíróság büntető kollégiuma 1959 májusában tartott ülést „A Fővárosi Bíróság ítélezése az ellenforradalmi bűncselekmények tekintetében” címmel. Az ülésre Szakács Ödön, a Fővárosi Bíróság elnöke készítette előterjesztést. Ekkorra már a perek nagy része befejeződött, ezért az ülés célja főként az volt, hogy az ítélezésben részt vevők értékeljék az elvégzett munkát. Az értékelés az államrend elleni szervezkedés és az izgatás ügyében hozott ítéletek elemzése alapján készült.³⁴

Az elemzés először az ügyek előkészítésével kapcsolatos tapasztalatokat összegezte. Amellett, hogy elismerte a nyomozó hatóságok gyors munkáját, több szempontból kritikával illette az ügyészséget és a rendőrséget. Egyik hibának azt tar-

---

33 Uo.

34 BFL XXV.60.b. (Fővárosi Főügyészség. iratai. TÜK Igazgatási iratok) 0055/1959.

totta, hogy az egyes személyek elleni nyomozás több esetben elszigetelten zajlott, a történelmi háttér és az összefüggések felderítése nélkül.³⁵ A másik problémának a bíróság szempontjából azt találta, hogy a nyomozó hatóságok bizonyos esetekben nem rögzítették írásban a nyomozás minden eredményét, más esetekben viszont olyan terjedelmes jegyzőkönyveket vettek fel, amelyek tele voltak az ügy szempontjából érdektelen adatokkal, és ezeket a bíró kénytelen volt végigolvasni és szelektálni. Másrészt a nyomozóhatóságok rossz jegyzőkönyvei a nyomozás kiegészítését tették szükségessé, különösen amiatt, hogy az eljáró hatóságok a védelem bizonyítékait sok esetben nem vették figyelembe, ezeket nem biztosították a tárgyalásra. A bíróság elnöke külön kiemelte azokat az eseteket, amikor a terhelt kezdetben tagadott, később azonban a beszerzett bizonyítékok hatására beismerte tettét. A nyomozó hatóságok azonban sok esetben elmulasztották jegyzőkönyvezni a bizonyítékokat, így a bíróság előtt a vádlott az eltérő vallomásai miatti magyarázatként már arra hivatkozott, hogy erőszakkal és megfélemlítéssel vették rá a beismerésre. Hibának minősítette az összefoglaló az előzetes letartóztatások gyakorlatát, vagyis azt, hogy a hatóságok a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit sem helyezték szabadlábra. Külön többletmunkát jelentett a bíróságoknak, hogy a nyomozó hatóságok a házkutatás során sok olyan tárgyat foglaltak le bűnjelként, amelyek az elkövetett bűncselekménnyel semmiféle összefüggésben sem voltak. Ezeket a tárgyakat később sem adták vissza a tulajdonosaiknak, hanem áttették a bírósághoz, így a bíróságoknak kellett rendelkezni a lefoglalás megszüntetéséről.

Az elnöki összefoglaló az ítéletek elemzésével képet adott az ellenforradalmi bűncselekmények indító okairól. Az elkövetés motívumai között első helyen az osztálygyűlöletet emelte ki. „Magasabb képzettségű, legalábbis érettségizett, deklaszált értelmiségiek, volt horthysta katonatisztek és magasabb állami funkcionáriusok, ingatlan vagyonukat, termelő eszközeiket veszített tőkésék, akik képességeikkel arányban nem álló vagy igényeiknek meg nem felelő alacsonyabb munkakörben dolgoztak, az ellenforradalom idején elérkezettnek látták az időt, hogy elvesztett hatalmi, vagyoni helyzetüket visszaszerezzék.”³⁶

Az összefoglaló szerint a vezető szerepet betöltők között a korábban elítéltek voltak többségben, és ők játszották egyben a legkegyetlenebb szerepet is. Itt különösen kiemelte a jelentés a korábbi nyilas párttagokat. Az elkövetés indokai között a vélt, vagy jogos sérelem volt még meghatározó, példaként említette a jelentés az

35 Az elemzés konkrét példaként említette a Tóth Ilona ügyében zajlott eljárást, ahol az ügy adatai alapján az eljáró bíró hívta fel a figyelmet Angyal István szervezkedési ügyének jelentőségére a nyomozó hatóságok figyelmét.

36 BFL XXV.60.b. 0055/1959.

indokolatlan fegyelmi elbocsátást. Külön csoportként beszélt az elemzés azokról, akik az államrend elleni szervezkedés kevésbé súlyos formájában vettek részt, és erőszakos cselekményt nem követtek el. Az elemzés szerint közöttük többségben voltak a 20 és 30 év közötti fiatalok, akik vidékről kerültek a fővárosba, közülük többen munkásszálláson laktak. Ebből a csoportból emelte ki az elnök a karrieristáknak nevezett réteget, akik a gyorsabb érvényesülés érdekében tudatosan álltak az ellenforradalom oldalára. Kisebb csoportként jellemezte azokat, akik meggyőződésből csatlakoztak az ellenforradalmárokhoz. Ők jobbára volt partizánok, MDP- és DISZ- tagok, és ők voltak azok, akik nézeteiket a bírósági eljárás során sem változtatták meg. Külön említette a jelentés a munkástanácsok vagy forradalmi bizottságok tagjait, akik megtévedtek az ellenforradalom eszmei zűrzavarában. Ők általában büntetlen előéletűek voltak, többük párttagsággal is rendelkezett. Ők arra hivatkoztak, hogy az MDP szerveinek kérésére vállaltak szerepet a munkástanácsokban. „Nem vették észre és így nem is akadályozhatták meg az ellenforradalom oldalára tolódását.”³⁷

Végül az összefoglaló említés szintjén kitért az izgatási cselekmények „tipikus indítóokára”, az alkoholmámorra.

Az elkövetők szociológiai elemzése címén a fiatalkorúak csoportját emelte még ki a jelentés. 1957. január 1. és 1958. december 31. között az államrend elleni szervezkedés miatt elítéltek 8,9%-a, az izgatás miatt elítéltek 4%-a volt fiatalkorú. A családi háttérrel elemezve a jelentés azt emelte ki, hogy a fiatalkorúak többsége rendezetlen életviszonyai miatt vett részt az ellenforradalomban (nyilas, büntetett előéletű szülők, az apa hiánya, menhelyen nevelkedés). A jelentés szerint sok esetben huligán bandák alakultak át fegyveres ellenforradalmi csoportokká. A röpiratszerkesztésben és terjesztésben elítélt fiatalkorúakra pedig főként a volt írószövetség tagjai által hirdetett nézetek hatottak különös erővel.

Az összefoglaló külön problémaként elemezte a szervezkedés és izgatás elhatárolásának kérdését, melynek kapcsán azt emelte ki, hogy a minősítés gyakorlata sok esetben ötletszerű volt. Ezt azonban Szakács Ödön elfogadhatónak tartotta, mivel véleménye szerint nem lehetett általános érvényű szabályt alkotni arra, hogy mely ponton válik az államrend elleni gyűlölet pusztá felkeltése az államrend megdöntésére irányuló mozgalom részévé.

Az ítéletek elemzése után a bíróság elnöke azt állapította meg, hogy a népi demokratikus államrend megdöntése előkészítő cselekménye, vagyis a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomra való felhívást kevés esetben állapított meg a Fővárosi Bíróság. Ezt a minősítést főként rölapok terjesztése ese-

---

37 Uo.

tében tartotta megalapozottnak, ha a röplapokat az ellenforradalom fegyveres levereése után terjesztették, és azok szövege a megdöntött ellenforradalom fegyverek helyett más eszközökkel való továbbfolytatására buzdított.

A büntetéskiszabás gyakorlatának vizsgálata esetében a bíróság elnöke éles hátróvonalat húzott a szervezkedés és az izgatás miatt elítéltekkel szemben kiszabott büntetések mértéke között. Míg az előbbinél a megtorlás volt az elsődleges szempont, és a szokásos enyhítő körülményeket (büntetlen előélet, családi állapot) sem vették figyelembe, addig az utóbbi cselekménynél az enyhítés dominált.³⁸

A Fővárosi Főügyészség működése

Götz János fővárosi ügyész 1957. augusztusi jelentése azt mutatja, hogy az ügyészségen is problémát okozott az ellenforradalmi ügyekben való eljárások megindítása.³⁹

A legfőbb ügyész 003/1957. számú utasítása kiemelten foglalkozott azokkal a bűncselekményekkel, amelyek esetében halálos minősítést kellett alkalmazni.⁴⁰ Az utasítás kötelezte a megyei (fővárosi) ügyészeket és a katonai ügyészségek vezetőit, hogy a halálos minősítésű büntető ügyeket személyesen kísérik figyelemmel. Ilyen esetekben a vádirat benyújtásáról a Legfőbb Ügyészséget is értesíteni kellett. A bírósági szakaszba került ügyek esetében a következőket rendelte az utasítás: „A halálos minősítéssel benyújtott vádiratok esetén, úgy az előkészítő ülésen, mint a tárgyaláson ehhez a minősítéshez ragaszkodni kell és amennyiben a bíróság ettől eltérően minősítene, nyomban fellebbezési óvást kell bejelenteni.”⁴¹ A teljes körű ellenőrzés érdekében a legfőbb ügyész azt is elrendelte, hogy az első fokú tárgyalás eredményéről értesíteni kell a Legfőbb Ügyészséget és az értesítéshez mellékelni kell a bírói ítélet értékelését. Az értékelésnek ki kellett terjednie a cselekmény minősítésére és az alkalmazott büntetés mértékére is.

---

38 Szakács Ödön statisztikai adatokkal is igazolta állítását. 1957-ben a szervezkedés miatt elítéltek 33%-a kapott 10 évet meghaladó vagy életfogytig tartó büntetést, az elítéltek 12%-át halálbüntetéssel sújtották, 1 évet meg nem haladó börtönbüntetést viszont csak az elítéltek 3%-ával szemben alkalmaztak. Az 1958-as évben egy kicsit változtak az arányok. A halálbüntetések aránya ugyanakkora (12%) maradt, az 1 évet meg nem haladó büntetések arányszáma azonban kissé kedvezőbb lett: 9,4%.

39 Lásd 2. számú dokumentum.

40 BFL XXV.60.b. 011/1957.

41 Uo.

1958. június 26-i keltezéssel Götz János fővárosi ügyész és Szakács Ödön, a Fővárosi Bíróság elnöke közösen foglalta össze az ügyészségek és bíróságok eredményeit az ellenforradalom megtorlásában.⁴²

Az összefoglaló először is kitért arra, hogy a fővárosi ügyészség és bíróság nemcsak a saját illetékességi területén járt el, hanem más, főleg határmenti ügyészségek és bíróságok feladatát is elvégezte. Az illetékességi terület átlépésének indoka az volt, hogy egyes vidéki ügyészségek túl liberálisan jártak el az embercsempészek és határsértők ügyeiben. Emellett még kb. 20 ügyben kijelölés alapján járt el a fővárosi ügyészség és bíróság.

A tájékoztató szerint időrendben először, 1957 első felében a fegyverrejtegetések ügyében jártak el az ügyészségek, és hoztak ítéletet a bíróságok. Később került sorra a többi politikai bűncselekmény: a szervezkedés, az ellenforradalmi gyilkosság, az izgatás.

Az ügyészség munkáját értékelve arányszámokkal igazolva mutatta be a fővárosi ügyész, hogy az ügyészségek munkájában mekkora javulás mutatkozott. Egyrészt a megvádolt osztályidegenek aránya jelentősen növekedett 1957-hez képest (korábban 2,7%, 1958-ban már 5,7%), ugyanakkor ezen időszakban 140 dolgozóval szemben megszüntették az eljárást. Felülvizsgálták, a rendőrséggel közösen, a közbiztonsági őrizetbe helyezettek ügyét, és a munkás-paraszt származásúak nagy részét szabadon engedték.⁴³

A legfőbb ügyész értékelése szerint a szervezet eredményes munkát végzett, ezért úgy látta, hogy az ügyészség 1961 elejére teljesítette feladatát. A Legfőbb Ügyészség 1961. április 21-én keltezett leirata a Fővárosi Főügyésznek azt az utasítást adta, hogy az ellenforradalmi bűncselekmények üldözését le kell zárni, nem lehet megengedni, hogy ilyen ügyekben újabb eljárások induljanak.⁴⁴ A Legfőbb Ügyészség utasítása szerint még akkor sem indítható ilyen vizsgálat, ha egyébként a terhelttel szemben 1956 után elkövetett politikai cselekménye miatt eljárás van folyamatban.

---

42 Tájékoztató az ellenforradalomban aktívan részt vett személyek felclősségre vonásáról. BFL. XXV.4.h. Fővárosi Bíróság TUK elnöki iratok. Végyes iratok.

43 A 473 politikai cselekmény miatt közbiztonsági őrizetbe helyezett közül csak 17 munkás-paraszt származású maradt őrizetben.

44 BFL XXV.60.b. 0040/1961.

Ügyészek és bírák⁴⁵

A politikai vezetés számára kiemelkedő fontosságú volt, hogy a forradalommal való leszámolás során a törvényesség látszatát fenntartsa. Ehhez természetesen szükség volt arra, hogy az ítélkezésben részt vevők hajlandók legyenek együttműködni és végrehajtani a fentről jövő utasításokat. Ez azonban nem ment egyszerűen. A források tanúsága szerint a bírói kar kezdetben nem tanúsította azt az elszántságot, amit a vezetés elvárt tőle. Bizonyos ideológiai nyomásgyakorlás és a megbízhatatlannak ítélt bírák eltávolítása után, csak 1957 végére kezdtek a bíróságok és ügyészségek a hatalom megalégedésére működni.

Az ideológiai nyomásgyakorlás első állomása az 1957. február 15-én összeült országos bírósági vezetői értekezlet volt. Itt Nezvál Ferenc, az Igazságügyminisztérium kormány megbízottja⁴⁶ megnyitó beszédében magyarázta el a jelen lévő bírósági vezetők számára a bíróságok helyét az új szocialista rendszerben: „...mi tudjuk, hogy a bíróság minden államrendszerben és így a proletárdiktatúrában is az uralkodó osztály erőszakszervezetének, az államnak egyik legfontosabb szerve és mint ilyen, nem lehet független az állam célkitűzéseitől, amelyet viszont a párt határoz meg.”⁴⁷ Hosszasan kitért a bírói függetlenség kérdésére is. Ennek fontosságát elismerte és hangsúlyozta, hogy a bírák természetesen függetlenek, és csak a törvénynek vannak alávetve, de nyomatékosan felhívta a jelenlévők figyelmét arra is, hogy a törvényeket az adott politikai és gazdasági helyzetnek megfelelően kell alkalmazni.

A kormány megbízott különösen aggasztónak találta, hogy a bírói kar még ekkor is bizonytalan volt a forradalmi események megítélésében. Vagyis a bírák között még 1957 februárjában is viták zajlottak arról, hogy az októberi események ellenforradalomnak vagy nemzeti szabadságharcnak minősülnek-e. Nezvál kulcsfontosságúnak tartotta elfogadtatni az összes ítélkezésben részt vevő bíróval, hogy 1956 októberében ellenforradalom zajlott Magyarországon. Ezt azért tartotta alapvető jelentőségűnek, mivel véleménye szerint a bíróságok csak így válhatnak osztálybírósággá, és csak így lehetnek hű végrehajtói a párt célkitűzéseinek.

---

⁴⁵ Az ügyési és bírói kart sújtó tisztogatásokról részletes adatokat közöl *Zinner Tibor: A kádári megtorlás rendszere*. Bp., Hamvas Intézet, 2001. 179–189. p.

⁴⁶ 1957. május 9-től igazságügyminiszter.

⁴⁷ A dokumentumot közli: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2.* Szerk. Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor. Bp. 1993. 688. p.

A bíróságok személyi állományáról és az ott dolgozók forradalom utáni hangulatáról 1957 májusában készült az első összefoglaló jelentés.⁴⁸

A jelentés első mondatai rögtön magyarázatot kívántak adni arra, hogy a bíróságok miért is nem tudtak oly következetes szigorral fellépni az ellenforradalmárok ellen, mint ahogy azt a pártvezetés elvárta volna. „Bár a felszabadulás óta történt ismételt elbocsátások következtében a bírói karnak több mint 2/3 része kicserélődött, bíróságaink összetétele 1956 októberében politikai szempontból még mindig nem volt megfelelő. Az 1031 bíró közül ugyan már csak 351 volt olyan, aki a felszabadulás előtt is bíróként működött, de ezek között — úgyszintén a felszabadulás előtt fogalmazói szolgálatot teljesített 206 személy között is — még jelentős számban maradtak olyanok, akik politikai szempontból nem voltak elég szilárdak.”⁴⁹ A jelentés szerint a legnagyobb problémát az jelentette, hogy a forradalmi cselekményekben aktívan ugyan nagyon kevés bíró vett részt, de annál nagyobb arányban kerültek a forradalom szellemi hatása alá.⁵⁰

Szakács Ödön 1957 júliusában készített összefoglalójából derül fény arra, hogy az 1956-os forradalom a Fővárosi Bíróság személyi állományát valóban elég mélyen érintette.⁵¹

A budapesti ügyészségeken dolgozók forradalmi érintettségéről Götz János fővárosi ügyész 1957. augusztusi összefoglalója ad számot.⁵²

---

48 MOL XIX-B-1-g (Belügyminisztérium Választási iratok) 6-362/1-1957. Jelentés az MSZMP Intéző Bizottsághoz a bíróságok helyzetéről.

49 Uo.

50 A politikailag megbízható bírói kar megteremtése érdekében 1957 májusára megtörtént a tisztogatás. Ellenforradalmi vagy nem kielégítő politikai magatartás miatt az Igazságügyminisztériumban 20 személyt leváltottak, a bíróságokról 54 bírót, 16 közjegyzőt és 18 fogalmazót bocsátottak el. 38 bírót idős kora, illetve szakmai képzetlensége miatt küldtek el. Az elbocsátott bírák helyére részben a bírósági fogalmazók közül nevezték ki bírákat, részben más területről hoztak „politikailag fejlett elvtársakat”, részben visszavették 22, korábban elbocsátott bírót, akik az ellenforradalom alatt kifogástalanul viselkedtek.

51 Lásd 1. számú dokumentum

52 Lásd 2. számú dokumentum.

Források

A alábbiakban közölt két jelentést a MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottsága 1957. augusztus 12-i ülésén⁵³ tárgyalta meg. Az ülésen az elkövetők osztályhelyzetének megítélésével kapcsolatban bontakozott ki jelentősebb vita. Szabó Kálmán szerint a bíróság sok esetben nem tudja megállapítani az elkövető osztályhelyzetét, mivel az „osztályellenség” sok esetben megváltoztatta a munkahelyét és a munkáját. Külön kiemelte, hogy már a nyomozás során el lehetne dönteni, hogy szükséges-e egyáltalán a vádemelés. „Sokszor azt is kell vizsgálni pl. az izgatás esetekben, hogy milyen helyzetet vont maga után a dolgozók körében. Bizonyára lesz majd olyan időszak, hogy ilyen cselekmények miatt egy egyszerű dolgozó nem kell majd megvádolni. Persze ehhez politikai érzék is kell.”⁵⁴

Kelen Béla⁵⁵ hozzászólásában azt emelte ki, hogy az osztályszempont érvényesítése nemcsak az elkövető származásának vizsgálatát jelenti, hanem azt is figyelembe kell venni, hogy az adott bűncselekmény mennyiben veszélyeztette a munkásosztály hatalmát. „Az élet bármely területén azt kell levonni, hogy itt veszélyeztetve volt a munkásosztály hatalma, ebből a szempontból kell végezni a munkát a gyakorlatban. Ezeket a szempontokat figyelembe kell venni, ha tüchtig munkásról is van szó, de cselekedetében a munkásosztály hatalma ellen szervezett.”⁵⁶ A hozzászóló szerint az ítékezés során súlyosabban kellene értékelni az 1956. november 4. utáni cselekményeket, mint az október 23. és a november 4. közöttiekét. Véleménye szerint a november 4. után elkövetett bűncselekményeket azért kell súlyosabban megítélni, „mert ekkor már volt párt, volt kormány.”⁵⁷

Csikész Józsefné⁵⁸ hozzászólásában bírálta a bíróság és ügyészség kezdeti munkájára jellemző liberalizmust. Ezzel kapcsolatban önkritikusan azt is megjegyezte, hogy a pártszerveket is komoly ideológiai zűrzavar jellemezte, sőt egy-egy vezető elvtárs kijelentése is komoly problémát jelentett az ügyészségeken és a bíróságokon. Végső összegzésként kijelentette: „Az volt a baj, hogy azt vitatgatták, hogy az

---

53 BFL XXXV.1.a. (Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottságának iratai. Vezető tesztületek és titkárok) 4/3 1957. VIII. 12.

54 BFL XXXV.1.a. 4/3 1957. VIII. 12. 4. p.

55 1957–1962 között a Budapesti Pártbizottság titkára.

56 BFL XXXV.1.a. 4/3 1957. VIII. 12. 5. p.

57 Uo.

58 1950-től a Budapesti Pártbizottság tagja, 1952-től 1964-ig az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője, majd a PB titkára. 1956-ban részt vett a Köztársaság téri pártház védelmében. 1965–1975 között a Fővárosi Tanács elnökhelyettese. 1970–1980 között az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság tagja.

elítelt milyen származású, és ebből nagyon sok furcsa dolog derült ki. Erre vigyázni kell, nehogy fejtellenül és mechanikusan értelmezzék az osztályharcot.”⁵⁹

Szabó Kálmán fontos kérdésként emelte ki hozzászólásában az ügyészek politikai elkötelezettségét a párt iránymutatásai iránt. Szerinte a párt politikájával való egyetértést egzisztenciális szempontok motiválják. Véleménye szerint a statisztikában szereplő adat, mely szerint az ügyészek fele párttag, még nem jelenti azt, hogy valóban ütőképes erőt képeznének. „Elég sok elvtárs politikai felismerésből kérte átigazolását, azonban sokan vannak olyanok, akik nem oda valók, azonban miután kifogás nem merült fel ellenük, kénytelenek voltunk őket átigazolni. Ezeknél nem vagyok meggyőződve arról, hogy valamennyien belső meggyőződésből követik a pártot.”⁶⁰

Ezzel kapcsolatban a párt Budapesti Végreható Bizottsága azt a döntést hozta, hogy a kerületi ügyészségeken a kerületi pártbizottságokhoz tartozó pártszervezeteket kell létrehozni, ahol ennek a feltételei nincsenek meg, ott a párttagoknak a Budapesti Ügyészség pártszervezetéhez kell csatlakozniuk.

A VB határozata szerint fel kell kérni a Fővárosi Tanácsot, hogy a tanácsi beszámolókon biztosítsanak részvételi lehetőséget a Fővárosi Ügyészségnek és a Fővárosi Bíróságnak. Az ügyészség és bíróság munkatársai itt tájékoztassák a lakosságot a munkájukról és eredményeikről, és kérik a lakosság segítségét a bűnüldözésben.

1. dokumentum

A Budapesti Fővárosi Bíróság elnöke

Az MSZMP Budapesti Bizottságának
Budapest

I.

Az októberi ellenforradalmi események következtében a Fővárosi Bíróság és a budapesti kerületi bíróságok működése átmenetileg szünetelt.

Az ellenforradalom idején a budapesti bíróságok dolgozói is választottak — egy — ú. n. „forradalmi bizottság”-ot. Ez a bíróságok két személyügyi megbízottját ki-

---

⁵⁹ BFL XXXV.1.a. 4/3 1957. VIII. 12. 6. p.

⁶⁰ Uo. 4. p.

tiltotta a bírósági épületekből, ezenfelül az Igazságügyminisztériumban több vezető dolgozó eltávolítását követelte, követeléseinek a megvalósítására azonban nem került sor. Néhány, a Pártba való belépés ellen izgató névtelen röpcédula kifüggesztésén kívül rendzavarás, dolgozók bántalmazása vagy nyilvános becsmérése nem fordult elő.

Az igazságügyminiszter az ú. n. „Forradalmi bizottság” elnökét és néhány tagját, összesen négy bírót 1957. január 12-ével, illetőleg február 15-ével az apparátusból eltávolította.

A budapesti bíróságok 300 bírója közül mindössze 2 disszidált.

A racionalizálás során 18 bírót és 41 egyéb dolgozót bocsátottunk el, illetve nyugdíjaztunk, ezzel is javítva bíróságaink összetételét.

Az ellenforradalom leverése után az újjászervezett rendőrség és karhatalom teljes erejét az ellenforradalmi bűncselekmények felderítésére és üldözésére fordította. Ezzel párhuzamosan 1957. január 15-én lépett hatályba az 1957. évi 4. törvényerejű rendelet, amely az ellenforradalmi cselekmények elleni küzdelem eredményesebbé tétele érdekében néhány főbenjáró büntettet, bizonyos feltételek mellett gyorsított eljárásra utalta. A gyorsított eljárásra tartozó ügyek elintézésére a Fővárosi Bíróságnak volt hatásköre. Így érthető, hogy a Fővárosi Bíróság elsőfokú büntetőtanácsainak ügyforgalma ugrásszerűen emelkedett. Míg az 1956. év első kilenc hónapjában átlag 75 új ügy érkezett havonként a Fővárosi Bíróság elsőfokú büntetőtanácsaihoz, addig a folyó év május havában már 175 elsőfokú elintézésre váró ügy érkezett a Fővárosi Bírósághoz. Ez a szám azóta sem csökkent. Az elsőfokú büntetőtanácsok számát fokozatosan — a rendelkezésemre álló személyi és anyagi eszközökhöz mérten — 7-ről 13-ra emeltem, a fellebbezési tanácsok bíráit részben elsőfokú ügyek tárgyalására állítottam be, a kerületi bíróságok személyzetét átcsoportosítottam, hogy a rendkívüli ügyérkezéssel megbirkózhassunk.

Az első, gyorsított eljárásra tartozó ügy 1957. február 6-án érkezett a Fővárosi Bírósághoz. Azóta havonként átlag 8, június 30-áig bezáróan összesen 48 gyorsított eljárásra utalt ügy érkezett a Fővárosi Bírósághoz. Ezekben az ügyekben az összes vádlottak száma: 160, ebből a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés miatt 88, fegyverrejtegetés miatt 42, gyilkosság miatt 12, rablás miatt 11, fosztogatás miatt 7 személyt állított az ügyészség bíróság elé. A bíróság összesen 139 vádlottat ítélt el, közülük 26-ot halálra, 14-et életfogytiglani, illetőleg 15 évet meghaladó börtönbüntetésre, 40-et 5–8 évi, 29-et 10–15 évi, 9-et 8–10 évi, a többi elítéltet pedig 5 évnél rövidebb tartamú börtönbüntetésre.

A folyó hó 3-án kezdték meg működésüket a Fővárosi Bíróságnak az 1957. évi 34. törvényerejű rendelet alapján szervezett népbírói tanácsai. A Fővárosi Bíróságnál a tervezett 5 népbírói tanács közül egyelőre 3 ítélezik. A többi tanácsot

az ügyforgalom alakulásától függően fokozatosan állítom fel. A népbírószági tanácsok eddig 2 ügyben hoztak ítéletet, két vádlott ellen szabtak ki halálbüntetést.

Az ellenforradalmi események kiváltotta eszmei zűrzavartól a bírák sem voltak mentesek. Az ellenforradalmi bűncselekmények megítélése terén a kezdetben mutatózó tájékozatlanságot és bizonytalanságot pedig csak növelte az a körülmény, hogy az ilyen természetű ügyeket korábban hosszú évek óta a titkos ügykezelés szabályai szerint és a főváros egész területén egy-két erre kijelölt bíró intézte. A bírák nagy többségének tehát nem volt gyakorlata, és kezdetben minden irányítás is hiányzott az ellenforradalmi bűncselekmények megítélése terén. Ennek következményei különösen két típushibában jelentkeztek. Az egyik hiba a vádlott magatartásának elszigetelt, az események sorából kiszakított vizsgálata volt, ami gyakran hibásan enyhe minősítésekre vezetett. Így például a bíróság csupán magánlaksértésben találta bűnösnek azokat a vádlottakat, akik ÁVH-sokat kerestek a lakásukon, az ott talált marxista ideológiai könyveket, vörös zászlót az utcára hajigáltak stb. Ezekből a cselekményekből nyilvánvaló, hogy a vádlottak a proletárdiktatúra megsemmisítésére törekvő mozgalom tevékeny részesei voltak, a magánlaksértésnél lényegesen súlyosabb bűncselekmény: szervezkedés terheli tehát őket. A másik főhiba pedig abban mutatkozott meg, hogy a bíróságok kezdetben nem tudtak éles határvonalat húzni a népi demokrácia elszánt ellenségei és azok között a jóhiszemű dolgozók között, akik csupán a népi demokratikus kormányzás terén elkövetett hibák kijavítására törekedtek, és ennek során sodródtak bele valamilyen bűncselekménybe. Ennek a zavarnak a során kezdetben létrejött a Fővárosi Bíróság részéről olyan téves döntés is, amely szerint a vádlottakat nem lehetett ellenforradalmárnak tekinteni, mert azok becsületes munkás–paraszti szülők gyermekei.

A helyes bírói gyakorlat kialakításához a Legfelsőbb Bíróság mutatott irányt elsősorban elvi jelentőségű határozataival és kollégiumi állásfoglalásaival. Jelentősen hozzájárult a nézetek és vélemények tisztázásához az 1957. március 1-jén tartott bírói értekezlet⁶¹ is, amelyen az igazságügyminiszter elvtárs felszólalásában részletesen foglalkozott az ellenforradalmi események helyes értékelésével.

---

61 Közli: Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Szerk. Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor Bp. 1993. 710–712 p.

Végül, de nem utolsó sorban hathatós segítséget nyújt az ítélezésben az MSZMP konferenciájának június 30-i határozata, amely világosan tartalmazza büntetőpolitikánk irányelveit. A határozat vonatkozó részét nemcsak szóbeli tájékoztatás során, hanem írásban is közzétűk a bíróságokkal.

Mindezeknek a hatásoknak az eredményeként állapíthatta meg az Igazságügy-minisztérium már május hónapban, hogy a Fővárosi Bíróság büntetéskiszabási gyakorlata állandó javulást mutat, egyre határozottabb, politikusabb és a szocialista törvényesség követelményeinek egyre inkább megfelel. A június havi ítékezés pedig általánosságban összhangban volt a párthatározatban foglalt iránymutatással.

A kerületi bíróságok ügyforgalma alacsonyabb, mint 1956-ban volt, azonban lassú emelkedés észlelhető.

Az ellenforradalmi bűncselekmények közül az év első hat hónapjában fegyverrejtegetés miatt 214, tiltott határátlépés, illetőleg embercsempészség miatt 287 személy ügyében ítéleztek a budapesti kerületi bíróságok. Ezeknek az ügyeknek a száma április ugrásszerűen emelkedett, azóta viszont rohamosan csökkent. Az áprilisi 142 vádlottal szemben júniusban már csak 52 személy állt ilyen váddal terhelt a kerületi bíróságok előtt.

Amit az ideológiai tévedésekről, eszmei tájékoztatatlanságról és kezdeti bizonytalanságról fentebb mondtam, fokozottan érvényes a kerületi bíróságok vonatkozásában. Az ezeknél működő nagyobb számú fiatal, kezdő bíró az év elején különösen hajlamos volt arra, hogy az ellenforradalmi bűncselekmények társadalmi veszélyességét lebecsülje, különösen a fegyverrejtegetések és a tiltott határátlépések tekintetében.

Egyébként a fegyverrejtegetés és a tiltott határátlépés, valamint az embercsempészség tekintetében követett bírói gyakorlatot a Fővárosi Bíróság büntető kollégiuma ez évi április 13-i ülésén⁶² behatóan megvizsgálta és állásfoglalásaival a kerüle-

---

62 BFL XXV.4.c. (Fővárosi Bíróság iratai. Elnöki iratok) 1957. El. II. C. 22/4. A kollégiumi döntés a tiltott határátlépés kísérletének és előkészületi cselekményének elhatárolásával foglalkozott. A határozat értelmében tiltott határátlépés kísérlete valósult meg abban az esetben, amikor az elkövető egy folyamatos cselekvéssorozatot kezdett el, amely a határ tiltott módon történő átlépésére irányult. A cselekmény elbírálását nem befolyásolta, hogy ez a cselekmény a határtól mekkora távolságra történt. Külön kiemelte a határozat, hogy a kerületi bíróságok a tiltott határátlépéshez nyújtott segítség tényállását sem derítik fel alaposan. A kollégium kiemelte, hogy a lőfegyver, lőszer, robbanószer, illetve robbanóanyag engedély nélküli tartása és ezek jogtalan használatával elkövetett bűncselekmények tekintetében legkevesebb 5 évi börtönbüntetést kell kiszabni.

ti bíróságok számára a szükséges segítséget és iránymutatást megadta. Ennek nyomán az ítélkezés az ellenforradalmi bűncselekmények tekintetében a legutóbbi hónapokban észrevehetően javult.

[...] ⁶³

A polgári ügyeket tárgyaló bírák összetétele kedvezőtlenebb, mint a büntető bíróságé. Aránylag sok közöttük az idősebb, politikailag fejletlenebb. Minthogy a polgári ítélkezés nem találja magát szemben közvetlenül az osztályharc problémáival, a polgári ügyeket tárgyaló bírák az egyes ügyek mögött nehezebben ismerik fel a politikai, társadalmi problémákat. Káderpolitikánk egyik legnagyobb hiányossága volt az elmúlt években, hogy a polgári bírák sorait nem frissítettük fel új, a népi demokráciához hű káderekkel, sőt volt olyan helytelen álláspont, hogy ha büntető bírónak nem is felel meg politikai beállítottságánál fogva, polgári bírónak megfelel. Így polgári bíráink zömükben szakmailag jól képzettek, de igen sok közöttük a politikailag passzív, sőt ellenséges beállítottságú, amit bizonyított az ellenforradalom alatti magatartásuk. Az úgynevezett forradalmi bizottság elnöke közülük került ki, és ők voltak a hangadók, akik terjesztették az ellenséges nézeteket, szították az ellenállást. Hogy bíráink — beleértve a büntető bírák egy részét is — november-decemberben azon vitakoztak, hogy törvényes-e a Kádár-kormány, legyen-e párt-szervezet stb. nagyrészt tőlük indult el. Nem kétséges, hogy az elmúlt tíz hónap alatt nagymértékben javult a helyzet és ma már bíráink — különösen a büntető bírák, de a polgári bírák nagy része is — elfogadja és belátja, hogy ellenforradalom volt. Ma már a demokráciához hű emberek legyilkolását nem tekintik a „forradalom helyi kilengései”-nek, hanem az ellenforradalom törvényszerű következményeinek. Ez megmutatkozik az ítélkezés javulásában is, mert bíráink a politikai ügyek elbírálásánál eléggé szilárdan állnak. A népbírósági tanácsok felállításával az osztályharcos ítélkezés megfelelően biztosítva van az ellenforradalmi bűncselekményeknél. Van azonban egy másik veszély, ami ugyan megítélésem szerint országos jelenség, de a bíróságok dolgozói között még élesebben jelentkezik, és pedig az, hogy bíráink ma nyíltan nem politizálnak, nem vitakoznak. Különösen vonatkozik ez a polgári bírák nagy részére. Mélyen hallgatnak, nem hajlandók véleményt nyilvánítani és állást foglalni politikai kérdésekben, és mindenre utasítást várnak, amelyet minden bíráló nélkül elfogadnak és végrehajtanak. A legfontosabb feladatunk a polgári bírák politikai színvonalának emelése, sorainknak fiatal,

---

63 A jelentés kihagyott része a polgári ítélkezéssel foglalkozik.

politikailag fejlettebb elvtársakkal való felfrissítése. Ezt a munkát a minisztériummal karöltve már megkezdjük és eredményesen folytatjuk.

[...] ⁶⁴

Budapest 1957. július 29.

Dr. Szakács Ödön
A Fővárosi Bíróság elnöke

1. sz. melléklet

A fővárosi és kerületi bíróságoknál elsőfokon elítéltek száma az 1956. október 1-jétől 1957. június 30-ig terjedő időben

	Fővárosi Bíróság	Kerületi bíróságok összesen	Fővárosi és ke- rületi bíróságok összesen
Az elítéltek száma összesen:	532	4541	5073
Ebből			
A Népköztársaság elleni büntettek	226	466	692
hatóság és hatósági közeg elleni erőszak	1	112	113
garázdaság	–	42	42
egyéb, az államhatalom és az államigazgatás rendje elleni büntettek	49	147	196
társadalmi tulajdon elleni büntettek	22	992	1014
árdrágító visszaélés	26	104	130
egyéb, a népgazdaság elleni büntettek	109	107	216

64 A jelentés ezen része az MSZMP igazságügyi alapszervezeteivel való együttműködés leírását tartalmazza.

	Fővárosi Bíróság	Kerületi bíróságok összesen	Fővárosi és ke- rületi bíróságok összesen
Az elítéltek száma összesen:	532	4541	5073
a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni büntettek	–	149	149
a polgárok személye elleni büntettek	80	533	613
a polgárok javai elleni büntettek	19	768	787
magánvádas büntettek	–	1121	1121
Összesen	532	4541	5073

[...] ⁶⁵

2. sz. melléklet

Kimutatás
a fővárosi és kerületi bíróságok bíráinak személyi megoszlásáról

Bírák összesen	291	
férfiak	236	
nők	55	
MDP tag volt	55	ebből büntető 31 polgári 24
MSZMP tag	34	ebből büntető: 26 polgári: 8

65 A melléklet következő része az 1956. szeptember vége és 1957. június vége közötti folyamatban lévő büntető és peres ügyek számát tartalmazza.

bírói és ügyészi akadémiát végzett	48	
egyetemet végzett	243	
az akadémiások közül az egyetemet elvégezte	6	
bírói kinevezést nyert		
1945 előtt	79	
1945–1952. években	56	
1953–1955. években	110	
1956. január 1. óta	46	

*BFL XXV.60.b. Fővárosi Főügyészség irati. TÜK Igazgatási iratok 02/1957
Hitelesítés nélküli gépirat, tisztaázat.*

2. dokumentum

1957. Ig. 02. szám

Fővárosi ügyészségtől
Szigorúan bizalmas

Jelentés

a fővárosi ügyészség munkájáról, különös tekintettel a jobb és baloldali elhajlásokra, a törvényesség helyzetére

I.

Az 1956. október 23-át követő ellenforradalmi események során a főváros területén működő ügyészségek munkája megszakadt.

Október utolsó napjaiban a fővárosi ügyészségen is megalakult az ú. n. „Ideiglenes forradalmi bizottság”. Anarchiát és kispolgári nézeteket hangoztatók léghőre alakult ki, — a „sztálintalanítás” címén megindult egyes dolgozóknak a hivatalból való eltávolítása — illetve attól távolmaradásuknak fenyegetésszerűen hangzó javasolása.

A fővárosi ügyészség pártszervezete az ellenforradalom nyomására dezorganizálódott, teljesen szétesett. Az MDP tagok is különböző nézeteket hangoztattak, és ez nehezítette a kommunisták tömörülését. Igen erős visszhangra találtak a revizionista, nemzeti kommunista és hasonló nézetek.

November elején igen nehéz körülmények között indult meg a munka. A munka normális menetét, felvételét a közlekedési viszonyok mellett a lehetetlen politikai légkör, az akkor szinte divatossá vált sztrájkmozgalom befolyásolta. Ehhez járult még, hogy egyesek néma tüntetésre, sztrájkra biztatták még az ügyészség dolgozóit, a forradalmi munkás-paraszt kormány elismeréséről, vagy el nem ismeréséről vitatkoztak — és nem dolgoztak. S bár ezek kisebbséget képeztek, a többség mégis mintegy megfélemlítve hallgatott.

Sorozatos intézkedések történtek a fegyelem helyreállítására, a távolmaradók jelentésére, fizetésük letiltására, munkaviszonyuk megszüntetésére.

Végeredményben szívós, kemény munka eredményeképpen sikerült január elejére a rendet és fegyelmet helyreállítani, a munkát elindítani és elérni azt, hogy az apparátus bizonyos szervezettségben dolgozzék.

Elősegítette a munka normalizálódását a[z] MSZMP pártszervezetének a megalkulása, a hangadók fokozatos háttérbe szorítása, romboló agitációjuk és suttogásuk megakadályozása. Később ezek a személyek felmondással, racionalizálással az apparátusból eltávolításra kerültek. Ellenforradalmi magatartás, ügyészi pályára alkalmatlanság, önként távozni akarás címén 30 fő került ki az apparátusból (12 ügyész, 4 előadó ügyész, 1 nyomozó, 11 segédhivatali, 1-1 statisztikus és hivatalsegéd). A fővárosi ügyészség dolgozói közül három ügyész, három előadó ügyész és egy gépirónő távozott engedély nélkül külföldre.

E személyek kiválása jó hatással volt az apparátusra, szilárdabb, megbízhatóbb lett. Korántsem felel meg azonban a fővárosi ügyészség mostani személyi állománya azoknak a követelményeknek, ami elé a napról-napra felmerülő feladatok állítják.

Az eltávolítás, racionalizálás nem mondható következetesnek, mert még van az apparátusban néhány olyan személy, akit ellenforradalmi magatartása, ingadozása, az ügyekben való válogatni-akarása miatt — vizsgálat után — fokozatosan el kell távolítani (5–6 fő ügyész), valamint több olyan személy is, akik ugyan becsületesek, megbízhatók, de gyenge képességűek, ügyészi pályára alkalmatlanok és az apparátusban való meghagyásuk csupán szociális jótékonyosság (8–10 fő ügyész).

A fővárosi ügyészség ütőképességére jellemző adatokat az 1. sz. melléklet mutatja.

A személyzeti téren fennálló hiányosságokat fokozza az is, hogy a Legfőbb Ügyészség személyzeti intézkedései zömmel előzetes megbeszélés nélkül történnek, áthelyezések, munkába állítások során az újonnan munkába lépő dolgozókról felvilágosítást nem ad, a munkába állításhoz csak a kinevezési okmányt küldi meg a fővárosi ügyésznek. Így a fővárosi ügyésztől nem mondható el, hogy az apparátus első káderese volna.

A személyzeti helyzetből adódik, hogy a munka színvonala az ügyészi szervezeten belül nem egységes. Általában az írásbeli munka elfogadható és javulást mutat. A vádbeszédek színvonala azonban mélyen alul van az elfogadhatónak. Nagyon kevés a jól tárgyaló, szónoki képességgel is rendelkező ügyész. A vádbeszédeknél emellett az ellenőrzés fogyatékos megszervezése, az ügyészekre háruló súlyos tárgyalási teher, a letárgyalásra kerülő ügyek nagy száma és terjedelmessége okozza a hiányosságok jelentékeny részét.

A szónoki készség fejlesztésére, képzés céljából oly módszerhez folyamodtunk, s hogy kellő felkészülésre készítsük az ügyészeket minden ügyben, hogy előtte történt figyelmeztetés nélkül, váratlanul, több tárgyaláson az ügyészi vádbeszédet magnetofonszalagra vettük fel. Több vádbeszéd felvétele után — okulásul — a kerületi ügyészeknek és a vádképviselőt ellátó ügyészeknek leforgattuk.

Politikai vonatkozásban az ügyészi szervezeten belül a helyzet egyre szilárdulónak mondható. A pártszervezet rendezésében folytatott vitakörök munkája erősen hozzájárul úgy a régi, mint az új ügyészek körében az ellenforradalom hatásának a felszámolására. Korántsem mondható azonban, hogy egyes ügyészek teljesen mentesek volnának állásfoglalásaiknál az ingadozástól.

A személyi állomány minőségének javulását a pártszervezet részéről rendszeresen folytatott politikai felvilágosító munka és agitáció, a fluktuáció megszüntetése, a szakmai téren szükséges rendszeres oktatás és képzés, a hatékony ellenőrzés és a munkateher arányosítása gyorsabb ütemben biztosíthatja.

II.

A fővárosi ügyészség tevékenységének elvi irányát az elmúlt időszakban: az ellenforradalom elleni következetes harc, a köztörvényi bűncselekmények határozottabb, gyorsabb üldözése, a helyes bírói ítélezés kialakítása, a rendőrség nyomozási munkájának megjavítása, az államigazgatás egész területén a törvényesség megszilárdítása, az ellenforradalom után kialakult polgári viszonyok rendezésének elősegítése, a letartóztató intézetekben az állapotok teljes helyreállítása, a

rendkívül megszorított közlekedési balesetek csökkentése és a közlekedési fejelem megszilárdítása szabta meg. E feladatok végrehajtásával kívántuk elősegíteni a proletárdiktatúra további megerősödését, a törvényesség és a közbiztonság megszilárdítását, a gazdasági, társadalmi, állami és politikai élet konszolidációját.

Az év elején valamennyi ügyész részvétele mellett értekezletet tartottunk a politikai és elvi kérdések tisztázására, ahol rámutattunk arra, hogy ahhoz, hogy az ügyészi munkát a követelményeknek megfelelően tudjuk megvalósítani, feltétlenül szükséges az ügyészségek kapcsolatainak minden szinten újbóli egészséges rendezése. Ügyészségeink többségének a pártszervekkel, a rendőrséggel és a tanáccsal való kapcsolata nem volt kielégítő, sőt helyenként ma sem zökkenőmentes. Ez a hiányosság a törvényes rend helyreállítására, a közbiztonság alakulására, a bűnüldözés általános képére is kedvezőtlen hatást gyakorolt, sőt gyakran vitára vezetett konkrét ügyekben. Az együttműködést akadályozták az ilyen súrlódások. S kellő időben való tájékoztatás elmaradása, a politikai állásfoglalások többször előforduló helytelensége oda vezetett, hogy a szervek részéről — helyenként bírálat helyett — az ügyészeket, sőt az egész ügyészséget „ellenforradalmárok támogatóinak” nevezték. Ez az általánosítás már gyakran egyszeri hiba becsúsztatása esetén is bekövetkezett. Ezért utasítást adtunk, hogy az ellenforradalmi jellegű vagy a jelenlegi helyzetben fokozottan társadalmi veszélyességet jelentő cselekmények miatt az ügyészségnek őrizetben vagy előzetes letartóztatásban átadott személyeket szabadlábba helyezni vagy ügyükben a nyomozást megszüntetni — még ha annak törvényes indoka felmerül is — kizárólag a fővárosi ügyész jóváhagyásával lehet.

A fővárosi ügyészség tevékenységének döntő súlyát az ellenforradalmi jellegű bűncselekmények elleni küzdelemre fektette. Megszervezte az ellenforradalmi bűncselekményekkel foglalkozó ügyészek csoportját. Július hó végéig összesen 1025 személyt vádoltunk meg: az államrend elleni szervezkedés (181), fegyverrejtegetés (289), tiltott határátlépés (389) büntett miatt, ugyanezen idő alatt izgatás büntette miatt pedig 166 személyt. Döntő feladatnak tekintette az ügyészség a gyorsított eljárás alá tartozó ügyek gyors és törvényes nyomozásának biztosítását.

A gyorsított és népbírósi eljárás során 1957. július 31-ig 200 vádlottat állítottunk bíróság elé. A bíróság 171 személyt el is ítélt, egy személyt felmentett, míg 21 személy ügyében érdemi határozat még nem született, 7 személy ügyét pedig más bírósághoz tette át.

A gyorsított és népbírósi eljárás során a bíróság elé állítottak megoszlása bűncselekményenként: szervezkedés 122, fegyverrejtegetés 42, gyilkosság és élet elleni bűncselekmény 14, rablás 10, fosztogatás 7 fő.

A bíróság az eljárások során 33 személy ügyében halálbüntetést, 13 személy ügyében életfogytiglani börtönt, 40 személy ügyében 10 éven felüli büntetést, 58 személy ügyében 5 éven felüli büntetést és 26 személy ügyében 5 éven aluli börtönbüntetést szabott ki. Egyéb intézkedésre egy személy ügyében került sor.

Az ellenforradalom alatt létrejött „forradalmi bizottságok”, „nemzeti bizottságok”, „nemzetőrségek” tevékenységének a feltérképezése befejezést nyert, és ügyüknek tervszerű feldolgozása és a népbíróság elé utalása folyamatban van.

Az ügyészi és rendőri szervezet közt kezdetben fennállott bizalmatlanság fokozatosan eloszlott. A két szerv vezetői kiépítették a helyes kapcsolatot egymással, megbeszélik a közös problémákat, és megfelelő utasításokat adnak az alárendelt apparátus felé.

Tekintettel arra, hogy a rendőri szervek is fő feladatuknak az ellenforradalmi jellegű bűncselekmények üldözését tekintették, valamint a közbiztonság teljes helyreállítását, ez hosszabb ideig elvonta a rendőri erőket attól, hogy a közönséges bűncselekményeket hathatósabban üldözzék. Ez a körülmény oda vezetett, hogy a bűnüldözés egyoldalúvá vált, csak az ellenforradalmi cselekmények elkövetői ellen folyt a következetes harc, ugyanakkor egyéb területeken szinte ellanyhult vagy leállt a bűnüldözés. Az ellenforradalmi bűncselekmények üldözésének elsőbbsége pedig nem jelentette azt, hogy ezek egyidejű üldözésével csökkenjen a közönséges bűnözők elleni harc és egyes bűncselekmény-fajták szinte eltűnjenek a statisztikából vagy teljesen kis számban szerepeljenek, mert az ellenforradalom olyan zavaros vizet teremtett a bűnözők minden típusa számára, amelyben ezek — a bűnüldöző szervek jóvoltából — vígan halászhattak is.

[...] ⁶⁶

A közbiztonság megszilárdítását és az ellenforradalmi elemek felszámolását célzó közbiztonsági őrizetbe vétel terén is komoly eredményeket fejtett ki a rendőrség és az ügyészség. A fővárosi ügyészség a táborban elhelyezettek őrzésének a felügyeletét is ellátja. A tábor területén jelenleg 2412 fő áll közbiztonsági őrizet alatt. Júliusban az ügyészség által jóváhagyott őrizetbevételi határozatok száma: 1060.

A belügyi és ügyészi szervek fogyatékoságai ellenére is mindkét szerv munkájában az elmúlt idők során komoly fejlődés tapasztalható. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az erőszakos bűncselekmények száma nem fokozódik, és ugyanakkor fo-

---

66 A jelentés kihagyott része a társadalmi tulajdon védelmében tett intézkedésekkel, illetve a befejezetlen nyomozások problémájával foglalkozik.

kozatosan javul a főváros területén a közbiztonság is. A két szerv együttműködése ma már kétségtelenül zavartalan. Hiányossága az együttműködésnek, hogy gyakran elhanyagolják az ú. n. operatív értekezletek megtartását, és nem elemzik megfelelően területükön a bűnüldözési helyzetet.

[...] ⁶⁷

A főváros területén a bíróságok csak januárban kezdtek el ténylegesen működni. Januárban a bírói felügyeletet ellátó ügyészek számára értekezletet tartottunk, amelyen megvitattuk, hogy e téren milyen feladatok hárulnak az ügyészekre. Felhívtuk az ügyészek figyelmét, hogy a tárgyaláson leplezzék le az ellenforradalmi cselekményeket és elkövetőit, megfelelő indítvánnyal segítsék a bíróságokat a helyes ítélet meghozatalában, bátrabban éljenek a fellebbezés jogával akkor is, ha a bíróság nem hoz megfelelő ítéletet. A bírói ítékezés — főleg a gyorsított eljárási ügyekben — általában megfelelő, de több esetben találkozhatunk politikailag és szakmailag hibás ítéletekkel is. A bíróság ítélezését — főleg a gyorsaság szempontjából — az ügyhátralék ugyancsak befolyásolja. Ennek kiküszöbölésére már történtek intézkedések, de ezek nyomán erős mértékben emelkedik a fővárosi ügyészség amúgyis nagy tárgyalási terhe.

Több ízben vizsgáltuk a börtönök helyzetét, ahol a zsúfoltság kivételével sikerült normális helyzetet teremteni. A Markó utcai börtönben a letartóztatottak magas száma eredményezi a zsúfoltságot.

Az elmúlt időkben éppen az ellenforradalmárok ártalmatlanná tétele céljából bátrabban nyúltunk az előzetes letartóztatás eszközehez. Így az elmúlt időszakban a letartóztatottak száma a korábbi állapotokhoz viszonyítva nagyobb mértékben növekedett. Januárban 261, februárban 511, márciusban 564, áprilisban 412, májusban 540, júniusban 389 került előzetes letartóztatásba. Az előzetes letartóztatások számának átmeneti emelkedésével a jövőben is számolni kell, mert a „forradalmi bizottságok”, „nemzeti bizottságok” tevékenységének felülvizsgálása és felszámolása során még számos személy letartóztatására kerül majd sor.

[...] ⁶⁸

A kerületi ügyészségekkel vizsgálatot folytattunk, hogy az üzemekben, vállalatoknál az ellenforradalom során bocsátottak-e el állásukból dolgozókat baloldali, kommunista pártállásuk miatt. Ilyen esetekben a kerületi ügyészségek a dolgozók érdekében felléptek, és törvényességi óváásokat nyújtottak be.

---

67 A jelentés itt a közlekedési bűncselekményekkel foglalkozik.

68 A jelentés ezen része a tanácsokkal való kapcsolattartásról szól.

Ellenőriztük, hogy a munkástanácsok csak olyan üzemekben tevékenykednek-e, ahol a törvény ezt számukra biztosítja.

Ugyancsak a kerületi ügyészségekkel ellenőriztettük, hogy milyen intézkedések történtek az október 23-át követő események során illetéktelenül kifizetett, kiadott juttatások, élelmiszer beszerzések, bérek visszafizetése. E vizsgálatok során észleltük, hogy a vállalatok egy része az események folytán bekövetkezett károkat úgy igyekszik beállítani, hogy abba olyan leltárihiányokat is felvesznek, amelyek a vállalatot hanyag kezelés folytán, lopás vagy sikkasztás révén már korábban, vagy éppen később érték, és most felhasználják az alkalmat, hogy az ellenforradalom által okozott károkkal együtt feltűnés nélkül „leírják” azokat. A kerületi ügyészségek utasítást kaptak, hogy ilyen esetekben vezessék be az előzetes ellenőrzést, és ennek eredményéhez képest indítsák meg a büntetőeljárást.

[...] ⁶⁹

III.

Az ellenforradalmi események során a fegyelem általános lazulása, a gátlások szokatlan felszabadulása következett be, és a törvényesség erősen rosszabbodott.

A törvénysértések száma nem lényegesen ugyan, de szaporodott, emellett sokkal nyíltabbak, durvábbak.

Nemcsak a politikai háttérű bűncselekmények tettek különös jelentőségre szert, hanem a közönséges bűncselekmények, az államigazgatás területén elkövetett törvénysértések is a legerélyesebb fellépést követelik meg.

A jelenlegi szakaszban az ügyészségeknek a meglazult törvényességet következtesen helyre kell állítani, és határozott, kemény és a proletárdiktatúra érdekeinek megfelelő intézkedésekkel a törvénynek érvényt kell szerezni.

E munka során le kell küzdeni egyfelől a néhol megmutatókozó ügyészi liberalizmust, a helytelenül értelmezett megbékélés szellemét, mert ez arra venné rá az ügyészeket, hogy elnézzék az olyan intézkedéseket, amelyek az ellenforradalmi elemek további aknamunkáját tennék lehetővé.

Másfelől fel kell lépni az olyan törekvések és intézkedések ellen, amelyek túlzó voltuknál fogva ellentétben állanak a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által kiadott jogszabályok szellemével.

---

69 A jelentés következő része a szabálysértési eljárásokkal és az MSZMP kerületi intéző bizottságaival kiépített kapcsolattal foglalkozik.

[...] ⁷⁰

A törvényesség következetes és kérlelhetetlen biztosítását nehezítik az egyes ügyészek jobbra-balra történő ingadozásai, különböző szemléletektől vezetett állásfoglalásai.

Így gyakran jelentkezik még problémaként az ellenforradalom részeseinek elbírálása. A november 4-iki kormánynyilatkozat ama megállapítását, hogy „A kormány nem tűri meg, hogy a dolgozókat bármi ürügy alapján üldözzék azért, mert a legutóbbi idők eseményeiben részt vettek”, az ügyészségek a kezdeti időben túlzottan kiterjesztően értelmezték Ennek eredményeként számos ellenforradalmi cselekményben nem ismerték fel a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedést.

A keményebb intézkedések megtétele előtt felvetették a kérdést, vajon mi a biztosíték arra, hogy a kemény és a proletárdiktatúra akaratának, érdekeinek megfelelő forradalmi intézkedések nem vezetnek-e az elmúlt évek közismert és káros hibáihoz?

Óvatossággal mérlegelik az ügyészek a beérkezett nyomozási anyagot, mert észlelték több esetben, hogy a névtelen feljelentést rögtön követi az őrizetbevétel, és így provokáció esetén az ártatlan emberek ellen emelnének vádat.

Befolyásolja munkájukat az is, hogy munkások indokolt büntetőjogi felelősségrevonása esetén gyakran elhangzik, hogy miért nem inkább az ellenforradalmárokkal foglalkoznak, s nézzék el a munkás botlásait, „munkás áruló” — „munkás üldöző” jelzőkkel illetik.

A provokációs bejelentésekre indult eljárásoknál nem mernek a megszüntetés eszközához nyúlni, mert félnek az „ellenforradalmárokat támogató” jelzőtől és ez vezet a túlzó intézkedésekhez.

A felső irányításra való várás, a párt és a kormány vezetőinek kiragadott kijelentéseire szeizmográf-szerűen történő reagálás folytán állandó töprengés van, hogy milyen mérvű a társadalomveszélyessége és kik részéről ma az izgatásnak, tüntetésnek, hatósági közeg elleni erőszaknak, röpcédula terjesztésnek vagy akár a plakátragasztásnak [sic!].

Az ügyészek állásfoglalása rögtön tükrözi és követi a bírói gyakorlatot, ítélezést, mely — bár túlnyomó részben megfelel az osztályharc követelményeinek — mégis úgy első-, mint másodfokon még a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában is mutatkozik ingadozás az ellenforradalmi bűncselekmények megítélésében.

---

70 A jelentés ezen része az államigazgatásban és a gazdasági szerveknél jelentkező visszaélésekkel foglalkozik.

Balra, hol meg jobbra tolódik el az állásfoglalás az osztályhelyzet, valamint a súlyosító és enyhítő körülmények értékelésénél.

A társadalmi tulajdon védelme és üldözése terén az a helytelen szemlélet alakult ki, hogy a bűncselekmények által okozott kár amúgy is csekély az ellenforradalom által okozott milliárdos kárhoz viszonyítva.

Elhajlások mutatkoznak még a „megtévesztett dolgozó” fogalmának értékelésénél, az indítóokok mérlegelésénél, a védelem biztosításánál, az előzetes letartóztatás elrendelésénél.

Ezek pedig a törvényesség megszilárdítását nehezítik és e téren — a helyes politikai munkával — tud legtöbbet segíteni az ügyészség pártszervezete.

[...] ⁷¹

Budapest 1957. augusztus 6.

Dr. Götz János sk.
fővárosi ügyész

1. sz. melléklet

A fővárosi ügyészség ütőképességére jellemző adatok

Ügyészi létszám: 194	betöltve: 191	
MDP tag volt: 116	MSZMP tag: 99	pártonkívüli: 92
Munkás: 39		
Paraszt: 40		
Értelmiségi: 41		
Alkalmazotti: 48		
Egyéb (kisiparos, kiskereskedő) 23		
a./ egyetemet végzett 118 fő		
b./ ügyészi-bírói akadémiát 57		
ebből egyetemet elvégezte 10		
most jár egyetemre 41		
c./ egyetemre jár (akadémia nélkül) 15		
egyetemre járók összesen 56 (kb. 28%)		
Vizsgaszabadságuk évi 1344 munkanap.		

71 A jelentés utolsó része az MSZMP budapesti intézőbizottságával való együttműködés feladatait tartalmazza.

Egyetemet nem végzett és nem is jár egyetemre 7 fő ügyész
Nők száma: 27 fő ügyész
Két évnél rövidebb gyakorlattal rendelkezők: 39 fő ügyész

Fluktuáció

Mikor kerültek a fővárosi ügyészséghez:

1945 előtt	3 fő
1950 előtt	20 fő
1950-ben	5 fő
1951-ben	5 fő
1952-ben	18 fő
1953-ban	23 fő
1954-ben	30 fő
1955-ben	24 fő
1956-ban	24 fő
1957-ben	39 fő

[...] ⁷²

*BFL XXV.60.b. Fővárosi Főügyészség iratai. TŰK Igazgatási iratok 02/1957
Hitelesítés nélküli gépirat, tisztázat.*

---

72 A 2. számú melléklet a vádemelések és megszüntetések, valamint a társadalmi tulajdonban okozott kárra vonatkozó adatokat tartalmazza.

RÁCZ ATTILA

A CSEPEL VAS- ÉS FÉMMŰVEK KÖZPONTI MUNKÁSTANÁCSÁNAK UTÓVÉDHARCAI 1957 JANUÁRJÁBAN

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően hatalma legitimációjáért küzdő kommunista vezetésnek magyarázatot kellett találnia arra, hogy a szovjet segítséggel és az idegen hatalom által diktált feltételekkel hatalomra jutott Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány (a továbbiakban: FMPK) miért nem élvezett egyértelmű támogatottságot az ipari munkások körében. Már az 1957-ben kiadott ún. Fehér Könyv, de különösen a forradalom leverését értékelő hivatalos kommunista történetírás részben a munkástanácsok *jobbratolódásában* és *ellenforradalmi* tevékenységében vélte felfedezni annak okát, hogy miért ütközött fokozott ellenállásba az — elméletben — a munkásosztály érdekeit egyedül képviselő kormány mind a vidéki, mind a budapesti nagyüzemekben.¹ Közleményünk a forradalom alatt és annak leverését követően jelentős szerepet játszó Csepel Vas- és Fémművek (a továbbiakban: CSVM) Központi Munkástanácsának (a továbbiakban: KMT) működését kíséri figyelemmel 1957 januárjáig. A munkástanács történetével már többen foglalkoztak, azonban a CSVM KMT működésének megítélését árnyaltabbá teszik a közelmúltban ismertté vált korabeli iratok.²

1956 nyarán már érezhető volt, hogy elkerülhetetlenek a politikai és gazdasági változások Magyarországon. Felmerült annak a lehetősége, hogy a hazai gazdaságba is átültessék az 1950 óta működő jugoszláv modellt, vagyis a munkástanácsok által irányított decentralizált üzemi önkormányzatot. Ezért a Magyar Dolgo-

---

1 Ellenforradalmi erők a magyar októberi cseményekben. I–IV. köt. Bp., 1957. A kiterjedt szakirodalomból lásd például: *Berecz János*: Ellenforradalom tollal és fegyverrel. 1956. Bp., 1986.; *Hollós Ervin*: Kik voltak, mit akartak? 3. jav. kiad. Bp., 1976.; *Molnár János*: A Nagybudapesti Központi Munkástanács. Bp., 1969.

2 A legjelentősebb feldolgozás: *Tóth Eszter Zsófia*: A Csepel Vas- és Fémművek munkástanácsainak története (1956–1957). In: *Múltunk*. Politikatörténeti folyóirat. Budapest, XLIV. (1999) 4. szám. (a továbbiakban: *Tóth*, 1999.) 163–198. p. A rendszerváltás előtt is születtek feldolgozások Csepel „ellenforradalmi” múltjáról: *Drucker Tibor*: A felszabadult Csepel. In: *Csepel története*. Szerk: Kubinyi András et al. Bp., 1965. (a továbbiakban: *Drucker*, 1965.) 469–483. p.; *Kovács Gyula – Utasi Miklós*: A XXI. kerületi „Daru Lajos” Munkásőrszázalaj története. Budapest, Csepel, 1956–1985. Bp., 1986.

zók Pártja (a továbbiakban: MDP) több delegációt küldött Belgrádba, amiről a magyar sajtó részletesen beszámolt. A Szakszervezetek Országos Tanácsa (a továbbiakban: SZOT) 1956. július 2-án határozatot hozott a szakszervezeti munka időseiről, és elfogadta a jugoszláv szakszervezetek meghívását, hogy tanulmányozza a délszláv kommunista állam működését.³ A tapasztalatokról augusztus 9-én a Népszava közölt terjedelmes cikket *Hogyan valósul meg az önigazgatás a jugoszláv üzemekben* címmel. Ismertették a jugoszláv üzemi munkástanács-rendszer működését, kitérve a munkástanácsok, az igazgatók és az üzemi dolgozók jogaira, kötelezettségeire.⁴ Szeptemberben a SZOT felső vezetősége járt Jugoszláviában, októberben pedig az MDP Központi Vezetőségének küldöttsége tárgyalt a jugoszláv vezetéssel Belgrádban.⁵ Történeti kutatások alátámasztották, hogy a munkástanácsok gondolata ugyanúgy foglalkoztatta az üzemek dolgozóit, mint a Petőfi Kör vagy a Magyar Írók Szövetsége tagjait.⁶ A gazdaság ilyen irányú megreformálása ügyében az üzemi munkások és értelmiségiek már a szovjet intervenció előtt szervezkedni kezdtek. Az első munkásönkormányzatot előkészítő bizottság október 22-én alakult meg a diósgyőri MÁVAG-ban. Budapesten az első munkástanácsot október 24-én az újpesti Egyesült Izzóban választották meg. A Kossuth Rádió október 26-án este ismertette a SZOT programját, és felhívta az üzemek dolgozóit, alakítsanak munkástanácsokat.⁷

A forradalom október 24-én reggel érte el Csepelt, amikor a felkelők megtámadták és elfoglalták a csepeli hadkiegészítő parancsnokságot, majd október 26-án a rendőrkapitányságot. A CSVN volt az ország legnagyobb gyárkomplexu-

3 Népszava, 1956. július 4. és július 7.

4 Népszava, 1956. augusztus 9.

5 Népszava, 1956. szeptember 23.; szeptember 25.; október 13.; október 16. és október 18.; illetve Magyar Nemzet. 1956. október 16.; október 23.; október 24.

6 Szabad Ifjúság, 1956. október 23. In: 1956 a sajtó tükrében. Szerk.: Izsák Lajos és Szabó József. Debrecen, 1989. (A továbbiakban: 1956 a sajtó tükrében.) 38. p.; Magyar munkástanácsok 1956-ban. Dokumentumok. Sajtó alá rendezte: Kemény István és Bill Lomax. Párizs, 1986. (a továbbiakban: Magyar munkástanácsok 1956-ban) 14–15. p.; *Standaisky Éva: Az írók és a munkástanácsok*. In: Múltunk. XXXIX. (1994) 1–2. szám. 81–109. p.

7 A Kossuth Rádió 16¹³-kor: „A Központi Vezetés helyesnek tartja az üzemi munkástanácsok választását a szakszervezeti szervek közreműködésével.” In: A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9. Budapest, 1989. (a továbbiakban: A forradalom hangja.) 83., 86–87., 101. p. és Magyar munkástanácsok 1956-ban. 16. p. A szakszervezetek és a munkástanácsok kapcsolatáról ld.: *Beránné Nemes Éva – Kajári Erzsébet: A munkástanácsok és a szakszervezetek (1956–1957)*. In: Múltunk. XXXVII. (1992) 2–3 szám. 70–101. p.

ma, birtokban tartása rendkívül nagy gazdasági és morális jelentőséggel bírt. A jelentősebb csepeli objektumok a Vasművel együtt felváltva voltak a forradalmárok és a karhatalom kezén.⁸ Az előbbieket egyik csoportja lötte le egy fegyveres összecsapás során Kalamár József tanácselnököt, egy másik csoportjuk pedig Bordás András sztahanovista esztergályost. A fiatal csepeli szabadságharcosok nemcsak kerületükért küzdöttek, hanem részt vettek a Corvin közben folyó harcokban is.⁹

Csepel üzemeiben a szakszervezet felhívására 1956. október 26–30-áig alakultak meg a (kezdetben ideiglenes) munkástanácsok,¹⁰ és felállításuk után azonnal megállapították feladatköreiket. A gyári munkástanácsok egymástól függetlenül működtek, de — motoros futárokkal — állandóan tartották a kapcsolatot egymással. Közvetlenül a megalakulásuk után felmerült, hogy egységes csepeli tanácsot válasszanak, így október 26-án Illés Bélának, a Csögyvár igazgatójának elnökletével megválasztották a Csepeli Központi Munkástanácsot. A Tanács tagjai két-három fős képvisellel az egyes gyárak küldöttei lettek.¹¹ November 29-én — miután Illés Béla az ideiglenes elnökség nevében lemondott — a 19 gyáregység küldötteiből alakult meg a 64 tagú CSVM [végleges] KMT, amely Nagy Eleket vá-

-
- 8 A gyár forradalom előtti történetéhez ld.: *Dr. Varga László: A csepeli gyáróriás kialakulásának története.* Kézirat. Bp., 1981. és *Berend T. Iván – Ránki György: A Csepeli Vasmű rövid története.* In: *Csepel története.* Bp., 1965. Egyes visszaemlékezések szerint a csepeli Erőműbe már október 23-án behatolt mintegy 50 fiatal, és 24-én lefegyverezték az őrséget. *Drucker, 1965.* 470–471. p.
- 9 A csepeli harcokról ld.: *Mi történt Csepelen? Egyetemi Ifjúság.* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Lapja. 1956. október 29. In: *Napról napra.* 1956. sajtója. Október 23–november 4. Válogatás. Válogatta: Szalay Hanna. Bp., 1989. 144. p.; *Szente Károly és társai pere.* Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL). Fővárosi Főügyészség BÜL jelű büntető iratok (=XXV.60.d.). 2056/1957. és BFL Fővárosi Bíróság büntetőperes iratai (=XXV.4.a.). 4864/1958.; illetve *Drucker, 1965.* 470–476. p. A csepeli kommunista vezetők egykorú (1957) visszaemlékezései a csepeli eseményekről: BFL Magyar Szocialista Munkáspárt (a továbbiakban: MSZMP) CSVM Bizottsága választott vezető testületcinc iratai (=XXXV.28.a.). 6. őc. A harcokban elesett, megsebesült kommunista áldozatok névsorát, személyi anyagát (ez utóbbiban Kalamár József, Bordás András, Kuppert Béla) ld.: BFL MSZMP XXI. kerületi Bizottság apparátusának iratai (=XXXV.26.b.). 7. őc. 11–37. p.
- 10 Nagy Elek és Bácsi József, a CSVM KMT elnökének és elnökhelyettesének visszaemlékezését ld.: „Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni!” Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből. Szerk.: Kozák Gyula – Molnár Adrienne. Bp., Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1993. (a továbbiakban: *Szuronyok hegyén...*) 11–74. p.
- 11 A csepeli munkástanácsok kezdeti lépéseiről részletesen: *Tóth, 1999.* 167–173. p. Mivel a munkástanácsok minden komolyabb clőkészítés nélkül álltak fel, nem volt egységes a névhasználatuk. Ahol az értelmézt nem zavarja, meghagytuk a forrásokban használt névalakokat.

lasztotta meg elnöknek. A legfontosabb ügyeket a 12 tagú elnökség intézte, amely idővel 19 főre bővült, így valamennyi gyáregység munkástanácsa képviselket kapott az elnökségben.¹²

A Nagytömegárugyár ideiglenes munkástanácsának október 30-ai választó üléséről felvett jegyzőkönyvből¹³ ismerhetjük meg a gyár dolgozóinak követeléseit. Az első hozzászóló, Fauszt József esztergályos kétségbe vonta az 1947-ben megkötött békeszerződés betartását, szerinte ez csak az ország kirablását szolgálta, és a forradalom azért tört ki, hogy Magyarország végre visszanyerje a szabadságát. A munka megkezdéséről megoszlottak a vélemények. Volt, aki a munka felvételét javasolta, és volt, aki amellet érvelt, hogy akár fegyverrel is ki kell állni a következő pontok mellett: „1. Addig, amíg orosz csapatok Magyarország területén vannak, a gyár dolgozói ne vegyék fel a munkát. 2. Azok a kormánytagok, akik a Rákosi–Gerő-féle kormányban is benn voltak, azonnal legyenek leváltva. 3. A Forradalmi Ifjúsági Szövetség felé azonnal hozzák nyilvánosságra az uránérc felhasználását, ill. kereskedelmi értékesítését. 4. A kormány minél előbb és haladéktalanul, több párt részvételével titkos és általános szavazást — az ENSZ felügyelete mellett — hajtson végre.” A követelések között szerepelt, hogy válasszanak új munkásörseget, akik nem lőnek a munkásokra.¹⁴ A személyeskedéssel is túlfűtött ülésen végül sikerült félretenni a személyi ellentéteket — a korábbi káderek feletti ítélezést későbbre halasztották. Sokkal fontosabb kérdés volt a szovjet csapatok kivonása. Azzal mindenki egyetértett, hogy a csapatkivonásig személyes biztonságuk érdekében nem veszik fel a munkát. Az ülés végén hozott határozatban a négy követelés mellé bekerült 5–6. pontként, hogy a párt és az üzemi bizottság vezetőségét, valamint a személyzeti osztályt a munkástanács ellenőrzése mellett szervezzék át, a káderlapokat semmisítsék meg és a Magyar Rádió a valóságnak megfelelő híreket közöljön.

12 A rendszerváltás előtti történetírás szerint az újraválasztáskor a munkások nagy része nem volt bent az üzemekben, és a kommunistákat nem engedték szavazni. *Molnár János*: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban*. Bp., 1967. 134–135. p. A megválasztott munkástanács tagok listáját ld. Nagy Elek és társai peranyagában. BFL Fővárosi Bíróság titkos ügykezelés alól kivont perki iratai (=XXV.4.f.). 7104/1957. 1044–1045. p. Az alakuló ülés jegyzőkönyvét ld.: Uo. 1098–1104. p., illetve Nagy Elek vallomását: Uo. 1241. p. Az ítéletben (Uo. 25. p.) 13 tag szerepel, de ennek mind az alakuló ülés jegyzőkönyve, mind Nagy Elek vallomása ellentmond.

13 Jegyzőkönyv. BFL MSZMP CSVM Bizottsága apparátusának iratai (=XXXV.28.b). 7. óc. 90–93. p.

14 A gyári munkásörség felállításáról a csepeli központi munkástanács december 5-ei körlevele intézkedett. A kérdéssel a december 5-ci ülés foglalkozott részletesebben. BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1035. és 1041–1043. p.

Az első ponttal összezsengett a CSVM Acélművek Munkástanácsának október 31-én kelt határozata: „Az Acélmű dolgozóinak szilárd elhatározása, hogy a sztrájkot addig folytatja, amíg egyetlen szovjet katona magyar területen áll [sic!]. Ez alatt az idő alatt az Acélmű dolgozói felajánlják segítségüket súlyos károkat szenvedett, szeretett fővárosunk helyreállításánál. Kérjük a sztrájkhoz csatlakozott gyárok dolgozóit, hogy tartsanak velünk.”¹⁵ A Csepeli Varrógépgyár Ideiglenes Munkástanácsa 14 pontba szedte dolgozóinak követeléseit, és ezek közül itt is első helyen szerepelt a szovjet csapatok kivonása.¹⁶

Október 29-én reggel a Csepeli Ideiglenes Munkástanács a Kossuth Rádión keresztül kérte a dolgozókat, hogy jelenjenek meg munkahelyükön. Aznap este tíz budapesti nagyüzem munkástanácsa, köztük a csepeli is, felhívást adott közre a munka felvételéről. A Szerszámgépgyár hivatalos álláspontját a termelőmunka megkezdésének feltételeiről a Függetlenség 1956. október 30-ai számából ismerhette meg az ország.¹⁷ November 1-jén és 2-án a CSVM Ideiglenes Munkástanácsa kérte dolgozóit, hogy 2-án 10 óráig menjenek be tájékozódás céljából a munkahelyükre. November 3-án Csepel és Újpest munkástanácsai tárgyaltak a munka felvételéről.¹⁸

Budapest munkástanácsainak képviselői 1956. november 1-jén találkoztak a Vasas Szakszervezet székházában, és döntést hoztak arról, hogy küldöttséget menesztenek a kormányhoz. A Parlamentben találkoztak Nagy Imrével, aki meggyőzte a küldötteket, hogy támogassák a kormányt, és vegyék fel újra a munkát.¹⁹

November 2-án álltak a delegáció csepeli tagjai a CSVM KMT ülésén az ekkor már elvtárs helyett szaktársaknak nevezett munkásküldöttek elé, hogy beszámoljanak az egy nappal korábban történekről.²⁰ Illés Béla rövid helyzetelemzés után átadta a szót Nagy Eleknek, aki összefoglalta a Vasas székházban, illetve a Parlamentben történeket, és felolvasta a Nagy Imrével ismertetett követeléseiket.

„A követelések közül a legfontosabbak: a szovjet csapatok azonnal hagyják el Budapestet, vonuljanak vissza támaszpontjaikra, legkésőbb december 31-éig hagyják el az ország területét. Erre a kormány kérjen garanciát a szovjet kormánytól és az ENSZ-től. Magyarország szabad, független; demokratikus, szocialista

15 A jegyzőkönyvet ld.: BFL XXXV.28.b. 7. öc. 69. p.

16 A Csepeli Varrógépgyár dolgozóinak követelése. Dátum nélkül. Uo. 94. p.

17 Függetlenség, 1956. október 30. In: 1956 a sajtó tükrében, 155. p.

18 A forradalom hangja. 170., 193., 352., 387., és 456–457. p.

19 Szuronyok hegyén... 23–25. p.

20 A CSVM Munkástanácsának 1956. november 2-ai jegyzőkönyve. BFL XXXV.28.b. 7. öc. 3–7. p.

kormányt akarunk. [...] Mindazok a vívmányok, amelyeket a forradalom hozott létre, a Kormány magáévá tette. Nagy Imre a Kormány nevében tárgyalásokat folytat a szovjet kormánnyal, a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatosan. Bejelentette továbbá, hogy a varsói egyezményt felmondjuk és az országot semlegesnek nyilvánítjuk. Erre garanciát kér a négy nagyhatalomtól. Az ENSZ rendkívüli közgyűlését kérte összehívni. Ausztria garanciát kér a magyar kormánytól, hogy ami élelmiszer, gyógyszer stb. segítséget küldenek, nem kerül szovjet kézre.”

Nagy Elek ezek után meggyőzte Csepel munkásait, hogy fejezzék be a sztrájkot, és vegyék fel ismét a munkát, hiszen „amíg fegyverrel harcoltunk a szovjet ellen, helyes volt, de ha tovább folytatjuk, a szovjetnek azzal nem lesz kevesebb anyaga, élelme, lőszer stb. [...] Háborút folytatni termelés, szén, energia, élelem nélkül nem lehet. [...] Ha azt akarjuk, hogy Magyarország hadserege meg tudjon akadályozni egy esetleges szovjet betörést, akkor ehhez a termelést azonnal meg kell indítani.”

Az egyik küldött javaslatára fel kívánták venni a kapcsolatot a borsodi és győri gyárak munkástanácsaival. Javasolták, hogy a november 1-jén vidékről érkezett 4 kocsis élelmiszer díjmentes szétosztására jelöljenek ki bizottságot. A vezértitkárságot áthelyezték a Munkástanács hatáskörébe. Zettner Tamás, a csepeli Erőmű képviselője ismertette az Erőmű készleteit; véleménye szerint 24 órán belül meg tudták volna indítani a termelést. A dolgozók közlekedési eszközeinek biztosítása érdekében ismertették a közlekedési megbízott nevét. A gyűléshez csatlakozott a csepeli Nemzeti Bizottmány három képviselője is.

Zettner után Ivanics István, a csepeli Nemzeti Bizottmány elnöke kért szót: „[...] figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunió a világ legnagyobb szárazföldi hadseregével rendelkezik, és mi határosak vagyunk velük. Tőlünk délre Jugoszlávia van, ami sokkal demokratikusabb formában építi a szocializmust. A Szovjetunióknak is revízió alá kell venni a közép-európai politikáját. [...] Nyugati határai mellett húzódozó államokat saját befolyása alatt akarja tartani. Ha itt rendetlenség van, akkor nagyon vigyáz ránk, hogy baj ne érje innen. Nagy Imre kommunista, de neki köszönhetjük, hogy a forradalom vívmányait létrehoztuk. Még nem tudjuk, hogy a szovjet az 1500 tankot miért hozta be, de tudjuk, hogy egy emberként állunk a forradalom kivívott vívmányai védelmében. A Kormányt támogatni kell. A Szovjetunióknak az kell, hogy itt egy baráti ország legyen, mert nem fog kivonulni, ha itt egy fasiszta rendszer lesz, ha túlságosan Nyugatra megyünk.”²¹

---

21 Ivanics István hozzászólását ld.: BFL XXXV.28.b. 7. öc. 5. p. Tanúvallomása a Bali Vendel és társai perben: BFL XXV.4.a. 5166/1957.

A november 3-án elfogadott nyilatkozatban kinyilvánították, hogy támogatják a Nagy Imre-kormányt, szabad és demokratikus Magyarországot akarnak, nem akarnak fasizmust. Mivel nem a kormány ellen akartak küzdeni, így felhívták a csepeli gyárak és az ország dolgozóit, hogy vegyék fel a munkát.²²

November 4-én a szovjetek elfoglalták a csepeli légvédelmi tüzérezred több tüzelőállását. A nemzetőrök és a katonák délután kilöttek egy szovjet páncélautót, egy löszerszállító kocsit és egy harcokocsit. A szovjetek nehéztüzérséggel löttek Csepel központját. Az ezt követő napokban több akciót is vezettek az ellenállók Csepelről a szovjet csapatok ellen, harcokocsikat és repülőgépeket löttek ki. A városrész elfoglalása november 11-éig tartott.

Budapesten a szovjet beavatkozás hatására sztrájkba léptek a munkások, a hivatalnokok, valamennyi közintézmény, az iskolák és az egyetemek. Kádár János november 4-ei, Marosán György november 8-ai rádiónyilatkozatában kérte a munkásokat, hogy vegyék fel a munkát.²³

Az Acélmű Ideiglenes Munkástanácsának 1956. november 14-ei ülésén Csépai Dezső beszámolt a CSVM KMT egy nappal korábban, 12 órakor a Nagyiroda tanácstermében megtartott megbeszéléséről. Az eseményen megjelent a szovjet városparancsnok.²⁴ A KMT tagjai nyíltan a szovjet főtiszt szemébe mondták, hogy a munka felvételét feltételekhez kötik. Ezek közé tartozott a szovjet csapatok kivonása legalább Budapest területéről. Törvénytelennek minősítették a Kádár-kormányt, és követelték a Nagy Imre-kormány visszatérését, továbbá a Munkástanács jogainak teljes visszaállítását, Maléter Pál és Kovács Béla politikai foglyok szabadon bocsátását, az ENSZ-küldöttek és a segélyek beengedését az országba, valamint a sztrájkjog fenntartását. Sokan félték attól, hogy nem kapnak fizetést, ha folytatják a sztrájkot, de Csépai úgy vélte, ha egységes a munkásosztály, senki sem alkalmazhat ellene retorziót. Szavazásra bocsátották, hogy ki bízik a Kádár-kor-

---

22 BFL XXXV.28.b. 7. §c. 8. p.

23 Nagy Balázs: A Nagybudapesti Központi Munkástanács megalakulása 1956-ban. In: Múltunk. XLI (1996) 3. szám (a továbbiakban *Nagy*, 1996.). 8–13. p.

24 A városparancsnoknak nevezett orosz tiszt a CSVM KMT november 30-ai ülésén is részt vett, ahol úgy nyilatkozott, hogy nem ellenőrizni jár a munkástanács üléseire, hanem a munkástanácsok működésének gyakorlata felől érdeklődik. A jegyzőkönyvet ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1026–1034. p. A jegyzőkönyvekben a parancsnok nincs néven nevezve. Budapest szovjet katonai városparancsnoka K. J. Grebennyik gárdavezérmagya, a szovjet Államvédelmi Bizottság elnökének helyettese volt. Nagy Elck visszacélkezése szerint több ülésen is Abramov ezredes, a páncélos erők parancsnoka képviselte az orosz parancsnokságot. Lásd: Szuro nyok hegyén... 37–38. p.

mányban, majd azt is, hogy az előbbi követelések teljesítésétől teszik-e függővé a munka felvételét. A válasz az első kérdésre egyhangú nem, a másodikra egyhangú igen volt.²⁵

Az ugyanott felvett, november 26-ai jegyzőkönyv a Csepeli Központi Munkástanács két nappal korábban tartott üléséről tájékoztat, amelyen megvitaták a Nagy Imre-kérdést, és szenvedélyes vita után tisztázták a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal való együttműködés feltételeit.²⁶ „Úgy látszik, hogy amint az élet meg akar indulni, akkor mindig csinálnak [ti. a kormány, RA] valamit, ami azt megakadályozza, hogy ne a Munkástanácsok indítsák meg, hanem a nyomor. Úgy tűnik, hogy a Munkástanácsok lejáratása előtérbe került. [...] Alapvető szempontok: a munkások nagyon sok mindent még nem látnak tisztázva politikai vonalon, de az életet be kell indítani. Mégpedig a Munkástanácsoknak kell beindítaniok, mert különben feloszlatják őket a nyomor miatt.” Politikai éleslátással a tárgyalásokat szorgalmazták, de ezek haszontalansága és a Nagybudapesti Munkástanács ilyen irányú döntése esetén Csepel kötelezőnek ismerte el a sztrájkot. Felismerték, hogy a munkástanácsok csak akkor lehetnek volna a gazdaság irányítói, ha megfelelően megválasztott szervek (szakszervezetek) a munkások érdekeit képviselték volna. Bár a CSVM KMT nem tudta irányítani a gyári munkástanácsokat²⁷, a jegyzőkönyvekből világosan látszik, hogy a küldöttek²⁸ rendszeresen tájékoztatták dolgozóikat az ott elhangzottakról.²⁹

25 Kivonat az Acélmű Ideiglenes Munkástanácsa 1956. november 14-én megtartott ülésének jegyzőkönyvéből. BFL XXXV.28.b. 7. óc., 76. p.

26 A budapesti munkástanácsok, önállóságuk megőrzése mellett, érdekvédelmük biztosítása érdekében egyfajta központosításra törekedtek. November 14-én megalakult a Nagybudapesti Központi Munkástanács. 14-én és 15-én küldöttei tárgyalni próbáltak Kádár Jánossal, de a tárgyalások eredménytelenek voltak. A Nagybudapesti Központi Munkástanács november 21-én értekezletének, illetve az Országos Munkástanács november 21-én megalakulásának megakadályozása (a helyszínen szánt Sportcsarnok környékét pancélosok, rohamlővegek lepték el) elleni tiltakozásul kétnapos sztrájkot hirdetett meg, amelybe Csepelt is be akarták vonni. A Nagybudapesti Központi Munkástanácsról részletesen: *Molnár János*: A Nagybudapesti Központi Munkástanács. Bp., 1969.; *Magyar munkástanácsok 1956-ban.*; *Bill Lomax*: Magyarország 1956. Debrecen, 1989. 171–202. p.; Szuronyok hegyén... 118–167. p.; *Nagy*, 1996. 3–50. p.

27 *Tóth*, 1999. 178. p.

28 Jelen esetben Csépai Dezső mérnök. Csépai 1957-es további sorsáról ld.: BFL XXXV.28.b. 7. óc. 81–85. p.

29 Kivonat az Acélmű Ideiglenes Munkástanácsa 1956. november 26-án megtartott ülésének jegyzőkönyvéből. BFL XXXV.28.b. 7. óc. 77. p.

November 15-én a csepeli munkástanács a munka felvételére szólította fel a munkásokat,³⁰ és november 22-én is súlyos hibának minősítették a 48 órás sztrájkot, ám a november 23-ára szervezett néma tüntetésből kivették részüket. December 11-én is a sztrájk ellen voltak, de szolidaritásból nem vették fel a munkát.³¹

Az FMPK 2/1956. (XI. 16.) sz. rendelete, majd az Elnöki Tanács 1956. évi 25. sz. törvényerejű rendelete intézkedett a munkástanácsok működéséről. November 25-én, a Parlamentben kísérlet történt a kormány és a KMT közötti egyezsége, de erre csak az utóbbi törekedett.³² A munkástanácsok intézményének felszámolását december 9-én kezdte meg a kormány azzal, hogy a területi munkástanácsokat, így a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot is törvényen kívül helyezte,³³ annak ismertebb vezetőit letartóztatták, vagy internálták, mire december 11–12-én ország-szerte munkabeszüntetésekre került sor. December 14-én a kormány egy korábbi csőgyári munkás, Papp Károly személyében kormánybiztost nevezett ki a csepeli gyárak élére. Papp a kormánynyilatkozatra hivatkozva fel akarta számolni a Csepeli Központi Munkástanácsot, ami ellen a Szerszámgépgyár munkástanácsa december 15-én írásban tiltakozott a kormánynál. Két nappal későbbi közleményükben úgy hirdették át a problémát, hogy megváltoztatták nevüket: kihagyták a *Központi* szót.³⁴

Közben a pártszervező munka is megindult Csepelen. Az MSZMP XXI. kerületi szervezete november 8. és 10. között alakult meg. Az 50 főnyi aktíva 9 tagú intéző bizottságot választott.³⁵ 1956. november 25-én aktívaülést tartottak a Csepeli

---

30 A november 14-ei és 15-ei jegyzőkönyvet és a november 15-ei keltezésű határozatot ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1002–1006. p. A kormányhú sajtó örömmel fogadta Csepel hozzáállását a sztrájkhoz: „November 18-án reggel 8 órával a gyár egész területén felvesszük [Csepel] a munkát”. Népszabadság, 1956. november 17. és „Súlyos hiba volt a 48 órás sztrájk kihirdetése.” Uo. 1956. november 23.

31 A CSVM KMT 1956. november 22-ei felhívását ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1016–1018. p. A Szerszámgépgyár november 23-ai felhívását ld.: Uo. 1019. p.

32 Az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága az 1956. november 21-ei ülésén tárgyalta a munkakezdestről, illetve a munkástanácsokkal való viszonyáról. A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei. I. kötet, 1956. november 11–1957. január 14. Szerk.: Némethné Vágyi Karola – Sipos Levente, Bp., 1993. 78–84. p. és 91. p.

33 Az FMPK nyilatkozata az egyes rendkívüli intézkedésekkel kapcsolatban: „[...] a budapesti központi munkástanácsot, a budapesti kerületi munkástanácsokat, a vidéki megyei és városi munkástanácsokat törvényen kívül helyezi, és működésüket azonnali hatállyal megszünteti.” Népszabadság, 1956. december 11.

34 BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1109–1112. p.

35 Jelentés a csepeli pártszervezet munkájáról. 1956. december 28. BFL MSZMP XXI. kerületi Bizottság (=XXXV.26.a) 2. öc. 1–4. p. Ekkor szervezettelég egységes volt a csepeli pártszervezet, egy időben indult a párt szervezése a lakókerületben és a gyári pártcsoportokban. 1957 márciusban vált ismét külön a kerület és a Vasmű pártbizottsága. *Drucker*, 1965. 477. p.

Munkásotthonban, ahol 250 kommunista gyűlt össze. Kiss Dezső beszámolót tartott az ideiglenes intézőbizottság addigi munkájáról. Megfogalmazták, hogy egyesíteni kell a párt minden hívét, hogy együtt harcolhassanak az ellenforradalom ellen, egységesíteni kell a csepeli sajtót, támogatni kell a munkásórség felállítását és segíteni a népvagyon védelmét. Némelyek a Szabad Európa Rádió betiltását és elnémítását követelték.³⁶ December 17-én 302, december 21-én 685 párttagot tartottak nyilván a CSVN-ben.³⁷

Miután december 27-én a 16 tagú csepeli delegáció sikertelenül tárgyalt Kádár Jánossal és Marosán Györggyel,³⁸ 1957 január elején a csepeli munkástanács utolsó kísérletet tett arra, hogy rendezze a munkástanácsok és a kormány közötti viszonyt. 1957. január 2-án Nagy Elek Kossa István pénzügyminiszterrel tárgyalt gazdasági és pénzügyi kérdésekről. Január 4-én Nagy egy munkásönkormányzatot előkészítő bizottsági ülésen vett részt a szakszervezet székházában, ezért ezt megelőzően, január 2-án tárgyalási stratégiát dolgoztak ki a munkástanács működéséről. A meglévő rendszert kritizálva, a munkástanácsok szükségessége mellett érveltek, és ismertették az üzemi és a központi munkástanács feladatait, működését, jogkörét, megválasztásának feltételeit. Elképzelésük szerint a munkástanácsokat megillette volna az a jog, hogy ők alakítsák ki az üzem szervezeti felépítését, egységesítsék a vállalat terveit, intézzék az export–import ügyeket, megállapíthassák a dolgozók létszámát, bérét, a termelési költségek és bevételek elosztását.³⁹

A Csepeli Munkástanács elnökségi tagokból álló küldöttsége, illetve az MSZMP és a Szakszervezet kiküldöttei 1957. január 5-én a CSVN tanácstermében ültek le tárgyalni egymással. Tárgyalásuk főbb témái: a munkástanács jogköre, a tanácsstagok munkaideje, a bér- és prémiumrendszer reformja, a „kommunistaüldözések”, létszámcsökkentések, „forradalom” vagy „ellenforradalom” kérdése, szakszerveze-

36 BFL MSZMP Budapesti Bizottsága Agitációs- és Propaganda Osztályának iratai (=XXXV.1.c) 4. öc. 12–15. p.

37 BFL MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottsága ülésincin jegyzőkönyvei (= XXXV.1.a.1.) 3. öc. és BFL XXXV.26.a. 2. öc. 1–4. p.

38 A találkozóra hivatkozva a CSVN KMT december 29-én levelet küldött Kádárnak a gyár vezetésében javasolt személyi változásokról. BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1055–1056. p.

39 BFL XXXV.28.b. 7. öc. 11–25. p. A tervezetet a dokumentumok között 1. sz. alatt teljes terjedelemben, szó szerint közöljük.

tek szervezése. A párt küldöttei közös nyilatkozatot akartak kicsikarni a Munkástanács tagjaiból, de ez elől mind Nagy Elek, mind Bácsi József elzárkózott.⁴⁰

Az 1957. január 6-án a Népszabadságban megjelent kormánynyilatkozat,⁴¹ a gyár területén tapasztalható keserű hangulat és a gyárban történt elbocsátások hatására a munkástanács vezetői január 8-ára belátták, hogy számukra „nem vár végrehajtásnál egyéb szerep. [...] A jelenlegi helyzetben a dolgozók kívánságait megvalósítani nem tudva, létezésünkkel nem hitegetjük dolgozó társainkat, és ezért megbízatásunkat visszahelyezzük dolgozóink kezébe.”⁴² A csepeli eseményeket az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottsága már másnap, január 9-én napirend előtt tárgyalta, egyöntetűen zűrzavarkeltésnek, felelősség előli meghátrálásnak minősítve a lemondást.⁴³

A január 10-étől kezdődő elbocsátások, a sztrájk és a szénhiány miatti leállás idejére ki nem fizetett bér és a munkástanácsok lemondó nyilatkozatai hatására óriási elégedetlenségi hullám söpört végig a csepeli üzemeken. Január 11-én a Nagyiroda előtt gyülekező, majd Hegyi Ferenc és Komjáthy László igazgatók eltávolítását⁴⁴ követelő, tüntető dolgozók ellen karhatalmistákat vezényeltek ki, akik szétverték a tüntetést. Nagy Eleket és Bácsi Józsefet még aznap, illetve másnap letartóztatták. A feloszlítás után új arculattal és új vezetéssel a golyóscsapágygyár kivételével az összes üzemben újjáalakultak a munkástanácsok.⁴⁵

40 Uo. 27–40. p. Közös nyilatkozatra végül a Kerékpárgyárban került sor 1957. február 13-án a Kerékpárgyár Munkástanácsa, illetve az MSZMP és a Szakszervezet között. Uo. 88–89. p. A január 5-ci jegyzőkönyvet a dokumentumok között 2. sz. alatt teljes terjedelemben, szó szerint közöljük.

41 A Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatokról. 1957. január 6. Bp., 1957. 13–15. p.

42 A CSVM KMT és a Vas- és Acéllöntődék Munkástanácsának nyilatkozatát ld.: BFL XXXV.28.b. 7. öc. 41. p. 1957. január 9-én 41 szavazattal 16 ellenében az Acélmű munkástanácsa is visszaadta a dolgozók kezébe megbízatást. Lásd: Csepel Vas- és Fémművek Acélműve Munkástanácsának közleményei. Utolsó szám. 1957. január 10. Uo. 42. p. Az Acéllöntődék feloszlató nyilatkozata: BFL MSZMP Budapesti Bizottsága Archivuma (=XXXV.1.g.). 9. öc. 86. p. Feljegyzés a feloszlításról: Uo. 88–89. p. Feljegyzés a CSVM Szerszámgyára Munkástanácsa január 7-ci üléséről: Uo. 94–95. p. A Szerszámgyár 1957. január 16-ai rendkívüli ülésének közleménye a munkástanács további munkájáról: BFL XXXV.28.b. 7. öc. 43. p. BFL XXXV.1.a.1. 6. öc.

44 Zsofinyecz Mihály vezérigazgató (korábban MDP PB-tag és nchéz-, majd középépipari miniszter) és helyettesei: Hegyi és Komjáthy leváltásáról már alakuló ülésén határozott a CSVM KMT.

45 Tóth, 1999. 192–198. p.; Az egyes üzemek munkástanács-tagjainak névsora, illetve a párt- és KISZ-tagok száma 1957. február 25-én: BFL XXXV.28.b. 7. öc. 45–65. p.; Csermányi József, a Golyóscsapágygyár munkástanácsa elnökének perét ld.: BFL XXV.4.a. 3768/1957.

A letartóztatások után elkezdődött a szisztematikus tisztogatás is. A Csepeli Vas- és Acélöntödék Munkástanácsa és az MSZMP megbízottai 1957. március 16-ai ülésükön az elbocsátott dolgozókról vitatkoztak.⁴⁶ Az Acélmű munkástanácsának iratai között megtalálható nemcsak az Acélmű munkástanács-tagok névsora üzemenkénti elosztásban, de egy feljegyzés is arról, hogy „az Acélmű területéről eddig összesen 35 olyan egyént távolítottunk el, akik az ellenforradalmat támogatták, vagy abban résztvettek. Ebből 20 mérnök, technikus, osztályvezető, vagy adminisztratív dolgozó, 15 segéd-, szak-, vagy betanított munkás.” Ezután kézzel bejegyezték a nyolc letartóztatásba került személyt, és hogy „6 fő díszidált 1 főt agyon lötek”, illetve: „ez összesen edig 42 fő 27 fő ér[e]l[t]s[e]-gi 15 fő fizikai a legfőbb kolompos meg mindig a helyen van edig semi bántódása nem eset: itt az ideje, hogy hozzá nyüljünk.”⁴⁷ [Sic!] A csepeli munkástanács-vezetőkre hosszú vizsgálati fogóság és börtön várt.⁴⁸

Ekkorra azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdaság reformját nem az üzemi munkástanácsokkal együttműködve fogják megvalósítani, hanem az ún. racionalizáció útján. A 3/1957. (I. 13.) PM sz. rendelet intézkedett a népgazdaság átszervezéséről szóló rendelkezések végrehajtásával kapcsolatos kérdések szabályozásáról.⁴⁹ A kormány programnyilatkozata alapján szakbizottságok kezdtek meg azoknak a gazdasági reformjavaslatoknak a kidolgozását, amelyek végül nyár elejére készültek el. A gazdaság átszervezése december–januárban még csak az állami szektorban dolgozók számának leépítésére vonatkozott. A kormány szigorú takarékosági intézkedések kidolgozására szólította fel az állami vállalatok vezetőit. Az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intéző Bizottsága január 23-án foglalkozott részletesen a gazdaság átszervezésével. Az egész Budapest területére kiterjedő felmérés érintette mind a kerületek és a nagyüzemek, mind a minisztériumok aktuális helyzetét. A felmérés tanúsága szerint legfontosabb feladatnak az állami irányítás

46 A Csepeli Vas- és Acélöntödék Munkástanácsa és az MSZMP közötti tárgyalás jegyzőkönyve. 1957. március 16. BFL XXXV.28.b. 7. öc. 86–87. p.

47 BFL XXXV.28.b. 7. öc. 70. p. Dátum és aláírás nélkül. A névsor uo. 71–73. p. 1957. január 18-án Kádár János tartott pártaktívát, március 1-jén, a Sportcsarnokban több ezer ember előtt Marosán György beszélt. A munkásörség első két százada március 12-én vonult fel Csepelen. 600 millió forintra becsülték a sztrájkok miatti károkat, de 1957 derekára visszaállt az 1956 előtti termelés. *Drucker*, 1965. 481. és 483. p.

48 *Tóth*, 1999. 198. p.; Szuronyok hegyén... 48–55. és 70–74. p.

49 Tulajdonképpen már a 2025/10/1954. MT. sz. határozat ismertette az államigazgatás racionalizálásának irányelveit. Lásd *Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. kötet*, Bp., 1985. (a továbbiakban: *Pető – Szakács*) 321. p. A racionalizációról és a gazdaság átalakításának tervezeteiről ld. pl.: *Berend T. Iván: Gazdasági útkeresés 1956–1965*. Bp., 1983. 33–122. p.; *Pető – Szakács*, 292–368. p.

alatt lévő szervezetek felduzzasztott apparátusának egyszerűsítését, leépítését tekintették úgy, hogy közben meg tudják védeni az MSZMP-hez hű személyeket. Az 1956 negyedik negyedévében, illetve 1957 januárjában tartott sztrájkok, illetve a kormány által novemberben megemelt bérek miatt sokan az államgazdaság csődjétől tartottak ugyan, de a várakozásokkal ellentétben 1957 végére a korábbi éveknél nagyobb volt a népgazdasági termelés.⁵⁰

Egy 1957. május 23-ai feljegyzés szerint a csepeli munkások viszonya a párttal és a szakszervezettel csak romlott, a munkástanácsok március óta nem csináltak semmit, mert nem vonták be őket a döntésekbe, sőt a Csögyár, az Erőmű, a Kerékpárgyár és a Varrógépgyár képviselője javasolta a munkástanácsok felosztatását.⁵¹ A fokozatos elsorvasztás után a munkás-önigazgatás ügye 1957 februárban lekerült a napirendről. A megmaradt munkástanácsokat 1957. november 17-én az ELnöki Tanács 1957. évi 63. törvényerejű rendeletével szüntette meg; még aznap 1.086/1957. (XI. 17.) sz. Korm. határozatban rendelkeztek az üzemi tanácsokról.

Az alábbiakban két, eddig nem publikált iratot közlünk. Az első az 1957. január 2-án készült tervezet a CSVN munkástanácsainak működéséről, a második a CSVN KMT és az MSZMP XXI. kerületi vezetőinek január 5-ei találkozójáról készült kivonatos jegyzőkönyv. Mindkettő világosan mutatja, hogy a gyári munkások milyen elképzelésekkel tekintettek a jövőre, hogyan látták megvalósíthatónak az üzemi önkormányzat hatékony működését. Vélhetően ezek a dokumentumok is rávilágítanak arra, hogy a külföldi szakirodalom által táplált romantikus szabadsághős-képpel ellentétben munkástanácsok vezetői mennyire józanul gondolkodó emberek voltak, akik egy már létező rendszer gazdasági és politikai reformjában kívántak részt venni.

---

50 *Pető – Szakács*, 312. p.

51 Feljegyzés a munkástanács tagokkal folytatott megbeszélésről. BFL XXXV.28.b. 7. öc. 66–68. p.

Dokumentumok

1.

Tárgyalási alap a Csepel Vas- és Fémművek munkástanácsainak működéséhez. 1957. január 2.

A javaslat kiterjed:

- Központi Munkástanács szükségességére.
- A Központi munkástanács és az üzemi munkástanácsok közötti kapcsolatra illetve elhatároló jogkörükre.
- A munkástanácsok feladataira.
- A munkástanács működésére.

A Csepel Vas- és Fémművek számos üzeme és gyáregysége által delegált tagokból áll a Központi Munkástanács. Mivel az eddigiek folyamán több ízben felvetődött a probléma, szükséges-e egy Központi Munkástanács, ennek leszögezése és magyarázata az első kidolgozandó kérdés.

Jelenlegi szervezeti felépítésében a Csepel Vas- és Fémművek különböző, 19 önálló gyárból áll. Ezek a gyárak azonban még a jelen helyzetben sem értelmezhetőek önállóknak, ha ezt nagyságrendben hozzá hasonló gyárakhoz viszonyítjuk. A különbség abból ered, hogy Csepel egyes gyárai műszakilag, gazdaságilag és helyileg egymásra vannak utalva, a jelenlegi helyzet egyáltalán nem egészséges: a bürokratikus ellenőrzés folyamánya. De még ebben a jelenlegi helyzetben is — tehát az önálló gyárakkal — a Csepel Vas- és Fémművek irányítása, mind miniszteriális, mind egyéb felsőbb szervek által — mindenkor egységesen a „Tröszt” szervezete által történt. Mindenkor el kellett ismerni, hogy Csepel egy gazdasági komplexum, melynek egységes irányítása az első követelménye nemcsak a gazdaságos termelésnek, de egyáltalán a termelésnek is.

Csepel speciális helyzetéből adódik azonban az a helyzet, hogy egy központi irányítás mellett nem tud gazdaságosan termelni, ha nincs megfelelő üzemi szervezete. Nemcsak azt jelenti ez, hogy egyes gyáregységei is nagyobbak, más önálló vállalatoknál, hanem inkább, hogy ezek a gyáregységek nemcsak vertikálisan, de horizontálisan is tagoltak, tehát a helyi ismeretekre és helyi irányításra jóval nagyobb szükség van, mint egy csak vertikálisan tagolt üzemnél.

Ha ezeket a tényeket figyelembe vesszük, meg kell állapítani, hogy az egységes vezetés és a vállalat önálló gazdálkodása túlmegy az üzemi kereteken, és szükségessé teszi a Központi Munkástanács fennállását, amely felelős a Művek egész gazdálkodásának rentabilitásáért, helyességéért és fejlesztéséért. Ugyanakkor védi

a csepeli dolgozók jogait, megőrzi Csepel egységét. Viszont az üzemek — gyáregységek — munkástanácsai közvetlenül felelnek az egységes irányítás alatt lévő gyárak gazdálkodásáért, és helyi ismeretükkel biztosítják az egységes irányítás helyességét azáltal, hogy — bár az egész vállalat szempontjából a Központi Munkástanácstól függnek — az üzemi munkástanácsok delegált tagjaiból álló Központi Munkástanács munkáját is ők végzik.

A Központi Munkástanács tehát a „jó gazda” szerepét tölti be az irányítás funkcióját magára vállalva. Az üzemi munkástanácsok együttesen képezik azt a „gazda” tisztet, amikor figyelve a saját helyi fejlődésüket, ezen túlmenően a vállalat érdekeiben [sic!] hozzák meg határozataikat, illetve élnek jogaikkal. A kapcsolat tehát a Központi Munkástanács és az üzemi munkástanácsok között nemcsak funkcionális, de függőségi kapcsolat is! Az üzemi munkástanácsok azoknak a jogoknak gyakorlását, amelyek a vállalat egészének szempontjából szükségesek, a Központi Munkástanácson keresztül látják el, és ezekben a kérdésekben alávetik magukat a Központi Munkástanács döntésének.

Ily szervezeti felépítésben oly kérdések is jelentkezhetnek, amikor a Központi Munkástanácsnak a döntése ellentétben állhat az egyes gyáregységek munkástanácsának elképzelésével. Ezért elhatárolóan tisztázni kell az üzemi és Központi Munkástanács jogait és feladatait. Ha még az így elhatárolt területek ellenére is jelentkezne súrlódási felület, az üzemből delegált központi munkástanácsi tag kérheti a Központi Munkástanácsot a határozathozatalnak elhalasztására. Ebben az esetben az üzemi munkástanácsot köteles 24 órán belül összehívni. Ezen az üzemi tanácsülésen részt vesz a Központi Munkástanács egy megbízott szakembere, aki ismerteti a Központi Munkástanács ellentétes véleményét. Ha az üzemi munkástanács ezek ellenére a határozathozatalt sérelmesnek tartja, vagy helyi ismeretei tudatában gazdaságtalannak, célszerűtlennek, a Központi Munkástanács kiküldöttével közli, hogy nem ért a határozattal egyet és az ügyet az Iparkamarához terjeszti elő. Ennek ellenére — az Iparkamara döntéseit [sic!] — a Központi Munkástanács meghozza a többségi határozatot.

Ez a feltételezett eset igen ritka kell, hogy legyen, hiszen a Központi Munkástanács ülésén meghozott határozatok előtt kikéri a szakemberek véleményét, esetleg a szakértőket meghívja az ülésre, megbízza őket a kérdés előadására. Továbbmenően a Központi Munkástanács a vállalat összes dolgozóinak szemszögéből nézve hozza meg határozatát, ez pedig nem lehet ellentétes az egyes üzemek dolgozóinak érdekével. Az ily ellentétek feltételezése jobbára lokálpatriotizmusból, üzemi sovinizmusból eredhet, de még ily formában is módot kívánunk nyújtani a valóban sérelmes, vagy sérelmesnek vélt határozatok jogorvoslására — demokratikus módon.

A Központi Munkástanács és az üzemi munkástanácsok jogainak elhatárolásánál tehát a vállalati egység követelményei alapján kell az egyes jogok gyakorlását a Központ vagy az üzem hatáskörébe utalni. Amikor határozottan leszögezzük, hogy úgy a Központi Munkástanács, mint az üzemi munkástanácsok élni kívánnak a törvény által biztosított jogokkal — tehát minden olyan joggal, amely a vállalat helyes gazdálkodását, a dolgozók életének élet- és munkakörülményeinek védelmét biztosítják —, akkor evvel felelősséget vállalunk egyrészt dolgozóinkért, akiknek megbízását teljesítjük, másrészt a magyar ipar haladásáért, fejlődéséért, amelynek Csepel komoly bázisát képezi. Ezen felelősség tudatában és hangsúlyozásával az alábbiakban taxatívén soroljuk fel a Munkástanácsok jogkörét, működését, annak helyi — csepeli — alkalmazása szempontjából.

I. Az üzemi munkástanácsok feladata és működése.

Az üzemi munkástanács az üzem dolgozóinak választott bizalmi szerve, amely az üzem gazdaságos működését irányítja, biztosítja a munkásautonómiát, felelős az üzem termeléséért és a dolgozók érdekeinek védelméért. Ezt a feladatát a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. évi 25. számú törvényerejű rendelete szellemében végzi. A rendeletben meghatározott jogait részben közvetlenül, részben a Csepel Vas- és Fémművek Központi Munkástanácsán keresztül érvényesíti. Utóbbi esetben esetenkénti utalás történik arra vonatkozólag, hogy a Központi Munkástanács saját hatáskörében, vagy az üzemi Munkástanács előterjesztése alapján dönt, illetve határoz.

1. A munkástanács megválasztása.

Az üzemi munkástanácsot az üzem dolgozói választják. A választói gyűlést a szakszervezet és a fennálló munkástanács készíti elő. A munkástanács választói gyűlése határozatképes, ha az üzem munkásainak 2/3-ad része a gyűlésen megjelenik és szavaz az új munkástanács megválasztására. A választói gyűlések üzemrészenként tartanak. A szakszervezet előterjesztést tesz az új munkástanács tagjaira vonatkozóan, a dolgozók azonban személyekre szavaznak. A szavazás közvetlen és titkos.

Szavazati joggal rendelkezik az üzem minden dolgozója, aki a Csepel Vas- és Fémműveknek legalább egy éve alkalmazottja. Minden ezen követelménynek megfelelő dolgozó választható, kivéve az üzem vezetőjét (igazgatóját, főmérnökét és főkönyvelőjét).

A munkástanácsban az üzem dolgozóinak minden rétege képviselve kell legyen; a termelésben közvetlenül résztvevő dolgozók aránya 2/3. Az üzemi mun-

kástanács létszáma a vállalat létszámától függ: minden 100 dolgozó 1 tanácstagot választ. Jóllehet a választás üzemrészenként történik, a személyek az üzem egészéből választhatók. A szavazás eredményeképp a szavazatok részaránya dönti el a tanácstagok megválasztását.

A megválasztott tanácstagok a választást követő 24 órán belül megválasztják a munkástanács elnökét, elnökhelyettesét és titkárát. A megválasztott elnök, valamint a legtöbb szavazattal jelölt 1 vagy 2 két tanácstag képviseli az üzemet a Központi Munkástanácsban.

A munkástanács 1 évi időtartamra választandó. A választó dolgozók az 1 év lejártá előtt 2/3-os szavazattal visszahívhatják a megválasztott tanácstagokat. Erre minden negyedévben mód van, amikor a munkástanács a dolgozók előtt ismerteti a negyedév eredményeit.

A vállalatnak a gazdaságosságra és önállóságra törekvése a jelenleg érvényben lévő üzemegységeknek átszervezését és csoportosítását vonja maga után. Ezért azok az üzemek, amelyek az átszervezés folyamán más üzemekkel kibővülnek, ill. más üzembe beolvadnak, 1957. május 1-jéig új munkástanácsot választanak az átszervezett üzemnek megfelelően. A Központi Munkástanácsba delegált tagjai ezen séma szerint akként változnak, hogy a Központi Munkástanács létszáma a lehetőséghez képest ne változzék.

2. Az üzemi munkástanács jogköre.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1956. 25. számú törvényerejű rendelete meg szabja a munkástanácsok jogkörét általában. A rendeletben felsorolt jogokat a munkástanács részben saját hatáskörében, az igazgatón keresztül, részben a Központi Munkástanács határozatai alapján a vezérigazgatón keresztül érvényesíti. A rendeletben meghatározott jogoknak konkretizálása, az evvel kapcsolatos feladatok nagyvonalú részletezése, valamint egyes jogoknak — vállalat érdekében — Központi Munkástanácshoz történő átutalása a rendelet pontjait követve az alábbiakban foglalhatók össze:

Az üzemi munkástanács az üzem dolgozóinak önkormányzati és öngazgatási szerve, amely az üzem gazdaságosságát biztosítja, irányítja a vállalat egész tevékenységét — üzemi szinten. Ezért:

a) Meghatározza a vállalat leggazdaságosabb működését.

A vállalati profil meghatározása az üzemi munkástanácsoknak a legelső és legfontosabb feladata. Az eddigi időszakban, éppen a felduzzasztott profil és nehézipar-

nak sokszor túl nagy volumene akadályozta a gazdaságosság megvalósítását. Az üzemi munkástanácsnak — az igazgató és a főmérnök bevonásával — meg kell vizsgálnia a jelenlegi termelés volumenét, a gyártás szükségességét és nagyságrendjét, a gyártott cikkek hazai és világgiazi helyzetét, valamint az előállítás költségeit. Ezek után megállapítja a helyes profilt és a leggazdaságosabban termelhető mennyiség volumenét, erre vonatkozó javaslatát előterjeszti a Központi Munkástanácshoz, a teljes vállalati profil kialakítása végett. Az esetleges profil vagy termelési volumen változása esetén ugyanakkor javaslatot tesz a helyes üzemi működésre vonatkozóan a Tervhivatal felé is.

b) Javaslatot tesz a Központi Munkástanácshoz az üzemi szervezet helyes felépítésére és irányítja a Központ által elhatározott szervezet kialakítását.

Ipari üzemünk szervezeti felépítése egyáltalán nem a vállalat gazdaságos működését szolgálja. Gazdasági szervezete csupán az ellenőrzésre, ill. az ellenőrzés kiszolgálására van építve, önálló gazdasági működése nincs. Felduzzasztott adminisztrációjával a függőségi viszonyt szolgálja a rengeteg statisztikával és az ellenőrzésre küldendő jelentésekkel. Műszaki felépítése pedig a tervteljesítésre támaszkodik, nem pedig a valóságos termelési érdekekre. Az üzemi munkástanácsok által javasolt szervezetnek tehát egyszerűnek és célszerűnek kell lenni.

A termelés sokoldalúsága miatt az egyes gyáregységek szervezeti felépítése nem lehet egy sémájú, az üzem adottságainak és a helyi problémáknak megfelelően más és más lesz a kialakítandó szervezet. A legáltalánosabb kérdésben azonban állást kell foglalni:

A műszaki igazgatásnál feltétlenül el kell kerülni a sok osztály kialakítását. Általában a műszaki igazgatás céljában tagoltsága is benne foglaltatik: a műszaki igazgatásnak kell biztosítani a termelés feltételeit. Ezért kell kialakítani a műszaki, termelési és munkaügyi osztályokat, mint amelyek a műszaki előfeltételek, a termelési problémák és a munkafeltételek biztosítói. Ezen belül az egyes funkciók pk. programozás [sic!], gyártás-előkészítés, szerkesztés, mint önálló osztályoknak kiképzése nem célravezető, hiszen kettős, hármas vezetést igényel, és gátjává válik az egységes intézkedésnek. Ezeket a funkciókat a műszaki és termelési osztályokon belül kell csoportoknak — részlegeknek — kialakítani, a legmegfelelőbb létszám alapján.

Gazdasági igazgatásnál ki kell építeni az önálló gazdasági igazgatást. Jól működő üzemgazdasági osztályt kell teremteni, amely a termelés gazdasági előfeltételeit biztosítja a gazdaságossági mutatók kidolgozásával és vizsgálatával, összhangba hozza az üzem érdekeit a vállalat és a népgazdaság szükségletével a tervkészítői

szinten. Az értékesítési osztályok belkereskedelmi anyagbeszerzési és értékesítési feladatokat látnak el a későbbiekben szabályozott hatáskörrel. Csökkenteni kell a pénzügyi igazgatás szerveit, ez inkább regisztráció (könyvelő) mint pénzforgalmi szerv kell legyen. Utóbbi feladatot a Központ veszi át.

Egyáltalán a szervezeti felépítés gazdasági igazgatás részénél a Központi Munkástanács határozza meg az üzemi és a központi szervek viszonyát és arányát. Mivel a vállalati önállóság feltétlenül a gazdasági szervezet fokozott központosítását követeli, az üzemi munkástanácsoknak kell meghatározni, hogy az üzem legjobb gazdasági szakemberei a Központba kerüljenek. Ezekre javaslatot ad a Központi Munkástanácsnak. A szervezet gazdaságosságra történő felépítésénél üzemi szinten is figyelnie kell, hogy a megmaradó üzemi műszaki és gazdasági létszáma a legjobb szakemberekből, az üzemet ismerő és a helyi problémákat megoldani tudó emberekből tevődjék össze.

c) Az üzemi munkástanács közvetlenül saját hatáskörében állapítja meg a vállalat terveit, majd a Központi Munkástanács elé terjeszti kooperálás céljából. Ugyanekkor felterjeszti a terveket jóváhagyásra a Tervhivatalhoz.

A tervek elkészítése és meghatározása kétségkívül a munkástanács egyik legkomolyabb és egyben nagy felelősséggel és körültekintéssel járó feladata. Ennek kidolgozása alapos meggondolásokat igényel.

Az eddigi tervekészítés végső soron diktált terv volt! A felsőbb államirányítás meghatározta, hogy az üzem mily hányadot köteles a népgazdasági tervből teljesíteni, cikkenként, választékán és mennyiségben. Ez a tervezés, bármily szépnek látszott, nem szolgálta sem az üzem prosperitását, sem a népgazdaság érdekeit. A terv — melynek célja az volt, hogy megállapítsa a cikkben jelentkező igényt, és ennek alapján biztosítsa a szükségletek kielégítését — nem tudta megoldani a feladatot. Elsősorban azért, mert a Tervhivatal — részben a bürokratikus felépítése, részben megkötöttsége miatt — nem tudta megállapítani, még kevésbé összehangolni a valóságos szükségleteket. Ezért a tervek úgy keletkeztek, hogy az előző évi tervek egyszerű kvalitatív növelésével szorították a vállalatokat a több termelésre. Ennek a tervezési módszernek három következménye volt:

- Nyersanyagainkat nem használtuk fel gazdaságosan, az anyagok kiutalása nagyon sokszor nem a legszükségesebbre lett felhasználva; az eszközök kihasználása túlzott mértékben jelentkezett: a termelés fokozása nem állt arányban a gépek és berendezések pótlásával és fejlesztésével.

- A fokozott termelésnek minőségi hátrányai voltak. Exporttermékeink nem képviselték méltóan a magyar ipart: az exportra nem alkalmas — nagyon sok esetben selejtes — termék lett a belföldi igény kielégítője.
- Jelentős inkurrencia, eladatlan termék jelentkezett. Az alapanyagok termelésénél ez az inkurrencia azért nem jelentkezik, mert beépítésre került sok berendezés és gép, vagy jóval áron alul kénytelenek voltunk exportálni.

Ezek a megfontolások az eddigi tervezési módszer tarthatatlanságát bizonyítják. Ugyanakkor leszögezzük azonban, hogy ez a helytelen módszer nem a tervgazdaság tarthatatlanságára, hanem az iparban jelentkező bürokratikus és sematikus intézkedésekre mutat rá. A szocialista gazdálkodásnak előfeltétele a tervgazdálkodás: anyagaink és eszközeink célszerű tudatos és megfelelő használása. Épp ezért a munkástanácsoknak ez utóbbit figyelembe kell venni. Ez azt jelenti, hogy pl. export–importunk irányítása továbbra is népgazdasági szinten kell, hogy történjék, tehát a terv készítésénél a munkástanács megkapja a devizakeretet, úgy a teljesítendő, mint a rendelkezésre álló keretet. Az importnál továbbmenően még cikkenként is meg kell szabni a behozandó mennyiséget, esetleg ugyancsak népgazdasági szinten történik meg az egyes fontosabb alapanyagok elosztása.

Ezen megfontolások figyelembevételével a következőképpen kívánjuk kialakítani a tervekészítés üzemi módszerét:

A tervezésnek 1957-re vonatkozólag — jelenlegi helyzetből adódóan — más adottságai vannak, mint a korábbi évek során. Sem a már előkészített 5 éves terv első évének tervszámai, sem egy új, most kialakítandó 1957-es tervszám alapján való tervezés nem volna a helyes megoldás. Ezért a tervezés kérdéseiben a következőket javasoljuk:

1957. év beindulására — tiszta profilú üzem esetén — pl. a melegüzemeknél — az évek során gyakorlatban kialakult termelési volumen szolgáljon. A termelés beindítása után a megrendelések alapján havi, ill. negyedévi üzemi tervek készíthetők.

Vegecs profilú üzemeinkben a főbb gyártmányok jelenlegi gyártási idejét figyelembevéve már a folyamatos termelésre készíthető havi, ill. negyedévi terv, amely a későbbiek folyamán a piacutatás–megrendelés alapján csak stabilizálódni fog.

Az így készített tervek nyilvántartásra és az országos igény megállapítására a Tervhivatalhoz, ill. a KGM-hez⁵² kerülőnek.

Ezen elgondolás tehát 1957-re egy vegecs gazdálkodást — nem tiszta tervgazdálkodást eredményez. Ez kettős előnnyel jár:

- A vállalat, ill. üzem megismerteti cikkeinek kelendőségét, a megrendelő kívánságát, és rugalmasan tud alkalmazkodni a kívánságoknak [sic!].

---

52 Azaz a Kohó- és Gépipari Minisztériumhoz.

- A Tervhivatal 1957-ben főfeladatát tudná ellátni: konjunktúrakutatást és piackutatást, felmérné a valóságos szükségleteket és a reális és gazdaságos termelést, megállapíthatná a további évek tervszámait az üzemek 1957. évi termelésén keresztül.

Természetesen 1957-ben is a legfontosabb export–import anyagok irányítása centrálisan történhetne, ill. a vállalatok iránymutatókat kapnának az állam fennálló kötelezettségei kielégítésére.

A további évek tervezésére csak megjegyzéssel utalunk: a terveket az üzemnek kell készíteni, a felsőbb centrális szervek kooperáló irányítása mellett.

d) Az export–import ügyek intézését a Központi Munkástanácson keresztül irányítja.

Csepel exportját eddig a Pannónia Külkereskedelmi Vállalat, mint Csepel önelszámoló egysége bonyolította le, 3 cikkre vonatkozóan. Szükséges, hogy a teljes export vállalaton belüli lebonyolítása érdekében ez centrálisan történjen, ugyanakkor az import beszerzés is a vállalat érdekeinek megfelelően alakuljon. Ezért igényei beszerzését ill. termékei értékesítését a Központi Munkástanácson keresztül irányíthatja, beleszól a szerződéskötésekbe, de ugyanakkor biztosítja a vállalat — egész Csepel — devizapolitikáját, amikor nem csupán az üzem önérdeke, hanem a vállalati érdek alapján bonyolítja le az export–import ügyleteit.

e) Megállapítja a dolgozók létszámát és a dolgozók bérét.

Üzemeink jelenlegi szervezete, valamint a termelés apparátusa is sok felesleges munkakört, anyagmozgatást és segédmunkát igényel. A termelés volumene is nagyobb, mint a szükséges. Ezért a munkástanács feladata az átszervezés alapján megállapítani, a helyes arányt a termelő és adminisztratív dolgozók között, a felesleges munkaköröket megszüntetni, összevonni, illetve a segédmunkát a termelés produktivitása javára csökkenteni. A létszám megállapítása természetesen nem csak egyszerű proporcionális — arányos — művelet. A gazdaságosság figyelembevételével történik, ezért vizsgálnia kell a termelési — főleg a regie [sic!] — költségek alakulását a jelenlegi és a javasolt létszám mellett.

Az üzemi munkástanács által javasolt létszám a Központi Munkástanács elé kerül, ahol össze lesz hangolva az egyes üzemi javaslat a vállalat teljes termelése érdekében. A Központi Munkástanács határozatát a létszámcsökkentésre vonatkozólag végrehajtja.

A feleslegessé vált munkásokat és alkalmazottakat — amennyiben lehetséges, ill. a termelés nagyságrendje megengedi — a közvetlen termelőmunkába állítja. Ennek egy része lehetséges, mert főleg a műszaki adminisztráció nagyobb része az

üzemi termelőmunkából került ki, sokszor igazán jó szakemberekből. Az elbocsátásoknál a szakértelmen kívül figyelembe veszi a szociális helyzetet, elsősorban a nyugdíjhatárhoz közel állókat, valamint a női munkaerőket váltja le.

A munkabérek megállapítása a kollektív szerződésen belül, ugyancsak a munkástanács feladata. Joga van az üzem termeléséhez jelenleg felhasználható béralap elosztására. Az egyszerűsített műszaki igazgatás, adminisztrációbéli felszabadult bérhányadból a munkások és alkalmazottak bérét rendezheti. A kialakult szervezetben azon beosztásokat, amelyekről kollektív szerződés nem intézkedik, megállapítja a besorolást.

Javaslatot tesz a Központi Munkástanácsnak a bérezési formáknak egységes csepeli, vagy üzem kialakítására, a normarendszer megszüntetésére, ill. a helyes teljesítménybérezés bevezetésére. Joga megállapítani azokon a területeken, ahol teljesítménybérezés erőltetett, a helyes bérezési formát, ennek kialakítására meghallgatja az érdekelt dolgozókat, és javaslatot kér a Munkaügyi Osztálytól.

f) Biztosítja az állammal fennálló kötelezettségek teljesítését.

Az üzem igazgatóján és főkönyvelőjén keresztül ellenőrzi mind a pénzügyi kötelezettségek teljesítését, mind az egyéb, terv, gazdasági intézkedések, műszaki előírások megvalósítását.

g) A termelési költségek és az ár közötti különbséget elosztására (beruházás, felújítás, nyereséghányad, szociális, lakás, kulturális rész, tartalék) javaslatot tesz a Központi Munkástanácsnak, illetve saját hatáskörében oldja meg.

Az üzem nyereségnek két célt kell szolgálnia:

- A termelés további biztosítását, ill. fejlesztését.
- A nyereségvisszafizetéssel és különféle juttatásokkal a dolgozóknak a termelésbe való részesedését, ösztönzést a további jó munkára.

A termelés további biztosítása, ill. fejlesztése nemcsak üzem probléma. Csepel egysége megköveteli, hogy az alapanyag-termelés mindig arányban — helyes arányban — álljon a készgyártmánykészítő üzemekkel. Ez azt jelenti, hogy az egyes üzem nem tudja meghatározni saját maga az üzem fejlesztését. Sőt. A termelés biztosítására szánt felújítási hányad is központi elosztást igényel. Az amortizáció és az értékcsökkenési hányad esetleg két gyárrészlegnél pl. Kerékpár–Varrógép ugyanaz lehet, mégis a Varrógép korszerűbb üzem, és gépei kisebb felújítást igényelnek, mint a Kerékpár régi, többször generálózott szerszámgépei.

Ezért súlyos feladat a nyereséggel való gazdálkodásnak ez a része. Ugyanakkor azonban a nyereség-visszatérítéssel feltétlenül az egyes üzemek munkástanácsai-

nak kell diszponálnia. Hiszen ha egy üzem nagyobb nyereséggel dolgozik, mint a másik, csak annak köszönhető, hogy a termelést jobban szervezte meg, a regie költségeket [sic!] csökkentette, a termelékenységet emelte. Ennek a résznek a Központi Munkástanácshoz utalása nem volna helyes, hisz ebben az esetben egy káros egyenlősítés lenne, amely sem a dolgozók ösztönzését, sem az üzemek egymás közötti versengését nem szolgálná.

A nyereséggel kapcsolatban tehát több probléma merül fel, több feladatot kell megoldani:

Mindenekelőtt meg kell állapítania a termelési költséget, cikkekre és az egész termelésre vonatkozóan. Ez az utókalkuláció feladata. A termelési költség természetesen reálisan számítandó ki, figyelembevéve a beralapot és a regie költségeket [sic!]. A termelési költségből megállapítja az amortizációs hányadot és ennek összegét a Központi Munkástanácshoz terjeszti. Egyben javaslatot tesz az éves felújítási igényére.

A termelési költség megállapítása után — miután jelenleg kötött árak vannak — megállapítja a termelési költség és a gyári eladási ár közötti különbséget. A különbséget három részre kell osztani:

- az állami hozzájárulás,
- beruházás,
- nyereség-visszatérítés és különféle juttatások.

1. Az állami hozzájárulást a kormány iparáganként kívánja szabályozni. Mivel ez költségvetési tétel kell, hogy képezzen, csakis adó formájában tartjuk helyesnek. Véleményünk szerint ezt a hozzájárulást a termelői forgalmi adó néven igényelheti az állam. Javaslatunk, hogy a termelői forgalmi adó a termelési költség meghatározott százaléka legyen, úgy azonban, hogy ennek a százaléknak nem szabad meghaladni a termelési költség és a gyári eladási ár közötti különbség 20%-át. Ha ugyanis az állam a vállalatok autonómiáját avval is biztosítani kívánja, hogy a beruházásokat és a szociális, kulturális létesítmények nagy részét is a vállalat vállára helyezi, ebben az esetben a termelői forgalmi adó a költségvetés fedezésére szolgál, amelyből a fent említett tételek kiesnek. Ezt a termelői forgalmi adót — éppen mivel iparágra lesz kiszabva — Csepel központilag fizeti, a Központi Munkástanács diszponál vele, az üzemi munkástanács feladata ellenőrizni a forgalmi adó befizetését és a könyvelésben történő elszámolását. (A központi munkástanács a vállalat érdekeinek legmegfelelőbb módon osztja szét a Csepelre kirótt termelői forgalmi adót az üzemek között. Felmerülhet ugyanis olyan szükségesség, hogy egyes cikkek — így az ezt gyártó üzemek — könnyebben bírnak el nagyobb százalékos hozzájárulást az iparágon belül (pl. a kohászatban a Csögyár, gépészetnél Gépgyár), mint

más cikkek ill. üzemek (Ugyanennél pl. Martin, ill. Öntöde). A kérdésnek mérlegelése és a helyes arány megállapítása a Központi Munkástanács feladata. Bővebben lásd: K[öz]p[ont]i Munkástanács jogköre.

A termelési forgalmi adónál le kell szögeznünk, hogy ez az értékesítés pillanatában és nem a gyártás befejeztekor esedékes. Vállalat ugyanis csak akkor tud kötelezettségének eleget tenni, ha forgalomba hozza termelvényeit [sic!]. Így az állami költségvetési befizetés és a havi termelés között tolerancia mutatkozik. Hogy a nehézséget kiküszöbölhessük, az a javaslatunk, hogy a termelői forgalmi adót negyedévenként fizesse be a vállalat, méghozzá minden negyedév végén az előző negyedév termelésére kirótt összeget. A negyedév folyamán eladott áruk után esedékes forgalmi adót kamatmentes befizetés formájában erre a célra megnyitott MNB számlán tartsa, erről a számláról azonban a MNB kifizetést nem eszközölhet, azaz nyilvántartási számla. Így egyrészt a vállalatnál, másrészt a banknál az adminisztráció a legegyszerűbb, a negyedéves mérlegbeszámoló alapján pontosan megállapítható a befizetési kötelezettség nagysága, és csupán egyszerű bankszámla egyeztetést kell eszközölni a kifizetés előtt: Elkerüljük az állandó ellenőrzést, a jelentéseket, a számos bankrevíziót stb.

2. A beruházásra fordítandó összeget ugyancsak meg lehet állapítani a termelési költség és az ár közötti különbözet százalékában. Általában a beruházásra fordított összegnek el kell érnie az éves termelési érték 8–10%-át. Ez a szám viszonylag nagyobb, mint az utóbbi években költségvetésből biztosított beruházási hányad. Még nagyobbnak látszik, ha figyelembe vesszük, hogy jelentősebb beruházásokat sem a jelenlegi helyzet miatt nem eszközölhetünk, sem azért, mert a gyártás volumene a jelenlegihez képest csökkeni fog egy egészséges fejlődés esetén. Mégis le kell szögezni, hogy ha a termelésbe radikálisan új módszert — a gazdaságosság módszerét — kívánjuk kialakítani, szükséges, hogy a 12 év alatt állandóan csak túlterhelt és alig pótolott termelőeszközeinket — elsősorban az elavult szerszámgépeket — pótoljuk, illetve korszerűsítjük. Tehát amikor tudomásul vesszük, és helyesnek tartjuk a nagy beruházások szükségletességét, a termelés elengedhetetlen feltételének tartjuk a gépbeszerzések nagyobb arányát.

A beruházási igény meghatározása az üzemi Munkástanács feladata. Ezt az igényt a Központi Munkástanács elé terjeszti. A Központi Munkástanács határozza meg a nyereségből a százalékos beruházási befizetést, és a beruházási igény kielégítésére szolgáló összeget.

A befizetés, hasonlóan a forgalmi adóhoz — MNB nyilvántartási számlára kerül, és negyedévenként történik az átutalás a Ber[uházási] Bankhoz. A Beruházási

Bank a negyedéves keretbefizetés erejéig a negyedév közben az egyes tételeket meghitelezheti.

3. A forgalmi adón és a beruházási befizetésen felüli összeg felett az üzem munkástanácsa diszponál. Meghatározza a nyereség-visszatérítés összegét, a kulturális, szociális és lakásépítésre szánt összeget, valamint tartalékot képez. A nyereség-visszafizetés elosztása felett a munkástanács az igazgató bevonásával határoz, minden negyedév végén, oly módon, hogy abból a termelésben kítűnt dolgozókat nagyobb összeggel juttatja [sic!].

A tartalékot úgy kell kiképezni, hogy abból dotálható legyen az ésszerűsítés és az üzemen belüli újítás — műszaki fejlesztés. Ugyanebből a Központi Munkástanács rendelkezésre bocsát meghatározott hányadot, amely felett a Központi Munkástanács diszponál a központ dolgozóira felé.

A szociális részből a munkástanács kamatmentesen nagyobb kölcsönt nyújthat indokolt esetben egyes munkavállalóknak, ugyanezt szolgálja a lakásépítési összeg, amelyből elsősorban a vállalati családi (kislakásépítés) házak problémáját kell megoldani. Mivel Csepelen eddig is működik a Munkásellátási osztály kislakásépítési akciója, célszerű a lakásépítés központi lebonyolítása, úgy azonban, hogy az egyes üzemek az erre szánt összeg erejéig saját dolgozóikat részesítsék lakáshoz [sic!]. Ebben az esetben tehát az üzemi munkástanács intézkedik, a Központi Munkástanács csak összefogja az egyes üzemek ezirányú tevékenységét, és más jogi személyekkel, valamint az állammal szemben eljár érdekükben. Önálló hatásköre ezen a téren nincs (csak annyi, hogy a Központ dolgozóit az egyes üzemek nyereség-visszatérítésének bizonyos százalékában egy átlagos vállalati nyereség-visszatérítésben részesíti).

Meg kell végül jegyezni, hogy a nyereség-visszatérítés és a premizálás két különböző dolog. A nyereség-visszatérítés a nyereségnek egy része, a prémium a bér-alap hányadosa, tehát a termelési költségbe tartozik. A premizálás ugyancsak a Munkástanács feladata, ezt a következő pontban tárgyaljuk.

h) Az üzemi munkástanács gazdálkodik a vállalat pénzeszközeivel.

Már előbbi pontban említettük, hogy a pénzgazdálkodáshoz szükséges a termelési költségek ismerete, valamint a termék eladási árának ismerete, a kettő közötti differencia — a nyereség — elosztása céljából. Az sem közömbös [sic!] azonban, hogy a differencia hogyan alakul, azaz a termelési költségek megoszlása és alakulása. Az árak az állam által szabályozottak voltak, valamint a jelenlegi magas termelési költségek a differenciát meghatározott kis összegben tartják. Ezért a termelési költség elosztása, alakulása, ill. csökkenése a munkástanácsok elsődleges feladata.

Jelenlegi helyzetünkben ugyanis nem az árak csökkenése, hanem a reálbérek emelkedése az első döntő lépés, ez pedig csakis a termelési költség megfelelő módosítása esetén lehet.

A munkástanács legelső feladata: megállapítani a termelési költséget cikkekre és az üzem termelésére vonatkozóan, és a jelenlegi termelési költség alakulást jóváhagyni a Tervhivatallal.

A termelési költségek három csoportja: az anyag, munkabér és regie [sic!]. Mindhárom területen fontos feladatai és jogai vannak az üzemi munkástanácsoknak.

Az anyagköltségek csökkenését a piac ismerete, a szállítás, az anyagelejt csökkenése, a gondos felhasználás segíti elő. Ezeknek a feladatoknak a megvalósítása, ellenőrzése a munkástanács feladata.

A munkabéreknél a bérigazgatás komoly feladat. Hogy jól lássa el a munkástanács hivatását, szükséges, hogy a kötött árakon és a jelenleg kimutatott termelési költségeken belül a beralap nagyságát a munkástanács határozza meg. Módja van tehát a regie és az anyagköltség csökkenése esetén beralapját a csökkent másik két termelési költség rovására emelni. Elsősorban a helyes prémizálás, a termelékenység és teljesítménybérezés, valamint az esetenként kitűzött célprémium növelheti a beralapot. Maga az alapbér természetesen a kollektív szerződésben meghatározott keretek között marad, azonban a munkástanácsnak joga van a termelés egyes döntő szakaszain kiemelt bérezést bevezetni. Mindezzel a nagyobb ösztönzést látja a munkástanács előmozdítani, főleg azáltal, hogy a prémiumrendszert az üzemi sajátosságoknak megfelelően saját maga alakítja ki, ellentétben a jelenleg fennálló sematikus formai prémizálással. Ugyancsak a beralapot növeli az átszervezéssel megüresedett munkakörökből felszabadult műszaki–adminisztratív alkalmazottak bére, amelyből elsősorban — a kollektív szerződés határain belül — bérkiegészítéseket, ill. bérrendezést eszközölhet, főleg a műszaki igazgatás alkalmazottaira vonatkozóan.

A regie költségek az üzemi regie-n kívül a központ alkalmazottainak bérhányadát és a központ regie-ét is tartalmazza. Ezt az egyes üzemekre eső hányadot a Központi Munkástanács állapítja meg. Ez azonban nem jelenti a regie emelkedését, mert az üzemi regie-ből kiesik az az eddig az üzemet terhelő rész, amely központi feladatai miatt a központba került.

A termelési költségek vizsgálatán és irányításán kívül a vállalat álló- és forgóeszközeivel is gazdálkodik a munkástanács. Így az inkurrencia, esetlegesen felesleges gépeladás, használt gépbeszerzés stb. engedélyhez van kötve. Amennyiben közszükségleti cikket gyárt, engedélyezheti dolgozóinak a cikk önköltségi vételét. Ellenőrzi az értékesítést, figyelembe véve az üzem legelőnyösebb és leggazdasá-

gosabb érdekeit. Amennyiben az üzem érdeke megkívánja, magánkereskedelem és magánkisiparosok felé adhat megbízást termelési, illetve bedolgozási céllal.

Szükség esetén termelési hitel felvételét kéri a Központi Munkástanácson keresztül. A termelési hitel elsősorban új cikk gyártásánál vagy hosszabb termelési ciklus esetén szükséges. Ilyen az alapítási és átszervezési — eddig 1–2 éves lejáratú hitel engedélyezése is. A hitelkérés esetén a Központi Munkástanács garanciát is kérhet a hitel visszafizetésére vonatkozóan.

Ellenőrzi és jóváhagyásra a Központi Munkástanácshoz terjeszti a vállalat–üzem-mérlegbeszámolóit. A negyedéves mérleg a vállalatgazdálkodás tükörképe. Ennek aktív tételei és eredménykimutatás bizonyítja a vállalat jó munkáját. A mérlegbeszámoló gondos elkészítettése és tanulmányozása adja az alapot az üzemi munkástanács következő negyedéves munkájához.

i) Az üzemi munkástanácsok ellenőrzi a Központi Munkástanács működését, kritikát gyakorolnak felette, és elősegíti Csepel egységének biztosítását.

Azokban az ügyekben, amelyek a Központi Munkástanács hatáskörébe tartoznak, aláveti magát a Központi Munkástanács döntésének, illetve gondosan mérlegeli a határozatot, amennyiben nem ért vele egyet, mielőtt sérelmeivel az Iparkamarához fordul. Azokban az esetekben, amikor a Központi Munkástanács nem saját hatáskörében, hanem az üzemi munkástanácsok javaslata alapján hoz határozatot, javaslatait kellően kidolgozva, az üzemi és vállalati érdekek egyidejű szem előtt tartásával segíti a Központi Munkástanácsot munkája eredményességében.

j) A munkástanács jogosult a számára biztosított jogok bármelyikét beszámolási kötelezettség mellett az elnökségre, az igazgatóra vagy a Központi Munkástanácsra átruházni.

II. A Központi Munkástanács feladata és működése.

1. Funkcionális feladata

Az előzőekben részletesen vagy csak nagy vonalakban ismertetett üzemi munkástanács feladatok a Központi Munkástanács funkcionális feladatai. Azaz a gyár-egységek munkástanácsainak határozatait a Központi Munkástanács ellenőrzi, vigyáz azok helyességére és koordinálja az egységes gyárvezetés szempontjából.

Tehát az üzemi munkástanácsok azon feladataiban, amikor saját hatáskörükben intézkednek, a Központi Munkástanácsnak joga van ezen intézkedéseket — helyességükben és érdemi tartalmukban — vizsgálni, ellenőrizni; amennyiben valamely üzemi munkástanács határozatát helytelennek tartja, úgy azt a Központi Munkástanács ülésén megvitatja és megváltoztathatja.

2. Az üzemi munkástanácsok javaslata alapján:

a) *Határoz a Csepel Vas- és Fémművek teljes profiljának kialakításában.*

Az üzemi munkástanácsok javaslatát felülvizsgálhatja, figyelembe véve a termelés helyes nagyságrendjét, az esetleges új vagy megváltozott üzemi profil szükségességét, az üzemi profi lnak vertikális és horizontális koordinálása után jóváhagyja az üzemi munkástanácsok javaslatait és kialakítja az egész vállalat leggazdaságosabb működését.

b) *Kialakítja a vállalati szervezet helyes felépítését.*

Az üzemi szervezési javaslatokat áttanulmányozza, központilag meghatározza: a vállalat gazdaságos működése érdekében mily műszaki és gazdasági szervezet kíván központosítást és melyek üzemi decentralizálást. Kialakítja a vállalati önállóságnak megfelelő központi igazgatás szervezetét. Ennek a legjobb szakemberekből való felépítésére az üzemi munkástanácsoktól javaslatot kér egyes személyek, illetve állások betöltésére.

A szervezet elvi felépítése alapján végrehajtja

- a Központ átalakítását,
- a szükséges üzemösszevonásokat,
- az üzemi szervezet átalakítását.

c) *A Csepel Vas- és Fémművek terveit egységesíti.*

Az üzemek által meghatározott üzemi terveket jóváhagyja. A központilag intézett export–import terveket üzemekre bontja, a devizakeret felett az egész vállalat érdekében diszponál. Az üzemi terveket összesíti, és a felsőbb államvezetés — Tervhivatal stb. — felé egységesen terjeszti be jóváhagyásra. A népgazdaságilag irányított anyagok, energia stb. elosztását meghatározza. Általában egységesíti az üzemi terveket, és az állami vezetés felé egységesen jár el.

d) *Irányítja az export–import ügyleteket.*

Kialakítja a megfelelő szervezetet. Figyelembe veszi az üzemi importigényt, azt a devizakeret erejéig a vállalat érdekeinek megfelelően kielégíti. Az exportnak a leg-

gazdaságosabb elhelyezését biztosítja. Határozatánál figyelembe veszi az üzemi munkástanácsok javaslatait.

e) Kialakítja vállalati szinten a helyes bérezési formát.

A teljesítménybérezést bevezeteti. Az üzemi munkástanácsok javaslata alapján a premizálási alapot kijelöli, és meghatározza a premizálást. Szabad béalakulás esetén ellenőrzi a termelési költségek arányos megoszlását.

f) Központilag intézi a nyereség-befizetést, valamint a nyereségnek a termelés biztosítására szükséges részét elosztja.

Az állami hozzájárulást a gyárak között kirója, mivel szükségesnek tartjuk, hogy ez az állami hozzájárulás Csepelre vonatkozóan egy összegben legyen megállapítva. Ezt az összeget a vállalat érdekeinek legmegfelelőbben osztja szét. (Magyarázatot ld.: üzemi munkástanácsok feladatai g/1 pont alatt.)

Ugyanígy az amortizációs összeget, valamint a nyereségnek beruházásra vonatkozó részét közös számlára fizeteti be, és gazdálkodik ezen összegekkel, ennek felosztásával úgy a beruházás, mint a felújítás vonalán.

Megszabja az üzemi nyereségnek a Központ dolgozói nyereség-részesedési részét. Ezt a Központi Igazgatás számlájára fizeteti be.

Irányítja az üzemek által lakásépítésre fordított összeg helyes felhasználását.

g) Gazdálkodik a vállalat pénzeszközeivel.

Az állóeszközöknek más állami vállalatnak történő eladását a Központi Munkástanács engedélyezheti.

A termelési költségből megszabja a Központ regie-ét [sic!] és azt a Központi Igazgatás számlájára befizeteti — szétosztva az egyes üzemek között.

A vállalatfejlesztési alappal rendelkezik, illetve az egyes gyárak között felosztja.

Engedélyezi az üzemi munkástanácsok javaslatára a vállalatnál dolgozóknak a gyártott közszükségleti cikkek vagy segédanyagok önköltségi vételét.

Egységesen rendezi az egyes gyárak bizonylati rendszerét, beszámolási kötelezettségeit.

Biztosítja a veszteséges üzemeknek az állami hozzájárulást.

Egyes üzemek fizetési képtelensége esetén más üzemének tartalékából kiegészítő hitel felvételét engedélyezheti.

Az egyes üzemek gazdaságosságának biztosítása érdekében külső könyv- vagy egyéb szakértőket igénybe vehet, és közvetlenül jelentést kérhet tőlük az üzem munkájára vonatkozólag.

Szükség esetén hitel felvételét engedélyezheti az egyes üzemek részére a banktól illetve más üzemeiktől.

A szakszervezetek és az üzemi munkástanácsok között felmerült vitás kérdésekben a vállalat érdekeit védi.

3. Önálló feladata.

A Központi Munkástanács önálló feladata, hogy a Csepel Vas- és Fémművek gazdálkodását irányítja, termelését ellenőrzi és felelős érte. A Csepel Vas- és Fémművek érdekében harmadik személlyel, illetve az állammal tárgyal. Csepel érdekeit képviseli és az egyes gyárak helyett is intézkedhetik külső jogi személyek viszonylatában.

A Központi Munkástanács a felügyeleti szerv hatáskörét tölti be, mind az üzemek, mind a központi szervek felé. Határozatai végrehajtását a vezérigazgató, illetve rajta keresztül az egyes üzemek igazgatói intézik.

Általános rendelkezések.

Mivel a Munkástanács kötelessége az üzem gazdaságos termelésének biztosítása, valamint mivel az igazgató a munkástanács határozatai alapján vezeti a vállalatot, az Elnöki Tanács 25/1956 sz. — a munkástanácsokról szóló — törvényerejű rendelet 11. §. hatályon kívül helyezését kérjük. Az igazgatónak kinevezését, ugyanúgy, mint más munkakörök betöltését a munkástanács engedélyezze. Az igazgatónak joga van akár állami szervhez, akár a kinevezett kormánybiztoshoz fordulni, amennyiben a munkástanács határozata törvényellenes lenne. Az igazgatót állásából felmenteni csak igazoló jelentés megküldése alapján lehet. A munkástanács fokozott felelősségét — éppen jogai szélessége és kollektív volta miatt — külön jogszabály rendezze.

Az államnak joga van bármily vonatkozású revizornak megbízást adni a vállalati gazdálkodás ellenőrzésére. Ezen kívül a Csepelre kinevezett kormánybiztos biztosítja az állam ellenőrző szerepét.

A munkástanács határozatait az elnökségen keresztül érvényesíti. Ezért feltétlenül szükséges, hogy a Központi Munkástanács elnöke és titkára, valamint az üzemi munkástanácsoknak vagy az elnöke, vagy a titkára a megválasztott időtartamra függetlenítettek legyenek. Állásuk betöltésére helyettes vehető fel, a megbízásuk lejártá után előző állásukba sorolandók be. Megbízásuk időtartama alatti illetményük azonos a munkakörüknek megfelelő illetménnyel, oly kiegészítéssel, hogy a munkástanács a határozatait végrehajtó függetlenített tagját a nyereség-visszatérítésből munkájának megfelelően dotálhatja.

Általános és ügyrendi kérdésekben a 25. sz. Elnöki Tanács rendelkezései az irányadóak.

Budapest, 1957. január 2.

BFL XXXV.28.b. 7. őe. 11–25. p. — Gépelt fogalmazvány aláírás nélkül. 1957. január 4-én Nagy Elek munkásönkormányzatot előkészítő bizottsági megbeszélésen vett részt. A tervezet valószínűleg erre az egyeztetésre készült.⁵³

2.

Jegyzőkönyv a CSVM KMT és a nagyüzemi MSZMP küldöttei között 1957. január 5-én tartott megbeszélésről

Jegyzőkönyv

Felvétetett a Csepel Vas- és Fémművek Tanácstermében megtartott értekezleten.

Jelen vannak: a Csepel Vas- és Fémművek Munkástanácsának tagjai, az MSZMP kiküldöttjei, a Szakszervezet kiküldöttjei.

Nagy Elek⁵⁴ (Munkástanács elnöke) megtartja a megnyitót.

Kiss Dezső⁵⁵ (MSZMP)

Beszél a Munkástanács működéséről. Felveti, hogy *voltak pozitív intézkedései*. (48 órás sztrájk stb. alkalmával.) Felveti, pl. a Gépgyárban azon vitatkoznak, hogy a Munkástanács ad-e helyiséget a párt részére, vagy sem.

---

53 BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1256. p.

54 Nagy Elek: (1926–) csztorgályos; 1952-ig a Magyar Néphadsereg alezredesc. 1956. október 26-ától a csepeli Szerszámgépgyár, 1956 november–1957 január a Csepeli Központi Munkástanács elnöke. 1957-ben letartóztatták, majd 12 évi börtönrre ítélték. Perét ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957.

55 Kiss Dezső: (1921–) csztorgályos, pártfunkcionárius. 1945-től MKP tag. 1945–1946-ban a politikai rendőrség munkatársa. 1946–1951. RM MKP, ill. MDP bizottság politikai munkatársa, 1951–1952. első titkára. 1952–1954. 2 éves pártiskolát végzett. 1954–1956. Bp. PB osztályvezető-helyettes. 1956. április–október XXI. ker. első titkár. 1957. február–1966. MSZMP IKB, ill. KB tag. 1956. november–1975. IPB, ill. Bp. PB tag. 1957–1966. Bp. IIB, ill. VB tag. 1956–1959. XXI. ker. majd Csepel Vasmű IIB elnök, később első titkár. 1959–1961. budapesti titkár, 1961–1962. első titkár. 1962– Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium miniszterhelyettes.

Elmondja, hogy az MSZMP az együttműködést szeretné biztosítani. Továbbá, hogy a Kormány melletti állásfoglalást úgy tette, mint szavakkal bizonyítani kell, mert ez a kormány vetett véget Magyarországon az ellenforradalomnak, vállalta a népszerűtlen feladatokat, kitartott a helyén, megmentette a munkáshatalmat. Meggyőződésünk, hogy egy nemzetközi konfliktustól mentette meg Magyarországot. Külön biztosíték Kádár és más elvtársak személye. Ők nem voltak horthysták, sem fasiszták, mindig munkások voltak, és azok érdekeiért harcoltak. Van, akinek Kádár, Marosán személye nem szimpatikus.

A Párt elfogadta Nagy Imre intézkedéseit, de Nagy Imre nem tudta azokat megvalósítani. Az ő kormányzata alatt nagyon szomorú dolgok következtek be. Ebben a kormányban mi erős vezetőt látunk.

Mit értünk a kormány tényleges gyakorlati támogatása alatt? Amikor látjuk, hogy a Munkástanácsok ténylegesen a munkások érdekeivel foglalkoznak, egyik kérdés, hogy a *jelenlegi politikai kérdéseknél*⁶ sokkal többet foglalkoznak, mint a *gyár gazdasági jellegű kérdéseivel*. Hosszú ülésezések, szenvedélyes viták vannak, amiért kevesebb idő jut az 1957. évi tervek kidolgozására. A bérpolitika és prémiumrendszer nem volt helyes, züllesztője volt a termelésnek, a minőségi munkának. A népvagyon megőrzése is fontos probléma. Ebben az Igazgatóságnak, a Munkástanácsnak, a Rendészetnek közösen kell együttműködni. Továbbiakban felveti, hogy a *Munkástanács számoljon be* eddigi tevékenységéről a munkások előtt. Úgy gondolja, hogy egy ilyen beszámoló után egyesek kiesnének a munkástanácsból.

A továbbiakban elmondja, hogy kétféle félelem van az emberekben. Irtóznak attól, hogy a régi módszerekre tér vissza a párt. A munkások öntudatosabb része meg van félemlítve az ellenforradalomtól. A kommunisták a munkástanácsokban mumust látnak. A Munkástanács soraiban vannak olyan emberek, akik nem oda valók. Ugyanígy a Pártban is vannak nem oda valók. Nézzük meg, hogy kik azok, akik nem a munkások érdekeit akarják képviselni. Elítéljük azokat, akik visszaéltek azzal, hogy párttagok voltak. Ezeket eltávolítjuk a párt soraiból, azokat is, akik az októberi események során elhagyták a pártot, és részt vettek az eseményekben. Kellemetlen az, hogy a Munkástanácsban van olyan ember, aki Kádárt szidja és az ÁVH embere volt.

Amikor a Munkástanács-választások voltak, *kommunisták nélkül*, előre elkészített lista szerint választották meg a Munkástanácstagokat. A Munkástanácsot nem mint politikai szervként akarjuk erősíteni. A párt konkrét segítséget tudna adni a Munkástanácsoknak, azok, akik 30–40 éve szervezett dolgozók, nagy tapasztalat-

56 Valószínűleg kérdéscikkel.

tal rendelkeznek, gazdasági vonalon komoly segítséget tudnának nyújtani. Ez egy kicsit a Munkástanács iránti bizalom kérdését is jelenti. *Az olyan Munkástanácsnak nem sok becsülete lesz, amelyben nincsenek kommunisták.*⁵⁷ Még egy súlyos probléma a racionalizálás. Párt kérése, hogy a régi törzsgárdát ne küldjék el a gyárból, emellett messzemenően vegyék figyelembe a szociális körülményeket. Van itt a gyárban sok deklasszált ember. A szakembereket, a régi munkásokat ne küldjék el. Ezen a téren igen nagy a nyomás felénk a munkások részéről. Van még egy kérésünk, hogy a *Munkástanácsok elnöksége sokkal intenzívebben vegyen részt a termelésben*. Egyesek véleménye szerint a Munkástanács még a párt módszerein is túltesz az ülésezésben. Végezetül vigyázzanak a korrupció megakadályozására. Nem akarjuk, hogy a Munkástanácsot lejárassák. Javasolja, hogy alakítsanak egy intézőbizottságot, amelyben a Szakszervezet, Munkástanács, Igazgatóság, az Ifjúsági szervezet egy nagyon szoros kapcsolatot építsen ki.

Másik kérdés a *kommunisták leváltása*. Beszéljék meg az intéző bizottsággal. Ha olyan leváltásról van szó, aki nem rendes, aki visszaélt pártagságával, akkor messzemenően támogatni fogják. Ha ez azonban a párttal való megbeszélés nélkül történik, ellenforradalmi cselekedetnek fogják tekinteni.

Javasolja, hogy a tárgyalást követően a Munkástanács gyári szinten is tárgyalják meg.

Javasolja, hogy egy *közös nyilatkozatot adjanak ki* erről a tárgyalásról. Ezt a munkások és a párttagok is várják.⁵⁸

A nemzetközi helyzetről szólva, a kommunisták, az egész szocialista tábor, a kapitalista országokban lévő kommunisták, egységesen foglalnak állást a magyar eseményekkel kapcsolatban. Különösen értékes a Kínai Kommunista Párt határozata. Ennek nemzetközileg is óriási jelentősége van.

A továbbiakban kifejti, hogy a párttal nem lesz rossz együttműködni, mert politikai erő lesz ebben az országban. A Munkástanács, ha jó kapcsolatot fog kiépíteni a párttal, jó együttműködés lesz. [sic!]

Nagy Elek (a Munkástanács elnöke): Nem érzem magam hivatva arra, hogy a felvetett kérdések mindegyikére válaszoljak. Elmondom nyíltan, őszintén, többé-ke-

57 A CSVN KMT 1956. december 17-én kelt körlevelében határozott arról, hogy a nem demokratikusan választott munkástanácsok tagsága érvénytelen. A szavazáson választásban érdekeltek dolgozók 2/3-ának jelenléte volt szükséges. A körlevelet ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1051–1052. p. 1957. január 4-én felkérték a gyáregységek munkástanácselnökeit, hogy jelentsek azon személyeket, akiket megalapozatlanul bocsátottak el. Uo. 892. p. Az elbocsátottak utólagos jegyzéke: uo. 885–891. és 896. p.

58 A közös nyilatkozatot a végleges Munkástanács megválasztásakor is elutasították. Uo. 1098. p.

vésbé az elnökség tagjaival folytatott beszélgetésekből kialakult véleményt. Tény az, hogy jelenleg Magyarországon gazdasági leromlás van. Ez elsősorban és majdnem kizárólag a magyar munkásság vállaira nehezedik. E rendkívüli nehéz helyzetben felvetődött az a probléma, hogy kell egy olyan szerv, amellyel együtt tudunk dolgozni a magyar dolgozók érdekében, hogy a gazdasági nehézségeknek megálljt mondjunk, hogy ne legyen olyan elkészerítő a helyzet. Végső fokon optimisták vagyunk. Azzal is tisztában vagyunk, hogy követtünk el hibákat, és el is fogunk még ezután is követni, mert a Munkástanács nem egy régi szerv, még nem rendelkezünk kellő tapasztalattal, és a tagok legnagyobb része csak munkás volt. *Munkástanácsok vannak. Az is tény, hogy a kommunisták kezdeményezték. Igaz, hogy jugoszláv kommunisták. [sic!] Úgy látszik azokkal megint sok mindenben nem tudunk egyet érteni.*⁵⁹ *Úgy vélem, hogy a magyar munkástanácsokat forradalmi események valósították meg. Sokan úgy vélik, hogy a munkástanácsok korán, idő előtt születtek meg a forradalom alatt. Tudjuk mi is a pártnak, a kormánynak az álláspontját a magyar eseményekkel kapcsolatban.*

Tudjuk, hogy most már határ nincs, már ellenforradalomnak mondják. Semmi szándékunk, hogy az előbbieket hibájaként az MSZMP számlájára írjuk.

„Tény az, hogy 1949. óta október 23-ig demokráciáról beszélni nem lehetett. Nem akarom a Rajk-ügyet és a többi törvényellenes eljárásokat felsorakoztatni. Nem akarom azt sem részletezni, hogy a Gépgyárban háromszor kellett kiírni egy MDP taggyűlést, mert nem jöttek össze. Meg kell mondani, hogy az MDP-ben a magyar munkásosztály nagy része nem bízott. Úgy vélem, hogy a magyar dolgozók jelentős része forradalmat lát az elmúlt eseményekben.” Tudjuk mi azt, hogy enélkül nem lehetne Munkástanács.

Eredmények vannak. Hibák is. Alapjában véve a rossz alapokra helyezett ipar, a túlzott adminisztráció, a szakértelem lebecsülése, a politikai állásfoglalás, ezek hibák voltak. Nem mondom, hogy a racionalizálást a Munkástanácsok hajtják végre, de nekünk kell felszámolni a hibákat. Önök a forradalmat ellenforradalomnak értékelik, és Önök tudják, hogy a *Munkástanácsokba elsősorban azokat választották be, akik október 23-a előtt kiálltak a nép elé és megmondták a hibákat.* Mi erre felülről választ kaptunk, ez nekünk nem tetszett. A dolgozók között ezek az emberek népszerűbbek lettek. A Munkástanács jelentős része ezekből az emberekből tevőd-

⁵⁹ Nagy Elek jól ismerte a jugoszláv munkásönkormányzatok működését. Tanúvallomása szerint 1956. november 20-a körül találkozott a Borba egyik tudósítójával, akitől egy orosz nyelvű és kiadású füzetet kapott a jugoszláv munkástanácsok működéséről. Ezt ő maga fordította magyarra. A fordítást ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 937–943. p. Egyéb jugoszláv munkástanácsokkal kapcsolatos fordítások: Uo. 962–998. p.

tek [sic!] össze. A forradalom idején lezajlott magatartás is az emberek előtt egy mérce volt. *Hogy a Munkástanács összetételét ellenforradalmároknak tekintik, így nem tudunk tovább dolgozni. Mi félünk egy párdiktatúrától, Önök meg félnek egy jobbratolódástól. Mi nem akarunk egy jobboldali Magyarországot. „Tény az, hogy mi nem vagyunk megelégedve a kormánnyal és egyes intézkedésekkel.”* Önök Csepelen dolgoztak, tudják, hogy milyen bérek voltak itt. Más gyárokhoz viszonyítva a Gépgyárban a 6 Ft-os átlagkeresetet felemelik 10%-kal, és máshol a 10 Ft-os összeget 11 Ft-ra, a különbség fenn fog állni. „Csomó probléma megoldásra vár, ami nem fog menni, mert nem látunk biztosítékot. Hinni Istenben lehet, mert se nem árt, se nem használ. Az 1945-ös események folytán, a szovjet hadsereg segítségével a gyárak államosítva lettek. Ezzel az eredménnyel a párt nem jól gazdálkodott. Felhőkben járt, mi pedig igyekszünk a földön maradni.”

Azt mondják, hogy a Munkástanács pártellenes. Üldözi a párttagokat. *A pártmunkának a munkások között kell lezajlani, nem az irodában.* Azt mondják, *hogy vannak köztünk ellenforradalmi emberek. Ki az, aki vissza akarja adni a gyárakat, a szocializmus eddigi vívmányait?* Ebben a helyiségben ilyen szó nem hangzott el. Hogy a kormányban valaki bízik, vagy nem bízik, az egyéni beállítástól függ. Ma kijelentettem, hogy ha valaki politikai jellegű felszólalást fog tenni, azonnal felüggesztem az ülést. A mi számlánkra igyekeznek írni azt, ami most van.

A népvagyon megőrzésével, a bérpolitikával kapcsolatosan nekünk is meg van az elképzelésünk. „Aki azt követeli, hogy ne foglalkozzunk politikával, az nem marxista. Magyarországon munkanélküliség lesz. Fel kell nyitni a határokat, külföldi segítséget kell kérni. Fejezzük be a földalattit stb., lesz munka. Mégis félünk attól, hogy restauráció lesz.”

Az Országos Előkészítő Bizottságon⁶⁰ ülés volt, ahol Pongrácz Kálmán⁶¹ kijelentette, hogy nem lehet bírálni, hogy volt rákosista, vagy sztálinista, mindannyian azok voltunk, Ő is az volt.

Ezek a kérdések azt mutatják, hogy végső fokon a munkás önkormányzat azt jelenti, hogy a felsőbb szervek intézkedését végre fogjuk hajtani. Tudjuk, hogy az MSZMP-nek egy program kellene, amit a Kongresszus minél előbb csináljon meg.

---

60 Valószínűleg a Munkás Önkormányzatot Előkészítő Bizottság, amelynek elnöke Apró Antal volt, feladata a munkástanácsok megfelelő országos szervezetének kiépítése lett volna.

61 Pongrácz Kálmán, dr.: (1898–1980) vasztergályos, jogász, tanácselnök. 1931-től SZDP, 1945-től MKP tag. 1945–1947. Ganz Vagongyár ÜB-elnök, 1947–1949. vezérigazgató. 1949–1958. Budapest polgármesterc, ill. Fővárosi Tanács VB elnöke. 1948–1949. MDP KV póttag, 1949–1956. tag. 1956–1966. MSZMP IPB, ill. Bp. PB tag. 1957–1958. Bp. VB tag. 1949– országgyűlési képviselő. 1954–1966. HNF OT tag. 1963–1970. ET tag.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a Munkástanácsban vannak olyanok, akik nem oda valók, hogy a munkások beszámolót várnak, és utána ki fognak kerülni, mi nem félünk. Mi belemegyünk, hogy az akkori események hatására történt a választás: nézzük meg ezt a kérdést. Ha egy napon bármelyik munkástanács tag ellen bejelentés érkezik, azonnal ki kell menni a helyszínre, és új választást kell csinálni. Azt mondják, hogy a dolgozók egy része velünk szemben bizalmatlan. Ha ez így van, nincs jogunk magunkat Munkástanács elnökségének nevezni.

Az is probléma, hogy sokat ülésезünk. A kormány és a felsőbb szervek állandóan üléseket tartanak, amelyen részt kell venni. Ezt társadalmi munkában nem lehet megcsinálni, amikor munkaidő alatt tartják. A racionalizálással kapcsolatban alakult egy bizottság, (munkástanács tag, igazgató, szakszervezeti megbízott, miniszteri megbízott) aki [sic!] eldönti, hogy kit küldjenek el. Hogy vannak a Munkástanácsban olyanok, akik fasiszták voltak, ÁVH-s besúgók? Én minden jó szándékú bejelentést elfogadok. De vannak olyanok is, mint pld. a Karhatalomnál, aki azt beszéli rólam, hogy a „Nagy Elek az, aki 1944-ben elment Hunyadi-páncélosnak és most a Munkástanács elnöke.” Tény és igaz, hogy én 1944-ben elmentem önként.⁶² Ennek meg van a maga fóruma, ahol azt bejelenthetik, hajlandó vagyok a „Népszabadságban” megírni ezt a tényt, de legaljasabb, ha ezt az ember háta mögött mondják. *Szívesen átadom ezt a funkciót.* „Mi senkit nem vettünk fel a Munkástanácsba, hanem az emberek választják meg.” Ebbe nekünk nincs beleszólásunk. Legfeljebb az, hogy lemegyünk a dolgozókhoz, és azt mondjuk, hogy vigyázzanak és nézzék meg, hogy kit választanak. „*Ha az MSZMP lesz a döntő, akkor azok fogják a Munkástanácsot alkotni.*” *Mondjuk talán azt, hogy MSZMP-tagokat válasszanak be a Munkástanácsba?*

Nekünk annyi problémánk van, de meg van kötve a kezünk. A racionalizálással kell foglalkozni, és utána nyithatunk egy panaszirodát. A létért harcolni kell, az nehéz dolog. Azt mondják, hogy a szakszervezettel, igazgatósággal közös kapcsolatot minél sürgősebben. Adjunk ki egy közös nyilatkozatot.

A Kínai Kommunista Párt nyilatkozatával⁶³ mi is egyetértünk, főleg az ellentétekre vonatkozólag.

62 A névtelen bejelentést ld.: BFL XXXV.28.b. 7. óc. 1–2. p.

63 A Kínai Kommunista Párt központi lapjában, a Zsenmin Zsipaóban 1956. december 30-án *Még egyszer a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól* címmel cikk jelent meg, amely a jugoszláv–szovjet viszonytal, a dogmatizmus és a revizionizmus különbségével és a magyarországi eseményekkel foglalkozott. Népszabadság, 1957. január 1. Részben idézi: Magyar–jugoszláv kapcsolatok 1956. december – 1959. február. II. köt. Szerk.: Ormos Mária – Vida István. Bp., 1995. 87–90. p.

Hinni nem tudunk, Önök sem. „Szeretném, ha választ adnának, hogy Önök hiszik-e a marxizmus[t], vagy csinálják?”

A bizalmatlanság velünk szemben óriási. Bizalmatlan velünk szemben az MSZMP, a kormány, az igazgatóság. Az üléseken legyen ott mindenki, a kormány, a karhatalom stb. Nem vagyok olyan optimista, hogy azt mondjam, minden kérdésben egyetértünk. A tettek adják meg az alapot a közös együttműködésre.

Javaslom, hogy nyissuk meg a vitát.

Kiss György (MSZMP): Öszintén mondjuk meg egymásnak a véleményünket. *Nagy elvtárs válasza egyes dolgokban nagyon pozitív. Az együttműködés forrásait meg kell keresni. A Munkástanácsot akarjuk segíteni a dolgozók javára.* Minden kérdést leggyorsabban nem lehet megoldani. A létszámcsökkentés komoly probléma.

Nagy elvtárs azt kérdezi, hogy a marxizmust hisszük-e, vagy csináljuk. A Rákosi–Gerő féle politikával kapcsolatban sok elvtársnak súlyos kifogásai voltak. Éreztük, hogy eltértek a helyes iránytól. Nagyon jól tudtuk, hogy ha valaki őszintén megmondta a véleményét, az bajba került. A marxizmust akkor is hittük és most is hisszük. De az embereket meg kell győzni. Annak legyen igaza, akit a másik meggyőzött [sic!]. Nagyon jól tudjuk, hogy egyeseket fel akartak koncolni ebben a gyárban. A legfontosabb kérdés, hogy a Munkástanács és az MSZMP hogyan tud együtt működni.

Nagyon fontos kérdés a létszámcsökkentés. Ez rendkívüli érzékenyen fogja érinteni az ifjúságot, az asszonyokat.

A bérkérdéseket is helyes volna közösen megtárgyalni. A másik fontos probléma a kibontakozás, a gyári tervek elkészítése, hogy a megmaradt létszám mennyit fog termelni.

Mályi [Vilmos]⁶⁴ (MSZMP): Valamennyien felelősek vagyunk azért, hogy amit a dolgozók vártak azt végrehajtsuk. (Felesleges adminisztráció stb. megszüntetése.) Még mindig sokkal több bért fizetünk ki, mint amennyit termelünk. Normális bérezésre, munkafegyelemre van szükség. Tudom, akinek rossz a normája, az kedvetlenül végzi a munkáját. Nagy gondot okoz a racionalizálás. *A tanács elkövetett egy hibát, ti. azt, hogy mindent maga akar csinálni, a párt helyett politizál, a szakszervezet helyett szervez, az igazgató helyett vezetni akarja a gyárat. Ezt egyedül nem fogja tudni elvégezni.* Minden szerv a maga vonalán dolgozzon. *Helytelen, hogy nem akarnak kommunistákat.* Ez nem lehet igaz, mert én is dolgoztam a Kerékpár-

64 Mályi Vilmos: (1909–) lakatos. 1956. október előtt a Külügyminisztérium dolgozója. 1957-ben az MSZMP XXI. kerületi IIB szervező titkára és a kerületi PTO vezetője.

gyárban.⁶⁵ Ezzel lejáratták magukat. Továbbá a szakszervezet legyen felelős a dolgozók érdekvédelméért. Üljön le a Munkástanács, a szakszervezet és az illetékek, és állapítsák meg, hogy melyik dolgozó mennyit ér, hova lehet besorolni. Mindenhol nem lehet órabért bevezetni. Olyan bérezést kell bevezetni, mely ösztönözni fogja a munkásokat.

Nem helyes, hogy a vezetők közül többet el akartak küldeni. Először meg kell nézni, hogy a vezető mire képes, ha nem váltja be a hozzáfűzött reményeket, akkor le kell váltani. De azért, mert valaki haragszik rá, nem lehet elküldeni. Ezzel a termelésben anarchiát okozunk. Hogy nem helyeselnék egyes intézkedést, a Munkástanács mögött ott a párt, ifjúsági szervezet, a műszaki vezetés, akkor nem történik semmi különösebb baj. 1945-ben sokkal nehezebb körülmények között kezdtünk dolgozni, mint ma. *A Kommunista Párt bizonyos rossz munka miatt lejáratta magát, de a tömegek többsége mellettünk van.* Ez a munkásság építeni dolgozni akar.

Végezetül azt szeretném, ha ezen az értekezleten választanánk egy bizottságot, amely kidolgozna a *Munkástanács és az MSZMP részére egy közös nyilatkozatot.*

Nehogy azt higgyék [sic!], hogy mi akarunk igazgatni. A Munkástanácsba ne engedjenek senkit, aki a párt ellen uszít, de ne tűrjenek meg ellenforradalmi plakátokat sem. A vitákat el tudjuk baráti alapon intézni.

Nemcsak a termelést segítjük, a Munkástanács munkáját is segíteni fogjuk. Régi mondás: „Egységben az erő.” *Hogy a Munkástanács és az MSZMP szemben álljon egymással, az az ellenforradalomnak érdeke.* Van még az emberekben keserűség. Kerüljünk minden olyan megnyilvánulást, amely a párt és a kormány ellen van. A Kádár-kormány egyeseknek nem tetszik. Egy év múlva mondják meg, hogy jól végezte-e feladatát, vagy sem. Azt mondják, hogy a politikai vitákat nem engedik meg, bizonyos fokig a gazdasági kérdés politikai kérdés. Nagy et. beszélt a tanácsok megválasztásáról. Ez helyes. Egyet el kell ismernünk. Én október 23-a óta itt vagyok Csepelen. Pontosán tudom, hogy mi zajlik le a gyárakban.

Itt is és Budapesten is *kommunisták nélkül alakultak meg a Munkástanácsok, a felajzott hangulatban, amely a párt ellen volt.* Nem azt akarjuk, hogy holnap hívjanak be 1 vagy 2 kommunistát, de azt elvárjuk, hogy ha valamilyen oknál fogva kiesik egy tanácstag, és újat választanak, ha kommunistára esik a választás, engedjék megválasztani.

---

65 A Kercékpárgyár és a Golyóscsapágygyár 1956-os történetéhez adalék Tolnai Károly és társai perc. BFL XXV.4.a. 3768/1957., illetve Fekete László és társai BFL XXV.60.d. 2066/1957. Az előbbiben megtalálhatóak a gyárakban felvett munkástanács-jegyzőkönyvek, határozatok és az ott dolgozó munkások jegyzéke is. 1956. december 3–1957. január 5.

A másik kérdés a *párhelyiség kérdése*. A leépítések következtében nem probléma egy kis helyiség. Nem kell félni, nem lesz megint egy olyan apparátus, mint volt, de ha az elvtársak munka után össze akarunk jönni, azt hiszem, ezt meg lehet tenni. Ha nagyaktívát akarunk összehívni, úgy is meg tudjuk csinálni munkaidő után.

Az üzemekben sok helyen mondják, hogy a Munkástanács nemcsak sokat ül-
sezik, hanem majdnem egészében nem is dolgozik. Ha megnézzük az erkölcsi ol-
dalát, amelyet nemcsak rendelet szabályoz, akkor ez nem helyes. A Munkástanács
előírja, hogy a munkaidőt mindenkinek le kell dolgoznia, de pont ők nem tartják be
a munkafegyelmet. Ne engedjék, hogy a Munkástanácsot ezen a vonalon támadás
érje. A racionalizálással is követtek el hibákat, ezeket helyre kell hozni. Nincs
olyan elgondolásunk, hogy pld. aki személyzetis volt, annak okvetlenül az íróasz-
tal mellett kell maradnia, ha szakmája van, adjunk neki becsületes munkát. Akik-
nek pedig olyan volt a magatartása, hogy kifogás alá esett, azokat eltávolítjuk.
Példa erre: Halmi, Rudas et. esete.

Olvasták a Kínai Kommunista Párt állásfoglalását, amely nagyon tanulságos
volt. Azt a módszert kell alkalmazni, amit a kínai elvtársak adtak tanácsot. [sic!]
Nem mindenki volt sztalinista, aki párttag volt. Itt is emberek voltak, akiknek végre
kellett hajtani a párt felső vezetésének utasításait.

[?] ⁶⁶ (Munkástanács, Nagytömeg[árúgyár]): Azt mondják, hogy a Munkástanácsok
nem dolgoznak. Érdekes kérdés ez. Szeretném, ha megnéznék, hogy mielőtt a
párt létrejött, ők is ülészetek sokat. De nem volt egy olyan szerv, amely ezt fel tudta
vetni. Furcsának tartom, hogy mindenki e körül forog. [sic!] Kiss et. azt
mondja, hogy nem választottunk kommunistákat a tanácsba. A Nagytömegben a
választás úgy történt, hogy mindenkinek odaadtunk egy üres papírt azzal, hogy azt
válasszon, akit akar. Szégyen és gyalázat, hogy az MDP-ben nem voltak olyan
kommunisták, akik odaálltak volna. Nem kértünk egy 10 perces önéletrajzot senki-
től, mielőtt megválasztották.

A törzsgárdát nem fogjuk elküldeni. Szó sincs róla, hogy racionalizáljuk őket.
Van itt olyan, aki ismer a régi időkből. Azt mondják, hogy 30 éves szervezett dolgo-
zókat elküldünk. Ezen csodálkozom, ezek öreg bácsik, már eddig is csak dédelget-
tük őket az üzemben.

Én is örülni fogok, ha öregkoromban elküldenek nyugdíjba. Azt mondják, hogy
sokat ülésezünk és nem tettünk semmit. Ez azért van, mert vannak a Minisztérium-
ban olyan szervek, amelyek helytelen utasításokat hoznak. *Nagy Elek mondta,*

---

66 A CSVM Központi Munkástanácsában Tóth Tibor és Katona János képviselte a Nagytömeg-
árúgyárat.

hogy Kádár egy becsületes elvtárs, de vannak a környezetében olyan gazemberek, akik ilyen rendeletekkel traktálnak bennünket.

Azt mondják, hogy a párt erősödni fog. Nemhogy erősödni fog, kell is neki erősödni, én is azon vagyok, hogy a kommunista párt erősödjön meg. De népszerűtlen agitátorok ne legyenek, ezt Bencze Kovits et-nak is megmondtam. Azt mondják, anarchia lesz, ha így fogunk gazdálkodni. Én az anarchiát nem tudom, hogy a dolgozók idézik-e elő, vagy a vezetők. A raci törvény [sic!], meg a különféle intézkedések okozták azt.

Visszautasítom, hogy mi kommunistákat dobáltunk ki. Nézzék meg, hogy a munkaügyivel mit csináltunk. Letettük mint személyzeti osztályvezetőt, aki 30 éve nem dolgozik a szakmájában, és oda tettük a satupad mellé, és mindenki segít neki, hogy menjen a munka. Senkit nem dobtunk ki az utcára.

Az MSZMP részéről ez a legelső közeledés, amit tanúsítanak irántunk. Kádár elvtárs azt mondta, hogy fenntartással bizalommal vagyok a munkástanáccsal szemben, én ugyanezt mondom az MSZMP-vel szemben.

Bácsi József⁶⁷ (Munkástanács): Mályi elvtársat ismerem a legjobban, neki szeretnék válaszolni. Engem sokan úgy ismernek, mint egy megrögzött ellenforradalmárt. Meg kell mondani, nincs a világon senki, aki különbet produkált volna, mint mi. Olyan energiaproblémánk volt, amilyen még soha. Termeltünk 17 milliót, kifizettünk 60 milliót. Ez valóban nem reális.

Szeretnék Kiss elvtárs fejtegetéséhez hozzászólni. Kommunistának érzem magam, de mégsem vagyok hajlandó jelenleg beiratkozni az MSZMP-be.

Az október 23-ai ellenforradalomról beszélni nem lehet, az egy spontán forradalom volt, amiben előfordultak ellenforradalmi megmozdulások.

A Munkástanács létrejöttével kapcsolatban merem állítani, hogy még egy olyan demokratikus szerv nem jött létre, mint a munkástanács. Nem csináltunk listát, jegyzőkönyveink vannak az üzemekből erről, hogy mégis olyan színezete lett a dolognak, hogy kommunistákat nem vettek be a munkástanácsba, és hogy olyan személyek jöttek ki, akik nem párttagok, *ez pontosan a 12 év politikájának következménye.* Főleg azokat választották meg, akik a 12 évi terrorisztikus rendszerben meg merték mondani a véleményüket, és a dolgozók ezt megjegyezték. Merem hangsúlyozni, hogy *ezek között ellenforradalmár nemigen akadt, de régi párttag annál több.* A sztrájk kérdésével kapcsolatosan meg kell mondani, hogy mi ellene

---

67 Bácsi József: (1926–) vascsizergályos munkás. 1956. október végén az Acélmű idciglencs, majd a végleges munkástanácsának tagja, november 29-étől a CSVN KMT elnökhelyettese. 1958-ban tíz év börtönbüntetésre ítélték. Perét ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957.

voltunk a sztrájknak. Ez sokkal sikeresebb eredményre vezetett volna, azonban történt egy óriási hiba a szovjet városparancsnokság részéről, mert *betiltottak minden gyűlést, és nem tudtuk a munkástanácsokat értesíteni*, így az üzemekben nem tudtak egységes álláspontot elfoglalni ezzel kapcsolatban.

A munkásosztályt mindenki állandóan támogatja, mégis milyen zűrzavar van. Gondolkozzunk ezen.

Kiss et. beszélt a kormány jelenlegi összetételéről. Saját személyem [sic!] véleményét mondvá, amíg Kádár elvtárral nem beszéltem, azt mondtam, hogy *Kádár feltétlenül becsületes szándékú kommunista*. Azt mondtam, hogy nem benne, hanem közvetlen környezetében van a hiba. Aztán elérkezett a pillanat, amikor elmentünk a parlamentbe, és elmondtuk, hogy mire akarunk választ kapni. „*Kádárból kiábrándultam, mert olyan keményen nyilatkozott az október 23-ai eseményekről, hogy megrendült a bizalmam*. Marosán elvtársról⁶⁸ nem is beszélve, különösen most, hogy a mai újságban megjelent a „Számadás” c. cikke.”⁶⁹

A kibontakozásra van egy véleményem. 1945-ben mindenki várta a szovjet hadsereget. Apám itt dolgozott 30 éve a Csögyárban, várták az ötágú csillagot. Felszabadítottak bennünket. „*Tudjuk, hogy mit csinált a kommunista párt 12 év alatt*. Az illúziót a sárba rántották, és a következménye az lett, hogy a magyarság legnagyobb része úgy néz a szovjet katonára, hogy le akarja köpni. 12 év alatt pontosan a fordítottja lett. Azt hittük, hogy jobb lesz. A kommunista eszmék leple alatt egy terror lett.”

Nem értek egyet Kiss et-nak azzal a tételével, amit Nagy Imrével kapcsolatban mondott. Nagy Imrét a történelem vihara a felszínre dobta, és 2–3 nap alatt nem lehet semmit tenni. Egy óriási politikai hibát követett el Nagy Imre. Egy szuszra mondta ki a semlegességet, felmondta a Varsói Szerződést stb. Várjuk meg, a történelem tisztázza majd a dolgokat.

Kiss et. azt mondja, hogy a munkástanács gazdasági kérdésekkel foglalkozzon, s ez a kormány részéről is elhangzott. „Politizálni gazdasági funkciók nélkül, vagy

---

68 Marosán György: (1908–1992) sütőipari munkás, politikus. 1927-től SZDP tag. 1945–1948. SZDP Pártvezetőség és PB tag, majd vezetőtitkár, ill. főtitkárhelyettes. 1948–1950. MDP KV, PB és SZB tag, főtitkárhelyettes, Bp. PB első titkár. 1949–1950. könnyűipari miniszter. 1950-ben koholt vádak alapján halálra ítélték, végül az ítéletet céltfogytiglanai börtönbüntetésre változtatták, 1956-ban szabadult. 1956. július–október 28. KV és PB tag, július–október 27. miniszterelnök-helyettes. 1956. november 7–1960. államminiszter. 1956. november–1962. MSZMP KB (IKB), ill. PB (IIB) tag. 1957–1962. KB titkár. 1957. április–1959. Bp. IIB elnök, majd első titkár, VB tag. 1957–1962. Bp. PB tag. 1960–1962. ET titkár. 1962. lemondott tisztségeiről, visszavonult a politikától. 1965–1972. MSZMP-ből is kilépett.

69 Az említett cikk a Népszabadságban jelent meg 1957. január 5-én.

fordítva, az tiszta nevetség. *Ez egy szoros függvény, ez teljesen párhuzamos dolog. Gazdasági hatalom politika nélkül és fordítva, az egy nulla.*"

Hogy miért nem foglalkozunk az 1957-es tervekkel, bérrendezéssel, népvagyon megőrzésével? Itt egy gazdasági anarchia van, addig nem lehet az 1957-es tervekkel foglalkozni, amíg nincs egy biztos bázisunk. Akkor lehet tervezni, ha nekünk energiánk lesz. Nem ülnénk itt egymással szemben, hanem egy rakáson lennénk.

Azt mondják, számoljon be a munkástanács a dolgozóknak. Annyi sok problémánk van, amely teljesen igénybe veszi az időnket, nem jut idő a dolgozókkal foglalkozni. Ezt mondaná meg valaki, hogyan tudnánk ezen segíteni. Azt mondják, hogy sok munkástanács tag kiesne, ha beszámolót tartanánk a dolgozók felé. Lehetőséges, de én azt mondom, ha elmondanám azokat a problémákat, amik vannak, mégsem esnének ki. *Higgyék el, az MSZMP nem azért nem megy, hogy mi akadályozzuk, a dolgozók félnek. Félnek, hogy a régi rendszer visszajön.* Higgyék el, nem mindenki karakter. Az emberek zöme olyan típusú, szeret nyugodtan élni, nem érdekli a közösség, csak az, hogy neki legyen biztos helye. *Félnek, hogy lesz egy kommunista párt, mely újra megerősödik.*⁷⁰ Mi lenne, ha a kormány kiadna egy rendeletet vagy javaslatot, hogy a dolgozók kezdjék megválasztani az üzemekben az alapszerveket, és ha ez megtörtént, válasszák meg a vezetőket felfelé is. Azt mondják, a munkástanácsban vannak olyanok is, akik nem oda valók. Lehetőséges, de mondják meg bátran, hogy ki az. Ugyanez vonatkozik az MSZMP-re is. Teljesen helytelen álláspont az MSZMP részéről, hogy akik részt vettek az októberi eseményekben, azok nem valók a Munkástanácsokba.

Azt mondják, hogy a szakszervezetet vonjuk be a Munkástanácsba. *Mondjuk meg őszintén, hogy mi volt a szakszervezet. Hűséges kiszolgálója az államhatalomnak. Szakszervezet maga szervezte a munkaversenyt. Nem értek egyet azzal, hogy van egy SZOT. Ezt is alulról kellett volna megválasztani.*

Kiss et-at szeretném, ha maga válaszolna egy kérdésemre. Hogyan értelmezte azt, hogy 1 év múlva furcsa és nevetséges lenne a munkástanács kommunisták nélkül. Hegyi et. is egy élénk vita közben azt mondta nekünk, hogy 3 hónap múlva nekem kell magukat megvédeni.

Az átszervezés igen nagy probléma. Itt nem szabad azt nézni, hogy az illető milyen nézetű. A szociális körülményeket kell figyelembe venni. Szükséges, hogy a

70 *A Nagy Elek és társai* peranyag szerint a következő mondat is elhangzott Bácsi szájából: *Félnek, hogy az MSZMP ugyanígy folytatja, mint az MDP és a régi hibák ismétlődnek. Az MSZMP-t ugyanazon személyek szervezték, akik szolgai módon végigtapsolták azokat az intézkedéseket, amelyek nem voltak helyesek.* BFL XXV.4.f. 7104/1957. 42. p.

régi kipróbált törzsgárda itt maradjon. Először haza kell küldeni azokat, akiknek földjük van, építőipari munkások stb.

Vigyázzunk ezzel a *közös nyilatkozattal*. Én egyetértek veled, de nem olyan rosszul fest a dolog, hogy a dolgozók nagy része nem ért egyet a munkástanács működésével. Higgyék [sic!] el, ha hirtelen szavazást rendelnék el, a munkástanács elsöprő győzelmet aratna. *Ha egy közös platformot adnánk ki, azt mondanánk, hogy a munkástanács lepaktált az MSZMP-vel.*

Korbéli Lajos⁷¹ (MSZMP): *Egyetértek azzal, amit a párt diktatúra kérdésével kapcsolatban mondtak. Hogy alakult ki, ennek is meg kell nézni az okát, különösen csepeli vonatkozásban. Azt mondta egyszer Rákosi et., „a kommunisták felelnek azért, hogy ebben az országban mi történik.”*

A munkástanács kezében összpontosul a gyár ügyes-bajos problémája gazdasági stb. kérdésekben. Fennáll a veszélye annak, hogy a munkástanács is beleesik ilyen hibákba. Csepelre mindig nagyon néztek. Így volt ez a mi időnkben is. Ez nagyon önelégültté tett bennünket. A másik kérdés, amiről Nagy et. is beszélt, a helytelen rendeletek, és az, hogy *attól félnek, hogy az MSZMP újra a régi módszerhez tér vissza.*

Megvan a biztosíték, hogy beleessünk ebbe a hibába [sic!]. Van egy pár elgondolásunk. Nem leszünk fejbólogató jánosok. Attól félnek a dolgozók, hogy a párt-szervezetek megint a párt és a kormány határozatait gondolkodás nélkül hajtják végre. Ha kell, ellenzék is lesz. Fogunk mi is csatázni a kormánnyal és a párttal, ha a dolgozók bérkérdéseit kell megoldani, nem úgy, mint a normarendezésnél.

Amikor úgy látják, hogy a munkástanács a dolgozók érdekeit védve különböző intézkedéseket kíván tenni, azt támogatjuk, de nem támogatjuk, amely nem áll összhangban a jelenlegi gazdasági helyzettel.

Felvetődött a bizalmatlanság kérdése a munkástanács felé. Ezt néhány dologgal alátámasztom. *Intézőbizottságaink nem tudták elérni, hogy a munkástanács egyes ülésein részt vegyenek.*⁷²

A „Népszabadság” olvasókat kemény támadások érték.

A párthelyiség kérdését nem sikerült megoldani. Ez bizalmatlanságot okozott. Azt hiszem, ez a mai tárgyalás tudja ezeket a dolgokat tisztázni.

71 Korbéli Lajos: 1953–1968. Csepeli párttitkár. 1956–1957. MSZMP CSVM Ideiglenes Intéző Bizottság tag. 1957 szeptemberében CSVM Ellátó Üzemének igazgatója.

72 Komjáthy a Nagy Elek és társai perben tett tanúvallomásaiban azt nyilatkozta, hogy bármikor részt vehetett a munkástanács ülésein.

Néhány elvtárs hozzászólásával kapcsolatban meg kell mondanom, hogy nem azt mondtuk, hogy a munkástanácsok egyáltalán nem dolgoznak, hanem, hogy egyes területeken nagyobb aktivitást gondolunk a munkástanács részéről, különösen gazdasági vonalon.

Az elmúlt 12 év alatt történtek hibák. Azonban főleg 1948-ig néhány dolgot létrehozunk.

Ellenforradalom, forradalom kérdésével kapcsolatosan beszélni kell a nép követeléseiről és az ellenforradalom céljairól. *Kiss et. is azt mondta, hogy a felső vezetők eltávolításával kapcsolatosan a nép követelése jogos volt.*

Közös nyilatkozat kérdésével kapcsolatban azt hiszem elérkeztünk oda, hogy közös nyilatkozatot adjunk ki. Olvashatták az újságban is, hogy egyes gyárakban a munkástanács és a párt közös nyilatkozatot adott ki. Nem hiszem, hogy ez rossz dolgot szül. Ezzel okvetlenül előbbre tudunk jutni.

Kiss József⁷³ (Szakszervezet): Felvetődött, hogy a munkástanács foglalkozzon gazdasági kérdésekkel, az MSZMP a politikai kérdésekkel. Nem véletlen, hogy erről beszélünk. Éppen a racionalizálással hozzuk össze az egészet. Járjuk az üzemet, látjuk, mit csinálnak az igazgatók, üzemvezetők stb. A meglévő kevés energiát, amivel rendelkezünk, a nemtörődömség következtében nem megfelelően használják fel. Ez arra vezet, hogy több embert kell az utcára tenni, mint amennyit jobb szervezés mellett kellene. 18 MW áramot tudunk a gyárak rendelkezésére bocsájtani. Nem közömbös, hogy ezt hogyan használjuk fel. Azokon a helyeken, ahol az áramot kézi erővel tudjuk pótolni, meg kell nézni, hogy kevesebb munkást kelljen elbocsájtani. A Munkástanács állandóan ülésezik. Nem tud a munka megszervezésével foglalkozni. Személyeskedéssel és egyéb dolgokkal foglalkoznak. Éppen ezért vetjük fel az elmúlt hibákból kifolyólag, hogy a munkástanácstagok munkaidő után ülésezzenek, és vegyenek részt a termelő munkában.⁷⁴ Nekünk is a fejünkhöz vágják ezeket. Azt mondják az emberek, harcoltunk azért, hogy a korrupciót megszüntessük, s a munkástanács ugyanazt csinálja. Nem szeretnénk a munkástanács rendszerét lejártni. Ha az elvtársak úgy veszik tőlünk, ahogy mi érezzük, akkor más szemmel fogják nézni a dolgokat. Nagy Elek felvetette, állja-

---

73 Kiss József: 1957-ben a Magyar Kohászati Dolgozók Szabad Szakszervezete Csepel Vasmű Területi Bizottságának elnöke.

74 A csepeli KMT az 1956. december 3-ai jegyzőkönyv szerint határozatot hozott, hogy a munkástanácsok csak munkaidő után tarthatnak üléseket. A jegyzőkönyvet ld.: BFL XXV.4.f. 7104/1957. 1036–1040. p. A december 17-ci körlevél ezt kiegészíti azzal, hogy az üléseket a legkritikább esetekben hívják össze, és munkaidő közben legfeljebb 90 perccel ülésezhetnek. Uo. 1051–1052. p.

nak ki becsületesen, akiknek valami bajuk van vele, ne hátulról jöjjenek, hogy ő Hunyadi-páncélos volt. Nekünk is az a véleményünk.

Ha arról beszélünk, hogy a kormányt támogatjuk, akkor a bizalmat előlegezzük. Ez a kormány megérdemli a bizalmat, mert a munkásokat és a parasztokat képviseli. Éppen Nagy Elek szavaival élek a *csőgyári Szabóval*⁷⁵ kapcsolatban, hogy ne vegyük be a munkástanácsba azokat, akik nem oda valók, mert ezek nem a munkástanács megszilárdítását, hanem szétbontását célozzák. Bácsi et. szavaira válaszolva, amelyben kifejti, hogy nem tartja helyesnek a SZOT módszerét, amely a jelen pillanatban fennáll, mi sem.

Örömmel tapasztaljuk azt, hogy a kohászati szakszervezet alakuló ülésén a dolgozók küldöttei (Salgótarján, Ózd, Dunapentele, Csepel stb.) választották meg a vezetőséget, illetőleg az ideiglenes intézőbizottságot, utána pedig azok fogják megválasztani, hogy ki legyen a SZOT vezetősége [sic!].

A bérfeszültség kérdéseivel kapcsolatban Nagy Elek kissé pesszimistán vetette fel a bérek rendezését. Az ideiglenes intézőbizottságtól értesültem, hogy tárgyalásokat folytatnak, hogy a 10% kevés, kb. még 7%-ot kell adni, hogy a bérfeszültséget meg tudjuk szüntetni. Ha ezt is közösen végeznénk, akkor nem lenne vita és bizalmatlanság.

Nagy Elek (Munkástanács elnöke): Javasolja, hogy több hozzászólás ne legyen. Többek javaslata alapján két hozzászólást engedélyeznek az MSZMP részéről, kettőt a munkástanács részéről.

Benczekovits Lajos⁷⁶ (MSZMP): Kiss et. utalt arra, hogy mennyire jelentősnek tartjuk a munkástanáccsal az együttműködést. Érezzük a felelősséget, amely mindannyijunk [sic!] vállára nehezedik. Már sokkal előbb létre kellett volna hozni ezt a megbeszélést. Őszintén mondták meg az elvtársak és mi is, hogy mik a problémák. Felvetették a párt szerepének kérdését. A pártot negatívnak értékelték. Párt nélkül szocializmust építeni nem lehet. Ezt tudomásul kell venni. Jelenleg kicsi a párt, nem is szükséges, hogy nagy létszáma legyen. Legyenek olyanok benne, akik önzetlenül végzik a feladatukat.

Azt kérdezik, hogy állunk a marxizmus-leninizmus kérdésével. A marxizmus győzelmének történetét kell megnézni. Az ideiglenes visszaesés ellenére is vannak eredmények. Előttünk játszódtott le a párt fejlődése. Magyarországon is történtek

75 A Nagy Elek és társai peranyag szerint a Csőgyár munkástanácselnöke, ő tárgyalta Apró Antallal Papp Károly december 14-ai intézkedéscélvel kapcsolatban.

76 Benczekovics Lajos: 1956–1957. CSVM IIB tag, a XXI. kerületi munkásőrség parancsnoka.

visszaesések. Mégis az a véleményünk, *hogy a szocializmus építése párt nélkül nem lehetséges*. Mi a magunk részéről hiszünk a marxista–leninista eszmében. Úgy akarunk dolgozni, hogy a hibákat kiküszöböljük. Fáj az a helyzet, amelyben az ország van. Történetek eltérések az elmúlt évtized folyamán, de ennek ellenére ebben az országban történt olyan dolog is, ami a kommunisták érdeme volt. 1917-től kezdve a MKP volt a legáldozatosabb a munkásosztály érdekeiért. Nem helyes úgy állást foglalni, hogy sztálinisták, vagy rákosisták vannak a gyárban és kizorítsuk [sic!] őket. Előfordult, hogy követtünk el hibákat a felsőbb szervek határozatainak végrehajtása során. Ezeket ki akarjuk küszöbölni, ne lássanak ellenséget a kommunistákban. A kommunistáknál az alsóbb funkcionáriusok soha nem éltek fényesen.

Meg kell keresni azt a közös platformot, amely a munkástanácsok[at] és a pártot az együttműködésben elősegíti. Most szemben állunk egymással, de közelebb fogunk kerülni egymáshoz. Együtt fogunk dolgozni azért, hogy a gyárban és az egész országban megteremtjük az új, boldogabb jövőt.

[...] alezredes (Karhatalom)⁷⁷: A 48 órás sztrájkjal kapcsolatban a munkástanács nem megfelelően intézkedett véleményem szerint azért, hogy egyrészt igazolja magát a kormány felé, másrészt a munkástanácsok felé.

Egyik karhatalmista elmondta, hogy Nagy Elek Hunyadi-páncélos volt. De általában fejtegetése komolytalan volt, így nem foglalkoztunk vele.

Papp Károly⁷⁸ kormánybiztos: Egy kérdésről szeretnék beszélni. A csepeli munkástanács állásfoglalása a kormánnyal kapcsolatos viszonyáról, személyes beszélgetésekből és véleményekből azzal nem értek egyet, ahogy a munkástanács a kormánnyal kapcsolatos álláspontját leszögezte.

Elsősorban minden kérdésben a kormánnyt teszi felelőssé, amikor felvetődik valami. (Nincs meg az anyagi bázisunk, az energia, munkafegyelem stb.) Ugyanígy vehetem fel a kérdést a munkástanács felé, hogy a kormány mit tudott volna itt tenni 3 hónap alatt. Elsősorban a karhatalmat kellett megszervezni, hogy a nagy sztrájk idején a villamosok is jártak, azt nekik köszönhetjük, de egy-két felelőtlen elem megfélemlítette fegyverrel a dolgozókat, akik abba hagyták a munkát. Ezért kellett

---

77 A karhatalom megszervezéséről az FMPK 1956. november 7-ci számnélküli, titkos – azaz Magyar Közlönyben meg nem jelent – határozata intézkedett, ld.: A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei. V. köt. 1956. november 14 – 1957. június 26. Szerk.: Baráth Magdolna – Fciftl István. Bp., 1998. 310. p.

78 Papp Károlyt 1956. december 14-én az FMPK a CSVM kormánybiztosának nevezte ki.

elsősorban a karhatalmat megszervezni. Ez tette lehetővé, hogy ma beszélhetünk, hogy mennek a villamosok, hogy estig van nyitva a KÖZÉRT. Fontos probléma, hogy a dolgozóknak a munkalehetőséget biztosítsuk. Kádár elvtárs sem rendelkezik varázsvesszővel, mint a bibliában Mózes, hogy csodákat tudjon létrehozni. Nem volt még ideje bebizonyítani, hogy jót akar. Ehhez szükséges a munkástanácsok segítsége is. Elhangzott, hogy a termelés 17 millió Ft értékű, a kifizetett bér 50 millió. Ez így nem mehet tovább. Ez egy közös feladat. Fel kell mérni az erőket és ezt felhasználni olyan mértékekben, hogy valóban rentábilissá tegyük a termelést. A kifizetett bérek nem nagyon fognak csökkenni, mert a munkanélküli segélyre tetemes összeget kell biztosítani. [Sic!] Nem bízom benne, hogy ezt a nyár előtt meg tudjuk valósítani. A kormány intézkedését végre kell hajtani. Nem a kormány idézte elő, hogy most racionalizálás van, a bányászok sem dolgoztak, ami energiahányt idézett elő. Pl. Borbála-napján a bányászok nem dolgoztak, amit még soha nem tettek. Sztrájkoltak máskor is a bányászok, de a karbantartás és a bányafenntartás azért folyt. Most az általános sztrájk alatt egyáltalán semmit sem csináltak. Ez volt az előidézője annak, hogy ez a gazdasági leromlás bekövetkezett. Én is itt voltam a felszabadulás után, tudom, mi volt itt a gyárban. A Nagytömeg előtt nem volt hajlandó senki sem kirakni az anyagot. Én vittem oda, és kiraktam. Példamutatásban kell elől járni. A munkástanácsnak is meg kell mutatni, hogy felelősségérzete van, mert ha akadályozzák a kormányt a kibontakozásban, akkor nem fogunk előbbre jutni.

Kérem, hogy ezen gondolkozzanak, amikor a kormánnyal kapcsolatos véleményüket kifejtik.

Kiss Dezső (MSZMP): *Őszintén és nyíltan megmondták mindannyian a véleményüket.* Komoly elvi kérdésekben azonban nem értünk egyet. Mindenki kommunistának vallja magát. *Az elvtársak félnek a baloldali restaurációtól.* Mi félünk a jobboldaligtól. Egyetlen kommunista sem akar olyan helyzetbe kerülni, mint amilyenbe kerültünk. *A főveszélyt az ellenforradalomban látjuk.* Azt szeretném kérni, tanulmányozzák át a Kínai Kommunista Párt határozatát, meg fogják találni, hogy a *nemzetközi imperializmusnak van egy átfogó támadása, az egész világ ellen.* Hogy a kormány és a nép között milyen bajok voltak, az a kisebb hiba, nekünk megvolt a lehetőségünk, hogy a párton belül folytassuk a harcot. A pártegység védelmében négyszázan voltak a listán, hogy lecsukják őket. Én is köztük voltam. Az események előtt szóltak Kelen Bélának, Korbéli Lajosnak, hogy az ÁVH kivette a lehallgatót a telefonból. A kommunistákat akasztgatták fel, ezért nekünk jogos a féltelmünk. A kínai és a többi kommunista pártok állásfoglalásában azt látjuk, hogy Magyarországon ellenforradalom volt. Az más, hogy egy fiatal ember fogta a fegyvert, és harcolt, azt sem tudta, hogy miért. Szétverték a pártot és az ÁVH-t.

Tudunk mi együtt dolgozni. A lakásépítkezéssel kapcsolatban már nyár óta dolgozunk egy programon.

Nagy elvtárs azt mondja, mit kapott örökbe a munkástanács. Mit kapott a Kádár-kormány? Mi jobb helyzetben voltunk talán? Nem kívánom, hogy olyan helyzetben legyenek. 1952-ig itt dolgoztam a gyárban, és azt mondták, hogy sztálinista vagyok, mert a párt utasításait végrehajtottam. 1936 óta részt veszek a munkásmozgalomban, és egyesek azt mondják, hogy ha Kiss Dezső bent van a pártban, akkor nem lépnek be. Ha most elmegyek, azt fogják mondani, gyáva vagyok. Közünk kevesen voltak, akiket nem akartak felakasztani.

Véleményem szerint lehet egy közös nyilatkozatot kiadni. Mondjuk meg, hogy miben nem értünk egyet. Úgy tudom, hogy a munkástanácsban kijelentették, adjunk időt a Kádár-kormánynak, hogy mit tud produkálni. Én nem azt mondtam, hogy a munkástanácsok összetétele nem jó, mert ellenforradalmárok vannak benne, én azt mondtam, hogy vannak nem oda valók.

Felvetődött a munkásönkormányzat helyzete, és hivatkoznak a jugoszláv példára.

Egy-két év múlva látjuk, hogy az októberi események jó irányba vitték-e a dolgokat, vagy sem.

Az események előtt a kongresszus előtt álltunk, és a Rákosi–Gerő stb. eltávolítása előre látható volt. Ha ezt kívártuk volna, akkor ezek a szörnyű események nem következtek volna be. Nehogy azt higgye [sic!] valaki, hogy a jugoszláv út egy teljesen jó és alkalmazható út. Kell egy központosított szervezet, amely biztosítja, hogy az alsó szervezet megbízhatóan és jól dolgozzék. A jugoszlávoknál is nagy gondot jelent ez. Sokan hivatkoznak arra, hogy az igazgatót hogyan válasszák meg. A jugoszlávoknál a munkástanács benyújtja a termelői tanácsnak az igazgató leváltására, ill. megválasztására a javaslatot, és a termelői tanács dönti el a továbbiakat. Bácsi elvtárs kérdezi, hogyan értem, hogy 1 év múlva furcsa lesz, ha a munkástanácsokban nem lesz kommunista. Semmi esetre sem úgy, ahogy Nagy Elek mondja, nem kérjük, hogy ő menjen be és kérje, hogy kommunistákat vegyenek be a gyárakban a munkástanácsokba.

Nagy Elek (Munkástanács elnöke): Több kérdésre akarok válaszolni. Azt hiszem, hogy az értekezlet eredménnyel zárult.

A bérfeszültség nem az üzemen belül, hanem országos szinten értendő. Hétfőn 10 órakor lesz megbeszélés ezzel kapcsolatban.⁷⁹

A munkafegyelem, áramkihasználás stb. vonalán mi is tudjuk, nem állunk úgy, ahogy kellene. Azonban a munkástanács meg akarja teremteni a rendet.

---

79 1957. január 5-e szombatra esett, így az említett hétfői nap január 7-e.

Hogy mennyiben tudunk együttműködni ezen a téren, az nemcsak tőlünk függ. Amit az anyaghelyzettel kapcsolatban Papp elvtárs mondott, azt Kádár elvtárs is mondta. Hogy első volt a karhatalom megteremtése. Ezt el kell ismernünk nekünk is. Van azonban a karhatalom munkájában olyan, ami nem tetszik nekünk. Volt itt egy fiatal ember, akit ártatlanul tartóztattak le, és mi mentettük ki. A személyi kérdést nem tartom fontosnak, kérem, ha önök azt tudják, ne ötdökből kelljen róla értesülni. *„Az MSZMP legújabb módszere: kezdik azokat fúrni, akiknek a személye nem tetszik.”*

Azt mondják, hogy üldözzük a kommunistákat, és fel akarták akasztani őket. A Gépgyárban ilyesmiről szó sem volt. Az olyan emberek, akiknek nem volt tanácsos itt tartózkodni, megmondtuk, hogy menjenek haza, és ne mutakozzanak, s a pénzüket azért megkapták.

Azt mindannyian tudjuk, hogy csak azok lehettek vezető funkcióban, akik párttagok voltak, a szakértelmet itt nem vették figyelembe.

Az eddig leváltott személyeket felül kell bírálni. Értsük meg, hogy egyes személyekkel miért van a munkástanácsoknak baja. Eddig a forradalom eredménye az, hogy a parasztságnak nem kell beszolgáltatni. A munkástanácsot eddig mindig mindenki csak bántotta. Megalakult mint intézmény, *de támogatás jelszava alatt csak támadás érte.*

Mi „változott a magyar politikai életben eddig. Azt mondják, hogy nincs Magyar Dolgozók Pártja. Van helyette MSZMP stb. *A Népszabadsággal kapcsolatban is súlyos kritikák merülhetnek fel.*”

Ne vitakozzunk itt, hanem tettekre van szükség. „Felvetődött önök részéről egy közös platform kiadása. Mi ettől idegenkedünk. Javaslom a következőket: írja meg az MSZMP a nyilatkozatot, mi is írunk egyet, és kicseréljük, utána hívunk össze egy megbeszélést.”

Pénzügyi kérdést tekinteném az együttműködés első kérdésének. A gyári belső munkarend kérdését nagyon keményen megfogjuk. Ugyanígy a racionalizálás kérdését. Elsősorban kettős foglalkozással rendelkező személyeket — főleg az építőipariakat — fogjuk leadni az Ellátó Üzemnek.

Meg kell állapítani végső fokon, hogy *nem győztük meg egymást csak abban, hogy meg kell keresnünk egymást.*

Több tárgy nem lévén, az ülést bezárják.

K. m. f.

BFL XXXV.28.b 7. öe. 27–40. p. — Gépelt írott, az eredetinek indigós, nem hitelesített másodlata. Egy példánya megtalálható a BFL XXV.4.f. 7104/1957. sz. per-

anyag 1057–1069. p. alatt. A dőlt betűs szövegrészek az eredeti szövegben aláhúzást jelöltek. Idézőjellel a szó szerinti idézést jelölték a CSVM munkástanácsai jegyzőkönyveikben. Kiss György és Mályi felszólalása között szerepel: Vörös József (Munkástanács), de nincs hozzászólás feljegyezve. A jegyzőkönyvet Balla Józsefné titkárnő gépelte.

ÁVH	Államvédelmi Hatóság
CSVM	Csepel Vas- és Fémművek
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
ET	Népköztársaság Elnöki Tanácsa
et,et.	elvtárs
FMPK	Magyar Forradalmi Munkás—Paraszt Kormány
HNF OT	Hazafias Népfront Országos Tanácsa
IIB	Ideiglenes Intéző Bizottság
IKB	Ideiglenes Központi Bizottság
IPB	Budapesti Ideiglenes Pártbizottság
KGM	Kohó- és Gépipari Minisztérium
KB	Központi Bizottság
KMT	Központi Munkástanácsának
KV	Központi Vezetőség
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MKP	Magyar Kommunista Párt
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
PB	Politikai Bizottság
PM	Pénzügyminisztérium
PTO	Párt- és Tömegszervezetek Osztálya
RM	Rákosi Mátyás Művek
SZB	Szervező Bizottság
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
ÜB	Üzemi Bizottság
VB	Végrehajtó Bizottság

Tartalom

Tanulmányok

Havadi Gergő:

Az új „népi szórakozóhely”

A „hosszú” ötvenes évek Budapestjének életvilága

a szocialista vendéglátásban 315

Koltai Gábor:

A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának

párt- és tömegszervezeti információs rendszere (1948–1956). 355

Közlemények

Mikó Zsuzsanna:

Az 1956 utáni megtorlás ügyészégi és bírósági

szervei Budapesten 1957–1959 397

Forrásközlések

Rácz Attila:

A Csepel Vas- és Fémművek Központi Munkástanácsának

utóvédharcai 1957 januárjában 431

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnk (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.